George Orwell

Kitaplar ve Sigaralar*

Türkçesi: Levent Konca

2. BASKI

*SEL

KİTAPLAR ve SİGARALAR*

GEORGE ORWELL, 1903 yılında Bengal'de doğdu. Kısa bir süre sonra annesiyle İngiltere'ye taşınan Orwell, 1911 yılında disiplinli bir Katolik okulu olan St Cyprian's'ta öğrenim görmeye başladı. Burslu olarak gittiği Eton Koleji'nden mezun olduktan sonra, o sırada bir İngiliz sömürgesi olan Burma'da bulunmuş; kısa süreliğine buranın polis teşkilatında görev yapmıştır. Bu memuriyet döneminde şahit olduğu acımasız uygulamalar, emperyalizme karşı geliştirdiği derin öfkeye katkıda bulunmuştur. Orwell'm hem okul hayati ve sömürge ülkelerdeki deneyimleri hem de İspanyol İç Savaşı döneminde Franco'ya karşı savaşacak gönüllülere katılarak gittiği İspanya'daki deneyimleri, sonradan yazılarını etkileyecek gözlemlerle doludur.

Yirminci yüzyılın en önemli yazarlarından biri olan George Orwell'm en önemli iki eseri *Hayvan Çiftliği* (1945) ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* (1949) genel anlamda totaliter rejimlerin olduğu kadar, bu rejimleri yaratan insani hırsların da yergisi olma niteliğindedir. Derin gözlem yeteneğini sade bir üslupla birleştiren Orwell; roman, deneme ve fabl gibi çeşitli türlerde eserler vermiştir. Orwell, ardında on adet kitap ve sayısız makale bırakarak 1950 yılında Londra'da ölmüştür. *Why I Write* isimli deneme kitabı yayın programımızdadır.

*SEL YAYINCILIK / DENEME

*SEL YAYINCILIK
Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

http://www.selyayincilik.com
E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:
Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul
E-mail: siparis@selyayincilik.com
Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

*SEL YAYINCILIK: 616
ISBN 978-975-570-634-4

KİTAPLAR ve SİGARALAR
George Orwell

Türkçesi: Levent Konca

Özgün Adı:
Books v. cigarettes

© George Orwell, 1946
© A. M. Heath & Company Limited ve AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Sel Yayıncılık, 2012

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı
Editör: Gökçe Gündoğdu
Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Temmuz, 2013
İkinci Baskı: Ağustos, 2013

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası
Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203
Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

George Orwell

Kitaplar ve Sigaralar

Türkçesi: Levent Konca

Deneme

İÇİNDEKİLER

Kitaplar ve Sigaralar 7

Kitapçı Anıları 13

Bir Kitap Eleştirmeninin İtirafları 21

Yazının Korunması 27

Ülkem Sağ mı, Sol mu? 45

Yoksulların Ölümü 53

Ne Günlerdi! 67

Kitaplar ve Sigaralar

Gazetede editörlük yapan bir arkadaşım birkaç yıl önce fabrika işçileriyle beraber yangın gözcülüğü yapıyormuş.* Çoğunun beğenerek okuduğu bu gazete hakkında aralarında konuşmaya koyulmuşlar; ancak edebiyat bölümünü nasıl bulduklarını sorduğunda arkadaşımın aldığı cevap, "O şeyleri okuyacağımızı sanmıyorsun, değil mi? Çoğu zaman on iki buçuk şilinlik kitaplardan bahsediyorsunuz! Bizim gibi adamlar bir kitaba on iki buçuk şilin veremez." olmuş. Arkadaşım, "Bunlar günübirlik bir Blackpool gezisine yüzlerce sterlin harcamaktan çekinmeyen adamlar," diyordu.

Kitap satın almanın, hatta okumanın pahalı ve ortalama insanın olanaklarının dışında bir zevk olduğu fikri o kadar yaygın ki, derinlemesine sorgulanmayı hak ediyor. Saat başı peni hesabı yapıp okumanın kaç paraya mâl olduğunu kestirmek güç, ancak kendi kitaplarımın bir dökümünü yaparak ve toplam fiyatlarını hesaplayarak işe koyuldum. Diğer birçok masrafı da hesaba kattıktan sonra geçmiş on beş yıldaki kitap harcamalarım hakkında oldukça iyi bir tahminde bulunabilecek durumdayım.

Saydığım ve fiyatlandırdığım kitaplar burada, evimde olanlar. Başka bir yerde muhafaza ettiğim yaklaşık aynı sayıda kita-

* İkinci Dünya Savaşı sırasında Britanya'da sivil savunma görevlileri, geceleri Alman hava kuvvetlerinin bombardımanları sonucunda şehirde çıkan yangınları tespit etmek ve itfaiyeye bildirmekle yükümlüydü. (ç.n.)

ba daha sahip olduğumdan, nihai meblağa ulaşmak için sonuçta çıkan sayıyı ikiyle çarpmalıyım. Deneme baskılarını, yıpranmış kitapları, ucuz kağıt kapaklı nüshaları, ciltlenerek kitap haline getirilmedikleri sürece broşürleri ya da dergiler gibi ıvır zıvır şeyleri saymadığım gibi, kolilerin dibinde birikmiş değersiz kitapları, eski moda ders kitaplarını vs. hesaba katmadım. Yalnızca kendi isteğimle edindiğim ya da başka şekillerde elime geçmemiş olsa edinecek olduğum ve saklamayı düşündüğüm kitapları hesaba kattım. Bu kategoriye dahil olan, aşağıdaki yollarla edindiğim 442 kitabım olduğunu saptadım:

Satın alınan (çoğunlukla ikinci el)	251
Bana verilen ya da kitap fişi* ile alınan	33
Eleştiri yazmam için veya eşantiyon olarak verilen	143
Ödünç alınan ve geri verilmeyen	10
Geçici olarak ödünç alınan	5
Toplam	**442**

Şimdi gelelim fiyatlandırma yöntemine. Satın aldığım kitapları mümkün olduğunca doğru şekilde fiyatlandırarak listeye ekledim. Bana verilen, geçici olarak ödünç aldığım ve alıp geri vermediğim kitapları da aynı şekilde listeye tam fiyatlarıyla dahil ettim. Çünkü karşılıklı kitap verme, ödünç alma ve kitap çalma aşağı yukarı birbirini dengeliyor. Aslında bana ait olmayan kitaplarım da var, ama aynı şekilde bana ait kitaplar da başka insanların elinde; yani para ödemeden sahip olduğum kitapların, satın aldığım ama artık sahip olmadığım kitapları dengeliyor sayılabilir. Öte

* Kitap fişi, insanlann birbirine hediye olarak verdiği, Britanya'daki kitapçılann büyük bölümünde geçen, kitaplara özel hediye çeki. (ç.n.)

yandan, eleştiri yazmam için bana verilen ve eşantiyon olarak gelen kitapları yarı fiyatlarıyla listeye ekledim. Zira çoğu, ancak ikinci el olarak satın alacağım (tabii şayet satın alırsam) kitaplardı ve ikinci el olarak aldığımda ödeyeceğim para o kadardı. Fiyatlar için kimi zaman tahmine bel bağlamak durumunda kaldım, ama bu yolla ulaştığım rakamlar gerçek dışı olmayacaktır. Harcamalarım aşağıdaki gibi:

	£	s.	d.
Satın alınan	36	9	0
Hediyeler	10	10	0
Eleştiri amaçlı verilenler vb.	25	11	9
Ödünç alınıp geri verilmeyen	4	16	9
Ödünç	3	10	0
Rafa kaldırılanlar	2	0	0
Toplam	**82**	**17**	**6**

Başka bir yerde sakladığım kitap yığınını da eklediğimizde toplam 165 sterlin 15 şilin maliyetli yaklaşık 900 kitabım var gibi gözüküyor. Bu, yaklaşık on beş yılın, hatta kimi kitaplar çocukluğumdan kalma olduğundan daha uzun bir sürenin birikimi; ancak on beş yıl diyelim. Bu, yılda 11 sterlin 1 şiline denk düşüyor, fakat okuma giderlerimi bütünüyle hesaplamak için eklenmesi gereken başka harcamalar da var. Bunların en büyüğü gazete ve dergiler için olan; onun için de yılda 8 sterlinin makul bir meblağ olacağını düşünüyorum. İki adet günlük gazeteye, bir adet akşam gazetesine, iki adet pazar gazetesine, bir adet haftalık yayına ve iki adet aylık dergiye yılda 8 sterlin yetiyor. Meblağ böylece 19 sterlin 1 şiline çıkıyor; ama genel toplamı bulmak için bir tah-

minde bulunmak gerekiyor. Açıkçası kitaplara para harcadıktan sonra insanın elinde çoğu zaman harcamasına dair gösterecek bir şey olmuyor. Kütüphane üyelikleri ve satın alındıktan sonra kaybedilen ya da atılan kitaplar, özellikle de Penguin Yayınları'ndan çıkanlar ve başka ucuz nüshalar oluyor. Ancak, hesapladığım diğer meblağlar temel alındığında, bu türden harcamalar için yılda 6 sterlin eklemek oldukça yeterli görünüyor. Böylece son on beş yıldaki okuma masraflarım yılda yaklaşık olarak 25 sterlin ediyor.

Diğer masraflarla karşılaştırmadığınız sürece yılda yirmi beş sterlin kulağa oldukça çok geliyor. Bu, haftada neredeyse (günümüzde yaklaşık 83 Player's* sigarasına denk gelen) 9 şilin 9 peni ediyor ve savaştan önce dahi bu parayla 200 sigaradan azını satın alabilirdiniz. Şimdiki fiyatlarla, tütün için harcadığım para kitaba harcadığımdan çok daha fazla. Haftada 170 gram tütün içiyorum; bu da, 100 gramı iki buçuk şilinden yılda neredeyse 40 sterlin yapar. Savaştan önce, yani aynı tütünün 100 gramı sekiz peni ederken dahi yılda 10 sterlinden fazla para harcıyordum. Günde ortalama 50 cl. bira içtiğimi düşünecek olursak, bu iki ürüne yılda yaklaşık 20 sterlin harcıyor olacağım. Sanırım bu, ülke ortalamasının çok da üstünde değil. 1938'de bu ülkenin halkı, alkol ve tütüne kişi başı neredeyse 10 sterlin harcamış. Ancak ülke nüfusunun yüzde yirmisi on beş yaşından küçük çocuklardan, yüzde kırkıysa kadınlardan oluştuğu için ortalama bir tütün tiryakisi ve içkici 10 sterlinden çok daha fazlasını harcamış oluyor. 1944'te bu ürünler için yapılan kişi başı harcama 23 sterlinden az değildi. Az önce olduğu gibi kadın ve çocukları hesaba kattığımızda kişi başı 40 sterlin akla yatkın bir meblağ. Yılda 40 sterlinle, ancak haftanın

* John Player and Sons; uzun yıllar boyunca Notthingham'daki en büyük üç fabrika grubundan biri olan tütün ve sigara üreticisi; halk arasındaki söylenişiyle Player's. 19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın ortalarına kadar özellikle işçi sınıfı tarafından yaygın olarak tüketilen bir markaydı. (ç.n.)

altı günü bir paket Woodbine* ve yarım pint mild** alabilirsiniz; yani çok da yüksek bir harcama sayılmaz bu. Tabii, artık kitap fiyatları da dahil bütün fiyatlar enflasyonla arttı; ancak okumanın maliyeti, kitapları ödünç almak yerine satın alsanız ve çok sayıda dergiye abone olsanız bile tütün ve içki içmenin toplam maliyetini aşmaz.

Kitapların fiyatı ile insanın onlardan elde ettiği değer arasında herhangi bir ilişki kurmak zor. "Kitaplar" romanları, şiiri, ders kitaplarını, ansiklopedi ve sözlükleri, sosyolojik eserleri ve daha birçok şeyi kapsıyor. Dolayısıyla uzunlukları ve fiyatları arasında bir uyum yok, özellikle de insan ikinci el kitap alma alışkanlığına sahipse. 500 dizelik bir şiire on şilin, yirmi yıl boyunca arada danışacağınız bir sözlüğe yarım şilin ödeyebilirsiniz. İnsanın tekrar tekrar okuduğu, aklının demirbaşları arasında yerini alan ve hayata bakışını değiştiren kitaplar da vardır; göz atıp asla baştan sona okumadığı, bir oturuşta okuyup bir hafta sonra unuttuğu kitaplar da. Ve maliyet, para açısından her iki durumda da aynı olabilir. Ama eğer insan okumayı, sinemaya gitmek gibi yalnızca eğlence olarak görüyorsa, bunun ne kadar paraya mal olacağına dair kaba bir tahmin yapmak mümkündür. Eğer sadece roman ve "hafif" edebiyat okuyor ve okuduğunuz her kitabı satın alıyorsanız, bir kitabın fiyatının sekiz şilin olduğunu ve okumanızın dört saat aldığını düşünürsek saatte iki şilin harcamış olursunuz. Bu, aşağı yukarı sinemada pahalıca olan koltuklardan birinde oturmanın bedeline denktir. Daha ciddi kitaplara odaklanıyor ve yine okuduğunuz her kitabı satın alıyorsanız, harcamalarınız yine yaklaşık olarak aynı olacaktır. Kitaplar daha pahalı olsa da onları okumanız daha uzun sürecektir. Her iki durumda da okuduk-

* Woodbine, özellikle filtresiz ve sert sigaralarıyla ünlü İngiliz menşeli marka. Yirminci yüzyılın ilk yarısında, özellikle iki dünya savaşma katılan askerler arasında yaygındı. (ç.n.)

** Mild ale: Malt tadı baskın, koyu renk Britanya birası. (ç.n.)

tan sonra kitaplara sahip olmaya devam edeceğinize göre onları aldığınız fiyatın yaklaşık üçte birine satabilirsiniz. Eğer yalnızca ikinci el kitaplar alıyorsanız okuma masraflarınız tabii ki daha az olacaktır: Saat başına yarım şilin belki makul bir tahmin olabilir. Diğer yandan, kitapları satın almıyor, yalnızca kitap kiralayan kütüphaneden ödünç alıyorsanız, okumak için saatte yaklaşık yarım peni harcarsınız. Kitapları halk kütüphanesinden ödünç alırsanız okumak neredeyse bedavaya gelecektir.

Okumanın ucuz eğlence türlerinden biri –hatta muhtemelen radyo dinlemekten sonra EN ucuz olanı– olduğunu göstermek için yeterince şey söyledim. Bu arada, Britanya halkının günümüzde kitaplara harcadığı meblağ nedir? Her ne kadar hiçbir rakama ulaşamamış olsam da, bu rakamların var oldukları su götürmez bir gerçek. Ancak savaştan önce bu ülkede yeni baskılar ve ders kitapları da dahil olmak üzere yılda 15 bin kitap yayımlandığını biliyorum. Her kitabın 10 bin civarı nüshası satılıyorduysa –aslında okul kitapları da hesaba katıldığında dahi muhtemelen iyimser bir tahmin bu– ortalama bir insan, doğrudan ya da dolaylı olarak, yalnızca yılda yaklaşık üç kitap satın alıyordu. Bu üç kitap bir arada 1 sterlin ya da büyük olasılıkla daha az tutar.

Bu rakamlar tahmini; dilerim birileri bu rakamları benim yerime düzeltir. Ancak şayet tahminlerim doğruya biraz olsun yaklaşıyorsa bile bu, neredeyse yüzde yüzü okuryazar olan ve ortalama insanın sigaraya bir Hint köylüsünün tüm geçimi için sahip olduğundan daha fazla para harcadığı bir ülke için gurur duyulası bir tablo değil. Ve kitap tüketimimiz bu kadar düşük olmaya devam ederse, en azından bunun nedeninin kitapların satın alındıkları ya da ödünç alındıklarında çok pahalı olmalarında değil okumanın köpeklere, sinemaya ya da pub'a gitmekten daha az heyecan verici bir meşgale olmasında yattığını itiraf edelim.

Tribune, 8 Şubat 1946; *S.E.*

Kitapçı Anıları

Sahafta çalışırken –sahafta çalışmıyorsanız bu mekanı kafanızda çekici yaşlı beyefendilerin uçsuz bucaksız deri ciltli kitap sayfalarının arasında gezindiği bir tür cennet olarak canlandırmanız ne kadar da kolay– beni en çok etkileyen şey gerçek kitapseverlerin az bulunurluğu olmuştu. Dükkanımızın olağanüstü ilginç bir kitap stoku vardı, ancak müşterilerimizin yüzde onunun bile iyi kitabı kötü kitaptan ayırt edebildiğinden şüpheliyim. İlk baskı züppeleri, edebiyat sevdalılarından daha fazlaydı ama ucuz ders kitapları için pazarlık yapan doğulu öğrenciler onlardan da çoktu; yine de en çok yeğenleri için doğum günü hediyesi arayan kafası karışık kadınlar geliyordu.

Bize gelenlerin pek çoğu her yerde karın ağrısı olacak, fakat kitapçı için ayrıca sorun olan kimselerdi. Örneğin, "yatalak biri için kitap isteyen" (bu çok yaygın bir istektir) pek sevgili yaşlı bir hanımefendi ve 1897'de çok hoş bir kitap okumuş olan, kendisi için o kitabın bir nüshasını bulup bulamayacağınızı soran bir başka sevgili yaşlı hanımefendi. Ne yazık ki kitabın adını ya da yazarını hatırlamıyor, tıpkı hangi konuyla ilgili olduğunu da hatırlamadığı gibi; fakat kırmızı bir kapağının olduğunu unutmamış. Bunları bir kenara bırakırsak sahafların peşini bırakmayan iki tür bela vardır. Bunlardan birincisi, her gün, bazen günde birkaç kere gelip size işe yaramaz kitaplar satmaya çalışan, bayat ekmek kokulu düşkün adamlardır. Ötekisi, yığınla kitap ısmarlayan ama

ücretlerini ödemeyi aklmdan bile geçirmeyenlerdir. Dükkanda veresiye satış yapmıyorduk ama sonradan gelip kitabı alacaklar için kitapları kenara ayırıyor veya gerekiyorsa kitap ısmarlıyorduk. Bizden kitap ısmarlayan insanların hemen hemen yarısı bir daha gelmiyordu. Bu, başlangıçta beni şaşırtıyordu. Böyle bir şeyi neden yapıyorlardı ki? İçeri giriyor, nadir bulunan pahalı kitaplar istiyor, kitabı ayıracağımıza defalarca söz verdirdikten sonra bir daha asla dönmemek üzere ortadan kayboluyorlardı. Bunların çoğu kesin paranoyaktı. Kendileri hakkında gösterişçi bir şekilde konuşuyor ve nasıl olup da evden üstlerine para almadan çıktıklarına dair son derece yaratıcı, eminim ki çoğu kez kendilerinin de inandığı hikayeler anlatıyorlardı. Londra gibi bir şehirde sokaklarda gezinen yığınla raporlu deli vardır ve bu deliler kitapçıların çekimine kapılma eğilimdedirler; çünkü kitapçılar hiç para harcamadan uzun süre oyalanabileceğiniz az sayıda yerden biridir. İnsan, sonunda bu insanları neredeyse bir bakışta tanır hale geliyor. Zira tüm şaşaalı sözlerine karşın, hallerinde eski püskü ve amaçsızlık dolu bir şeyler vardır. Paranoyak olduğu aşikar birisiyle muhatap olduğumuzda çoğu kez istediği kitapları kenara ayırır, sonra gittiği anda raflara geri koyardık. Hiçbirinin kitapları ödeme yapmadan götürmeye yeltenmediğini fark ettim, onlar için kitabı ısmarlamak yeterliydi; sanıyorum bu onlara gerçekten para harcadıkları yanılsamasını yaşatıyordu.

Çoğu sahaf gibi biz de çok sayıda ek iş yapıyorduk. Örneğin, ikinci el daktilo ve pul, yani kullanılmış pul satıyorduk. Pul koleksiyoncuları garip, sessiz, balıksı türden ve her yaştan insanlar olurlar; ama yalnızca erkekler yapar bu işi. Anlaşılan kadınlar renkli kağıt parçalarını albümlere yapıştırmanın verdiği garip zevki anlayamıyor. Ayrıca, Japonya depremini önceden bildiğini iddia eden insanların derlediği altı penilik yıldız falları satıyorduk. Kapalı zarfların içinde olduklarından bir kere bile zarfı açıp içine bakmadım; ancak satın alan insanlar sıkça geri gelip

yıldız fallarının ne kadar "doğru" olduğunu anlatıyorlardı. (Karşı cins için son derece çekici olduğunuzu ve en büyük hatanızın cömertliğiniz olduğunu anlatan her yıldız falı kuşkusuz "doğru" gelecektir.) Çocuk kitapları arasından en çok eskiden kalma olanları satarak epey iş yapardık. Modern çocuk kitapları, özellikle de topluca değerlendirdiğinizde epey korkunç şeyler. Ben olsam bir çocuğa *Peter Pan*'ı vereceğime Petronius Arbiter'i vermeyi tercih ederdim, ancak Barrie bile ardından gelen taklitçilerinin yanında daha mert ve erdemli kalıyor. Noel zamanlarında Noel kartları ve takvimlerle uğraştığımız hummalı bir on gün geçirirdik; satması yorucu da olsa sezonu süresince kârlı bir iştir bu. Noel hassasiyetinin vahşi bir sinizm ile sömürüldüğünü görmek ilgimi çekerdi. Noel kartı şirketlerinin simsarları daha haziran ayından kataloglarıyla gelirlerdi. Faturalarından birindeki bir ifade hafızama kazınmıştır: "İki düzine tavşanlı Bebek İsa."

Ama esas ek işimiz, ödünç kitap veren bir kütüphaneydi; tamamı kurmaca, beş ya da altı yüz kitaptan oluşan alışılageldik bir "2 Peni – depozito yok" kütüphanesi. Kitap hırsızları bu kütüphaneleri nasıl da seviyor olmalı! Bir kitabı dükkanın birinden 2 peniye ödünç alıp etiketi söktükten sonra bir diğer dükkana 1 şiline satmak dünyanın en kolay suçudur. Buna rağmen, kitapçılar genelde belirli sayıda kitabın çalınmasını (ayda yaklaşık bir düzine kitap kaybederdik) depozito isteyerek müşteri kaçırmaya kıyasla daha kârlı bulurlar.

Dükkanımız tam olarak Hampstead ile Camden Town arasındaki sınırdaydı ve baronetlerden otobüs bileti satıcılarına kadar her türden insan uğrardı. Kütüphane üyelerimiz muhtemelen Londra'daki kitap okuyan insanların ortalamasını doğru bir biçimde yansıtıyordu. Bu nedenle, kütüphanemizde en iyi "giden" yazarın hangisi olduğunu söylemeye değer: Priestley? Hemingway? Walpole? Wodehouse? Hayır, Ethel M. Dell, ikincilikte Warwick Deeping ve Jeffrey Farnol üçüncü diyebilirim. Dell'in

romanlarını sadece kadınlar okuyor; ancak beklenebileceği gibi yalnızca arzulu kızkuruları ve tütün satıcılarının şişman karıları değil, her türden ve yaştan kadın. Erkeklerin roman okumadığı doğru değil fakat kimi kurmaca dallarından tümüyle kaçındıkları doğru. Kabaca söyleyecek olursak, ortalama roman olarak adlandırabileceğimiz şey –sıradan, iyi-kötü, İngiliz romanının normunu oluşturan Sulandırılmış Galsworthy* tarzı– yalnızca kadınlar için var gibi duruyor. Erkekler ya saygı duyulabilecek romanları okuyor ya da polisiye hikayeleri. Ancak polisiye hikaye tüketimleri inanılmaz. Üyelerimizden biri, bildiğim kadarıyla, diğer kütüphanelerden aldıkları hariç yıl boyunca haftada dört ya da beş polisiye hikaye okuyordu. Beni en çok şaşırtan, asla aynı kitabı iki kere okumaması olmuştu. Görünüşe göre o saçmalık sağanağının tamamını (hesapladığım kadarıyla bir yılda okuduğu sayfalar 3000m²'ye yakın bir alan eder), sonsuza dek hafızasına kaydediyordu. Kitap ya da yazar isimlerini dikkate almıyor, ancak neredeyse bir bakışta bir kitabı daha önce okuyup okumadığını söyleyebiliyordu.

Ödünç kitap veren bir kütüphanede insanların sahte değil, gerçek zevklerini görürsünüz ve "klasik" İngiliz romancılarının nasıl tamamıyla gözden düşmüş olduğunu fark etmek sizi şaşkına çevirir. Dickens, Thackeray, Jane Austen, Trollope ve benzerlerini ödünç kitap veren sıradan bir kütüphaneye koymak beyhudedir; kimse onları almaz. İnsanlar, bir 19. yüzyıl romanını daha gördükleri anda, "Ah, ama bu *eski*!" der ve hemen uzaklaşırlar. Nasıl Shakespeare'i satmak her zaman kolaysa, Dickens'ı da

* John Galsworthy, İngiltere orta sınıfının yaşamını betimlediği *The Forsyte Saga* üçlemesi modern İngiliz edebiyatı klasikleri arasında sayılan Nobel ödüllü yazar. "Galsworthy-and-water": John Galsworthy'nin etkisiyle 1920 ve 30'lu yıllarda İngiltere'de yaygınlaşan, birey-toplum çatışmasına odaklanan psikolojik roman geleneğine Orwell'ın küçümsemek amacıyla taktığı ad. (ç.n.)

satmak her zaman oldukça kolaydır. Dickens, insanların "sürekli okumayı düşündüğü" ve –tıpkı İncil'de de olduğu gibi– büyük ölçüde ikinci el bilgilerle tanınan yazarlardan biridir. İnsanlar, nasıl Musa'nın hasır bir sepette bulunduğunu ve tanrının "kaba etini" gördüğünü kulaktan dolma biçimde biliyorlarsa, Bill Sikes'ın soyguncu ve Mr Micawber'ın kafasının kel olduğunu da kulaktan dolma bir şekilde biliyorlar. Diğer bir dikkat çekici şey de Amerikan kitaplarının rağbet görmemesi. Yayıncıların her iki üç yılda bir endişeye kapılmasına yol açan bir başka nokta ise, kısa öykülere rağbet olmaması. Kütüphanecinin kendisi için kitap seçmesini isteyen neredeyse herkes "Kısa öykü istemiyorum," ya da Alman bir müşterimizin dile getirdiği biçimiyle "Küçük öykü arzulamıyorum," diyor. Nedenini sorduğunuzda, her hikayede birtakım yeni karakterlere alışmanın fazla yorucu olduğunu söylüyorlar; ilk bölümden sonra artık düşünmeyi gerektirmeyen bir romanın "içine girmeyi" seviyorlar. Ancak yine de bu konuda okurlardan çok yazarların suçlanması gerektiğine inanıyorum. Modern İngiliz ve Amerikan kısa öykülerinin çoğu romanlara kıyasla bütünüyle cansız ve değersizler. Öykü *olan* kısa öyküler yeterince rağbet görüyor; *bakınız* kısa öyküleri romanları kadar popüler olan D.H. Lawrence.

Meslekten kitapçı olmak ister miydim? Her şeyi hesaba katarsak –işverenimin bana karşı nezaketine ve dükkanda geçirdiğim kimi güzel günlere rağmen– cevabım hayır.

İyi bir saha ve yeterli miktarda sermaye verildiğinde her eğitimli insan güvenli bir şekilde geçinmesini sağlayacak parayı kazanabilecek olmalıdır. İnsan "nadir" kitaplara yönelmedikçe kitapçılık öğrenilmesi zor bir iş değil ve kitapların içeriği hakkında bir şeyler biliyorsanız işe bir adım önde başlarsınız. (Kitapçıların çoğu bilmez. Küçük ilanların basılı olduğu broşürlerine bakarak değerlendirebilirsiniz kitapları. Eğer Boswell'in *Decline and Fall*'unun reklamını görmüyorsanız, T.S. Eliot'ın *The Mill on the*

Floss'unun reklamını göreceğinizden emin olabilirsiniz.) Ayrıca, belirli bir seviyeden sonra bayağılaştırılamayacak, insani bir iştir. Karteller, küçük bağımsız kitap satıcılarını batıramaz bakkal ve sütçüleri batırdıkları gibi. Fakat çalışma saatleri çok uzundur. Ben yarı zamanlı bir çalışandım ancak işverenim kitap satın almak için saatler süren düzenli keşif gezileri hariç bu işe haftada yetmiş saatini vakfediyordu. Sağlıksız bir yaşamdır bu. Kitapçılar kışları çoğunlukla korkunç derecede soğuktur, çünkü fazla sıcak olursa camlar buğulanır; oysa kitap satıcıları vitrinlerinden geçinirler. Kitaplar, şimdiye dek icat edilmiş diğer her şeyden daha fazla ve daha fena bir toz yapar ve her kurt sineğinin ölmek için tercih edeceği yer bir kitabın üstüdür.

Ama hayatım boyunca kitap ticaretiyle uğraşmak istemeyecek olmamın asıl nedeni, işin içindeyken kitap sevgimi kaybetmiş olmam. Kitapçı, kitaplar hakkında yalanlar söylemek zorundadır ve bu onun gözünde kitapların tadını kaçırır; sürekli kitapların baştan sona tozunu almak zorunda olması daha da acıdır. Bir zamanlar kitapları, görüntülerini, kokularını ve onlara dokunmayı, yani en azından elli yıllıklarsa, gerçekten severdim. Hiçbir şey beni taşradaki bir açık artırmada bir dolu kitabı bir şiline satın almak kadar tatmin etmezdi. Bu türden bir yığının içinde denk geleceğiniz ilginç, yıpranmış kitapların verdiği kendine özgü bir haz vardır: küçük 18. yüzyıl şairleri, güncelliğini yitirmiş atlaslar, unutulmuş romanların elde kalan son baskıları, 60'lı yılların kadın dergilerinin ciltlenmiş sayıları. Öylesine okumak için –örneğin banyodayken, gece geç saatte, yatmak için fazlasıyla yorgun olduğunuzda ya da öğle yemeği öncesindeki o garip çeyrek saatte– *Girl's Own Paper*'ın* eski sayılarından birini elinize almaktan

* *Girl's Own Paper*, Britanya'da 1880-1956 yılları arasında yayımlanan, genç kadınlar için öykü dergisi. Genç erkekler için derginin bir benzeri olan *Boy's Own Paper* yayımlanıyordu. (ç.n.)

kolayı yoktur. Fakat kitapçıda çalışmaya başlar başlamaz kitap satın almayı bıraktım. Beş ya da on binini toplu halde görünce kitaplar sıkıcı ve hatta hafiften bıktırıcı hale gelmişti. Bugünlerde sadece okumak istediğim ama ödünç alamadığım kitapları satın alıyorum arada sırada, ama kesinlikle değersiz şeyler almıyorum. Eskiyen kağıdın o tatlı kokusu artık beni cezbetmiyor. Bu koku zihnimde paranoyak müşteriler ve ölü kurt sinekleriyle fazlasıyla bütünleşmiş durumda.

Fortnightly, Kasım 1936

Bir Kitap Eleştirmeninin İtirafları

İzmaritler ve yarı dolu çay fincanlarıyla dolu, soğuk fakat havasız bir yatak-oturma odasında, yırtık pırtık bir sabahlığa bürünmüş bir adam köhne bir masanın başına oturmuş, çevresini saran tozlu kağıt yığınlarının arasında daktilosuna yer açmaya çalışıyor. Kağıtları atamıyor, çünkü çöp kutusu çoktan dolmuş da taşıyor ve ayrıca cevaplanmamış mektuplarla ödenmemiş faturalar arasında bir yerlerde bankaya yatırmayı unuttuğuna neredeyse emin olduğu 40 şilinlik bir çek olması muhtemel. Aynı zamanda, üstlerindeki adreslerin deftere eklenmesi gereken mektuplar da var. Adres defterini kaybetmiş ve onu, hatta herhangi bir şeyi arama düşüncesi içini şiddetli bir intihar arzusuyla dolduruyor.

Otuz beş yaşında bir adam, fakat ellisindeymiş gibi gözüküyor. Kel, damarları varisli ve gözlük takıyor ya da tek gözlüğü sürekli kayıp olmasa takardı. Eğer her şey normalse de dengesiz beslenmeden mustarip oluyor; yok eğer şanslı bir dönemindeyse akşamdan kalma. Şimdi saat sabahın on bir buçuğu ve planına göre iki saat önce işe koyulmuş olması gerekiyordu. Ancak, başlamaya kalkmış olsaydı dahi sürekli çalan telefonun sesinden, bebeğin ağlamasından, sokaktaki bir elektrikli kompresörün gürültüsünden ve merdivenleri inip çıkan alacaklılarının ayak seslerinden yılmış olacaktı. Çalışması en son, ona iki el ilanı ile kırmızı harflerle yazılmış gelir vergisi talebi getiren ikinci postacının gelişiyle bölünmüştü.

Söz konusu kişinin bir yazar olduğunu söylemek gereksiz. Şair veya romancı olabilir ya da senaryo veya radyo programı yazarı, çünkü yazarlar birbirine bayağı benzer ama diyelim ki kitap eleştirmeni olsun. Kağıt yığınlarının arkasında yarı saklanmış halde, editörünün "Birlikte iyi gideceklerini tahmin ediyorum." notuyla birlikte gönderdiği beş kitabı içeren bir paket yer alıyor. Kitaplar dört gün önce gelmiş ama eleştirmen kırk sekiz saat boyunca manevi bir felç tarafından pakedi açmaktan alıkonmuş. Dün cesur bir anında sicimi koparıp atmış ve *Filistin Yol Ayrımında, Bilimsel Mandıracılık,* 680 sayfalık ve neredeyse iki kilo ağırlığındaki *Avrupa Demokrasisinin Kısa Tarihi, Portekiz Doğu Afrikası'nda Kabile Gelenekleri* ve muhtemelen yanlışlıkla dahil edilmiş olan *Uzanıp Yatmak Daha Hoş* adında bir romandan müteşekkil beş kitapla karşılaşmıştı. Eleştirisi –haydi 800 kelime olsun– yarın öğle teslim edilmiş olmak zorunda.

Bu kitapların üçü, o kadar bilgisiz olduğu konularla ilgili ki, yalnızca (kitap eleştirmenlerinin alışkanlıklarını tabii ki zaten bilen) yazarın değil, sıradan okurun gözünde de kendisini küçük düşürecek kadar gülünç bir hata yapmak istemiyorsa, en azından her birinden ellişer sayfa okumak zorunda. Saat dört civarında kitapları paket kağıdının içinden çıkarmış, ancak hâlâ kapaklarını açma konusunda endişeli bir acizlikten mustarip olacak. Kitapları okumak zorunda olma düşüncesinin, hatta kağıt kokusunun üstündeki etkisi, hint yağıyla tatlandırılmış soğuk sütlaç yeme düşüncesinin etkisinden farksız. Ve ilginçtir ki, yazısı yine de zamanında işyerine ulaşacak. Bir şekilde hep zamanında ulaşıyor zaten. Akşam saat dokuz civarı kafası görece açılacak ve sabahın ilk saatlerine kadar gittikçe soğumakta olan odada otururken sigara dumanı yoğunlaşacak ve ustaca kitaptan kitaba geçerken her birini son bir yorumla elinden bırakacak: "Tanrım, ne büyük saçmalık!" Sabah bir ya da iki saat boyunca mahmur gözlerle, suratsız ve tıraş olmamış halde, saatin tehditkar parmağı korkudan

eyleme geçirene dek önündeki boş sayfaya bakacak. Ardından birden kendini işe verecek. "Kimsenin kaçırmaması gereken bir kitap", "her sayfasında akılda kalacak bir şeyler var", "özellikle şu ve şu bölümler değerli" gibi beylik cümleler, mıknatısa itaat eden demir tozu gibi yerlerini alacak ve eleştiri, zamanından üç dakika önce, tam doğru uzunlukta sona erecek. Bu arada, diğer bir uyumsuz, iştah kaçırıcı kitap tomarı postayla gelecek. Bu, böyle devam edip gider. Oysa bu mağdur, sinir hastası yaratık birkaç yıl önce ne kadar da büyük umutlarla kariyerine başlamıştı.

Abartıyormuşum gibi mi geliyor? Herhangi bir eleştirmene – diyelim ki, yılda en az yüz kitap eleştirisi yazan birisine– bu karakteri ve alışkanlıklarını betimleyişimi dürüstçe tekzip edip edemeyeceğini sorarım. Her halükarda yazarların tümü daha çok bu tür insanlardır; ama uzun süre boyunca gelişigüzel yapılan kitap eleştirmenliği iyice nankör, sinir bozucu ve tüketici bir iştir. Kısa bir süre sonra göstereceğim gibi değersiz kitapları övmeyi içermekle kalmaz, kendiliğinden duygular uyandırmayan kitaplar hakkında tepkiler icat etmek anlamına da gelir. Eleştirmen ne kadar bıkkın olursa olsun, mesleki açıdan kitaplarla ilgilidir ve her yıl çıkan binlercesinin arasında muhtemelen elli ya da yüz kitap hakkında zevkle yazabilir. Eğer mesleğinin erbabıysa bu kitapların on ya da belki yirmisini bulabilir, ancak daha büyük olasılıkla ancak iki ya da üçünü bulabilecektir. İşinin geri kalanı, eleştirir ya da yererken ne kadar dürüst olursa olsun özünde palavradır. Ölümsüz ruhunu giderden aşağıya döker, her defasmda yarım pint.

Eleştirilerin büyük çoğunluğu, bahsettikleri kitap hakkında eksik ve yanıltıcı beyanlarda bulunur. Yayıncılar, yazın editörlerini kontrol etmeyi ve bastıkları her kitap hakkında övgü çığlıkları attırmayı savaştan bu yana eskisine oranla daha az becerebiliyor olsalar da yer kısıtlılığı ve diğer aksaklıklar yüzünden eleştirilerin kalitesi düştü. İnsanlar, sonuçları gördüklerinde bazen çözümün kitap eleştirmenliğini kötü yazarların eline bırakmamak oldu-

ğunu öne sürüyorlar. Belli konular üzerine derinleşen kitaplarla uzmanlar ilgilenmeli; diğer yandan eleştirmenliğin büyük bir bölümü, özellikle de roman eleştirileri pekala amatörler tarafından da yapılabilir. Hemen her kitap insanda yoğun duygular uyandırabilir; bir okurun tutkulu bir şekilde hoşlanmadığı bir kitap hakkındaki fikirleri dahi sıkılımş bir profesyonelinkilerden kesinlikle daha değerli olacaktır. Ancak, ne yazık ki her editörün bildiği gibi böyle bir düzenleme yapmak çok zor. Uygulamada editör kendini otomatiğe bağlamış eleştirmenler takımına, kendi deyişiyle "kadroluları"na geri dönerken bulacaktır.

Her kitabın üzerine eleştiri yazılmasını hak ettiği önyargısı sorgulanmadığı sürece bu sorunların hiçbiri çözülemez. Büyük çoğunluğunu gereğinden fazla övmeden kitaplara toplu halde değinmek neredeyse imkansızdır. Kitaplarla herhangi türden profesyonel bir bağlantısı olmadıkça insan, çoğunluğunun ne kadar kötü olduğunu fark etmiyor. Onda dokuzdan oldukça fazla örnekte nesnel açıdan dürüst yegane eleştiri, "Bu kitap değersiz" olurken, eleştirmenin kendisinin hakiki tepkisi muhtemelen "Bu kitap hiçbir şekilde ilgimi çekmiyor; hakkında yazmam için para verilmediği sürece yazmam." olurdu. Ancak halk böyle bir şeyi okumak için para vermeyecektir. Neden versin ki? Okuması beklenen kitaplar için bir çeşit rehber ve bir tür değerlendirme istiyorlar. Fakat değerler dile getirildiği anda standartlar bozuluyor. Çünkü insan *Kral Lear*'ın iyi bir oyun ve *Dört Adil Adam*'ın iyi bir gerilim olduğunu söylediği noktada –hemen her eleştirmen haftada en az bir defa bu tür şeyler söyler– "iyi" sözcüğü hangi anlamı taşır?

Bana en iyi uygulama kitapların büyük çoğunluğunu göz ardı ederek kayda değer görünenler hakkında çok uzun –en azından 1000 kelimelik– eleştiri yazıları kaleme almak gibi gelmiştir hep. Yakında çıkacak kitaplarla ilgili bir iki satırlık kısa notlar yararlı olabilir; ama yaklaşık 600 kelimelik sıradan ve orta uzunluktaki

eleştiri, eleştirmen gerçekten yazmak istese dahi değersiz olmaya mahkum. Eleştirmen normalde o eleştirileri yazmak istemez, haftarlarca durmadan kısa yazılar yazmak bir süre sonra onu, yazının başında betimlediğim o ezilmiş, sabahlıklı insana dönüştürür. Yine de bu dünyada herkesin tepeden bakabileceği birileri vardır ve iki işte de edindiğim tecrübelere dayanarak kitap eleştirmeninin durumunun, işini evinde yapmak yerine sabahın on birinde basın gösterimlerine gitmek zorunda olan ve bir iki saygın istisna haricinde bir kadeh kalitesiz şeriye onurunu satması beklenen film eleştirmeninden daha iyi olduğunu söylemek zorundayım.

Tribune, 3 Mayıs 1946; *New Republic*, 5 Ağustos 1946

Yazının Korunması

Yaklaşık bir yıl önce Milton'ın *Areopagitica*'sının üç yüzüncü yıldönümü vesilesiyle –hatırlanacak olursa basın özgürlüğünü savunan bir kitapçıktır– PEN Kulübü'nün düzenlediği bir toplantıya gitmiştim. Milton'ın kitap "katlini" günah ilan eden meşhur sözü toplantıdan önce dağıtılan tanıtım broşürlerine basılmıştı.

Sahnede dört konuşmacı vardı. Konuşmacılardan ilki basın özgürlüğüyle ilgili bir konuşma yaptı yapmasına, ama sadece Hindistan bağlamıyla sınırlı kaldı; ikincisi, oldukça genel anlamda özgürlüğün iyiliğine ilişkin bir şeyler geveledi; üçüncüsü, yazında müstehcenlikle ilgili yasalara karşı çıktı; dördüncü konuşmacı ise konuşmasının büyük bir bölümünü Rusya'daki temizliği savunmaya ayırdı. Dinleyicilerin konuşmalarının kimisi müstehcenlik ve onunla ilgili yasalar meselesine tekrar değinirken, diğerleri Sovyet Rusya'ya methiye düzüyordu. Ahlaki özgürlük –yani cinsellikle ilgili meseleleri basılı yayında açıkça tartışma özgürlüğü– büyük oranda kabul görmüş gibiydi, ancak politik özgürlükten söz eden olmadı. Belki yarısı yazma işleriyle doğrudan alakadar olan bu yüzlerce kişilik güruhun arasında, basın özgürlüğünün eleştirme ve karşı çıkma özgürlüğü anlamına –tabii eğer herhangi bir anlamı varsa– geldiğini vurgulayacak tek bir kişi bile çıkmamıştı. Hiçbir konuşmacının sözde anılan kitapçıktan alıntı yapmaması manidardı. Bu ülkede ve Birleşik Devletler'de savaş

sırasında "katledilen" çok sayıda kitaba değinen de olmadı. Toplantı, özünde sansür lehine bir gösteri olmaktan ibaretti.*

Bunda şaşılacak pek de bir şey yoktu aslında. Çağımızda entelektüel özgürlük fikri zaten iki yönden tehdit altında. Bir yanda teorideki düşmanları olan totalitarizm savunucuları; diğer yanda daha birincil, pratik düşmanları olan tekeller ve bürokrasi var. Dürüstlüğünü korumak isteyen her yazar ya da gazeteci, kendisini fiili bir zulümden ziyade toplumun genel yöneliminden ötürü engellenmiş buluyor. Basının birkaç zengin adamın elinde toplanmış olması; radyo ve filmlerin tekelleşme kıskacında bulunması; halkın kitaplara para harcama konusundaki isteksizliği ve bunun sonucunda neredeyse tüm yazarların geçimlerini yaratıcılıktan yoksun işlerden sağlamak zorunda kalmaları; Bilgi Bakanlığı**, British Council gibi yazarın hayatta kalmasını sağlasa da zamanını harcayan ve düşüncelerini ona dikte eden resmi kurumların yazarın haklarına tecavüzü ve tahribatından kimsenin kaçamadığı, son on yıldır süregiden savaş ortamı. Çağımızdaki her şey, diğer tüm sanatçıları olduğu gibi yazarı da üstlerinin belirlediği konular üzerinde çalışan ve asla gerçeklerin tamamını kendi gözünden anlatmayan küçük memurlara dönüştürmek için birlik olmuş durumda. Ancak yazar kaderine karşı giriştiği bu mücadelede kendi cephesindekilerden bile yardım görmüyor; yani onu haklı olduğu konusunda yüreklendirecek büyük

* Bir hafta ya da biraz daha uzun süren PEN Kulübü kutlamalarının hep aynı seviyede seyretmediğini de dile getirmek gerekir. Ben kötü bir güne denk gelmiş oldum; ancak (*İfade Özgürlüğü* başlığı altında yayımlanan) konuşmaları gözden geçirdiğimizde, günümüzde neredeyse kimsenin entelektüel özgürlük konusunda Milton'ın üç yüz yıl önceki dobralığıyla konuşamadığı görülecektir ve bu durum, Milton iç savaş döneminde yazmış olmasına rağmen böyledir. [Yazarın Notu]

** *Bilgi Bakanlığı*: Britanya'da Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında kurulan ve 1939 yılında Almanya'ya resmen savaş ilan edilmesinin ardından yeniden canlandırılan resmi propaganda kurumu. 1946 yılında yerini *Bilgi Merkez Birimi* adlı kuruma bıraktı. (ç.n.)

bir düşünsel eğilim yok. Oysa geçmişte, en azından Protestanlık yüzyılları süresince, başkaldırma fikri ile entelektüel dürüstlük ilkesi birbiriyle iç içe geçmiş durumdaydı. Politik, ahlaki, dinsel ya da estetik sapkınlar kendi vicdanını çiğneyip geçmeyi reddeden kimselerdi. Bu başkaldıran insanların duruşları hıristiyan uyanış ilahisinde şöyle özetlenmiştir:

Göze al Danyal gibi olmayı,
Göze al yalnız kalmayı;
Göze al sarsılmaz bir hedef koymayı,
Göze al hedefini bilinir kılmayı.

İnsanın bu ilahiyi günümüze uyarlaması için her satırın başındaki "Göze al"a bir "-ma" eki getirmesi gerekir. Çünkü mevcut düzene isyan edenlerin, en azından bunların çoğunluğunun ve en tipik olanlarının, aynı zamanda bireysel dürüstlük ilkesine de isyan etmesi çağımızın garabeti. "Yalnız kalmayı göze almak", ideolojik anlamda bir suç olduğu gibi uygulamada da tehlikelidir. Yazarın ve sanatçının bağımsızlığının belirsiz birtakım ekonomik güçler tarafından erozyona uğratılıyor olması yetmezmiş gibi bir de muhafızı olması gerekenler tarafından da altı oyuluyor. Burada üstünde duracağım konu bu süreçlerin ikincisi.

Düşünce ve basın özgürlüğüne çoğunlukla üzerinde durulmaya bile değmeyecek argümanlarla saldırılıyor. Öyle ki, ders verme ve münazara konusunda biraz tecrübeli biri bu numaraları zaten ezbere bilir. Burada ele aldığım konu, özgürlüğün bir yanılsama olduğu ya da totaliter ülkelerde demokratik ülkelerdekinden daha fazla özgürlük olduğu gibi iddialar değil, daha makul ve dolayısıyla daha tehlikeli bir mesele olan ve özgürlüğün sakıncalı bir şey, entelektüel dürüstlüğünse topluma zarar veren bir tür bencillik olduğu iddiası. Çoğunlukla meselenin diğer yönleri ön plana çıkarılsa da, basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü tartış-

masının temelinde aslında bu özgürlüklerin arzulanırlığı ile, ya da yalan söylemek veya söylememekle ilgili bir tartışma yatar. Buradaki esas nokta, güncel olayları topluma doğru (ya da en azından her gözlemcinin mustarip olduğu bilgi eksikliği, taraflılık ve kendini kandırma unsurları el verdiği ölçüde doğru) bir şekilde bildirme hakkıdır. Böyle söyleyince, sözünü sakınmayan "röportaj"ın tek geçerli yazın dalı olduğunu öne sürüyormuşum gibi durabilir; fakat daha ilerde aynı meselenin tüm yazın alanlarında ve belki küçük farklarla da olsa sanat dallarının her birinde baş gösterdiğini de göstermeye çalışacağım. Bu arada, tartışmayı sarıp sarmalayan rabıtasızlıklardan da kurtulmak zorundayız.

Entelektüel özgürlüğün düşmanları, kendi görüşlerini daima bireyciliğe karşı disiplin savunusu gibi sunmaya çalışır ve yalana karşı gerçek meselesini mümkün olduğunca arka planda tutarlar. Her ne kadar vurgulanan noktalar değişiklik gösterse de düşüncelerini satmayı reddeden yazar hep egoist olarak yaftalanır. Yazar ya kendini fildişi kulesine kapatmak istemekle ya teşhirci bir biçimde kendini sergilemekle ya da gayrimeşru imtiyazlara tutunma çabası içinde tarihin karşı konulmaz akışına başkaldırmakla itham edilir. Katolikler ve komünistler, karşıtlarının hem dürüst, hem de zeki olamayacağını varsayma konusunda birbirlerine benzerler. İkisi de üstü kapalı olarak "doğru"nun zaten ortaya çıkarılmış olduğunu ve sapkınınsa –aptal değilse eğer– gizliden gizliye "gerçeğin" farkında olduğunu ancak yalnızca bencil sebepler yüzünden direndiğini iddia eder. Komünist yazında entelektüel özgürlük çoğunlukla "küçük burjuva bireyciliği", "on dokuzuncu yüzyıl liberalizminin yanılsamaları" vb. laf ebelikleriyle maskelenir; "romantik", "duygusal" gibi üzerinde uzlaşılmış anlamları olmadığı için yanıtlanması zor olan hakaretengiz sıfatlarla da bu durum pekiştirilir. Bu şekilde, tartışma asıl meseleden saptırılmış olur. İnsan, komünistlerin saf özgürlüğün yalnızca sınıfsız bir toplumda varolabileceği ve böyle bir toplum

yaratmak için çalışan kişinin özgür olmaya daha yakın olduğu tezini kabul edilebilir, nitekim aydınların çoğu da öyle yapar. Ancak Komünist Parti'nin kendisinin sınıfsız bir toplum yaratmayı hedeflediği ve SSCB'de bu hedefin gerçekleştirilme aşamasında olduğuna ilişkin asılsız iddialar da bu tezin içine sızdırılır. Birinci iddianın ikincinin yolunu açmasına müsade edildiğinde, sağduyuya ve adabımuaşerete yönelik tüm saldırılar meşrulaştırılabilir. Ancak bu arada asıl nokta atlanmış olur. Düşünce özgürlüğü; insanın gördüklerini, duyduklarını, hissettiklerini aktarabilme özgürlüğü olduğu kadar kurmaca olgular ve duygular yaratmak zorunda bırakılmama özgürlüğüdür de. Alışılageldik "gerçeklerden kaçma", "bireycilik", "romantizm" nutukları, amacı tarihin saptırılmasını saygın hale getirmek olan salt retorik tekniklerdir.

On beş yıl önce entelektüel özgürlüğü savunduğunuzda muhafazakarlara, katoliklere ve –İngiltere'de önemli bir yer tutmadıklarından– kısmen faşistlere karşı savunurdunuz. Bugünse komünistler ile destekçilerine karşı savunmak durumunda kalıyorsunuz. Küçük İngiliz Komünist Partisi'nin doğrudan etkisi abartılmamalı, ancak yine de Rus mitosunun İngiliz entelektüel yaşantısı üzerindeki zehirleyici etkisi yadsınamaz. Bu etki nedeniyle bilinen gerçekler hasıraltı ediliyor ve çağımızın gerçek tarihinin yazılmasını zora sokacak derecede çarpıtılıyor. Dile getirilebilecek yüzlerce örnekten yalnızca birini vereyim. Almanya çöktüğünde çok büyük sayıda Sovyet Rus'un –kuşkusuz çoğunlukla gayrisiyasi saiklerle– taraf değiştirmiş olduğu ve Almanlar için savaştığı ortaya çıktı. Bunun yanında Rus mahkumlar ile yerinden edilmiş kişilerin küçük ama göz ardı edilemeyecek bir bölümü SSCB'ye dönmeyi reddetti ve kimileri istemedikleri halde geri gönderildi. Britanya basınında çoğu gazetecinin anında öğrendiği bu gerçeklerden neredeyse hiç söz edilmezken, aynı anda İngiltere'deki Russever yayıncılar 1936-38 yılları arasında yapılan temizlik ve sürgünleri SSCB'nin "vatan hainlerinin olmadığını"

öne sürerek meşrulaştırmayı sürdürdüler. Ukrayna'daki kıtlık, İspanya içsavaşı, Rusya'nın Polonya politikası vb. konulardaki yalan ve dezenformasyon sisi tamamen bilinçli bir sahtekarlıktan kaynaklanmasa da bütünüyle SSCB sempatizanı –Ruslar'ın kendisinin olmasını isteyecekleri şekilde sempatizan– olan her gazeteci ve yazar önemli konularda kasten tahrifat yapılmasına razı olmak zorunda. Maxim Litvinoff'un 1918'de Rus devrimindeki güncel olayları ana hatlarıyla yazdığı ve çok zor bulunduğunu tahmin ettiğim bir broşür şu anda önümde duruyor. Broşürde Stalin'in adı geçmezken Troçki'ye ve aynı zamanda Zinovyev, Kamenev ve diğerlerine büyük övgüler yer alıyor. Entelektüel açıdan en dürüst komünistin bile bu tür bir broşüre yaklaşımı nasıl olabilir? En iyi ihtimalle, bu nahoş bir belge ve sansürlenmeli diyen bilmesinlerci yaklaşım sergiler. Ve herhangi bir nedenle broşürün Troçki'yi gözden düşürüp Stalin referansları eklenerek çarpıtılmış bir versiyonunun basılmasına karar verilse, partisine sadık kalan hiçbir komünist buna itiraz edemez. Buna yakın iğrençlikte sahtecilikler geçtiğimiz yıllarda yapıldı. Ancak dikkate değer olan bunların yapılmış olması değil, bilindiğinde dahi sol entelijansiya cephesinde hiçbir tepkiye yol açmamasıdır. Hakikati söylemenin "uygunsuz" olacağı ya da birilerinin "eline koz vereceği" argümanları yanıtlanamazmış gibi hissediliyor ve yalnızca çok az sayıda insan, gazetelerdeki yalanların görmezden gelinerek tarih kitaplarına konulmasından rahatsız oluyor.

Totaliter devletlerin hayata geçirdiği örgütlü yalan söyleme durumu, kimi zaman iddia edildiği gibi askeri aldatmacalarla aynı nitelikte geçici bir önlem değil, toplama kampları ile gizli polis teşkilatları zaruri olmayı sürdürmediğinde dahi var olmayı sürdürecek; totalitarizmi bütünleyici bir şey. Zeki komünistler arasında Rus hükümetinin *şimdi* yalanla propaganda yapmak, danışıklı dövüşten ibaret mahkemeler düzenlemek vs. zorunda olmasına rağmen, gerçek olguları kayıt altına aldığını ve gelecek-

te bir gün yayımlayacağını iddia eden bir yeraltı efsanesi dolaşıyor. Bunun gerçekleşmeyeceğinden bütünüyle emin olabiliriz sanırım; çünkü bu tür bir eylemin imlediği zihniyet, liberal bir tarihçinin sahip olacağı; geçmişin değiştirilemeyeceği ve tarihin doğru bilgisinin kaçınılmaz olarak değerli olduğu inancı. Totaliter tarih anlayışındaysa öğrenilecek değil, yaratılacak şeyler vardır. Totaliter bir devlet, aslına bakılırsa, bir teokrasidir ve yönetici kademesi, konumunu korumak adına yanılmaz görünmek zorundadır. Ancak gerçekte kimse yanılmaz olamayacağından, şu ya da bu hatanın yapılmamış olduğunu veya şu ya da bu hayali zaferin gerçekten kazanıldığını göstermek adına geçmişteki olayları yeniden düzenlemek sık sık zorunlu hale gelir. Ayrıca, her büyük politik değişiklik, doktrinde kendisine uygun bir değişim ve ünlü tarihi figürlerin keşfini gerektirir. Bu tür şeyler her yerde olur; ama katıksız çarpıtmaya yol açması herhangi bir anda *yalnızca tek bir fikrin olmasına* izin verilen toplumlarda çok daha olasıdır. Totalitarizm, aslında geçmişin sürekli değiştirilmesine ve uzun vadede muhtemelen nesnel gerçekliğin varlığına inançsızlığa ihtiyaç duyar. Totalitarizmin bu ülkedeki dostları mutlak doğruya ulaşılamayacağı için çoğunlukla büyük yalanların küçük yalanlardan daha kötü olmadığını iddia etme eğilimindedir. Tüm tarihi kayıtların taraflı ve hatalı olduğu ya da modern fiziğin, bize gerçek dünya olarak gözüken şeyin bir yanılsama olduğunu kanıtladığı; dolayısıyla insan algısının tanıklığına inancın bayağı bir filistinizm olduğu vurgulanıyor. Kendisini ebedileştirme hususunda başarılı olan totaliter bir toplum muhtemelen sağduyu kurallarının gündelik hayatta ve kimi fen bilimlerinde geçerliliğini sürdüreceği; ancak politikacılar, tarihçiler ve sosyologlar tarafından hiçe sayılacağı şizofren bir düşünce sistemi kuracaktır. Daha şimdiden bilimsel bir ders kitabını tahrif etmenin bir skandal olduğunu düşünen, ancak tarihsel bir gerçeği tahrif etmekte bir sakınca görmeyen sayısız insan var. Totalitarizmin

entelektüellere en büyük baskıyı uyguladığı yer, yazın ile politikanın kesiştiği noktadır. Günümüzde fen bilimleri aynı oranda tehdit edilmiyor. Bu durum, neden çoğu ülkede bilim insanları için kendi hükümetlerinin arkasında olmanın yazarlar için olduğundan daha kolay olduğunu kısmen açıklıyor.

Konuya bir bütün olarak bakabilmek için makalenin başında söylediğim şeyi tekrar edeyim: İngiltere'de dürüstlüğün ve dolayısıyla düşünce özgürlüğünün *birincil* düşmanları medya baronları, sinemanın kodamanları ve bürokratlardır; ancak entelektüellerin kendisinin özgürlük tutkusunun zayıflaması uzun vadede tüm semptomlar arasında en ciddi olanıdır. Tüm bu zaman boyunca sansürcülüğün bir bütün olarak yazma değil, yalnızca siyasi gazeteciliğin bir koluna etkileri hakkında konuşmuşum gibi gelebilir. Sovyet Rusya'nın Britanya basınında bir çeşit yasak bölge oluşturduğu; Polonya, İspanya içsavaşı, Alman-Rus paktı gibi meselelerin ciddi tartışmalara konu olmadığı; egemen ortodoksiyle çatışan bilgilere sahipseniz ya bunları çarpıtmanız ya da konu hakkında susmanızın beklendiği düşünülecek olursa en genel anlamıyla yazın bunlardan neden etkilensin? Her yazar bir politikacı ve her kitap sözünü sakınmayan bir "röportaj" mı ki? Bir yazar, en sıkı diktatörlükte bile kendi aklının içinde özgür kalıp aykırı fikirlerini yetkililerin anlayamayacağı şekilde damıtıp tanınmaz hale getiremez mi? Ve zaten yazar egemen ortodoksi ile aynı fikirdeyse neden hareket alanı kısıtlansın ki? Temel görüş çatışmalarının ve sanatçı ile hedef kitlesi arasında keskin bir ayrımın olmadığı toplumlarda yazının ya da tüm sanat dallarının diğer her yerden daha çok gelişmesi gerekmez mi? İnsan, her yazarın bir asi, hatta özel bir insan olduğunu farz etmek zorunda mı?

İnsan ne zaman totalitarizmin savlarına karşı entelektüel özgürlüğü savunmaya kalksa öyle ya da böyle bu argümanlarla karşılaşıyor. Söz konusu argümanlar yazının ne olduğuna ve nasıl –belki de neden demeliyiz– vücut bulduğuna dair katıksız

bir yanlış anlamaya dayanıyor. Yazarın ya sadece bir eğlence üreticisi ya da bir propaganda çizgisinden diğerine bir laternacının akorları değiştirdiği kolaylıkta geçebilen, satılık ve otomatiğe bağlamış bir kalem olduğunu varsayıyorlar. Peki, sonuç olarak nasıl oluyor da kitaplar yazılıyor? Oldukça düşük bir seviyenin üstünde yer alan yazın, insanın deneyimini kaydederek çağdaşlarının görüşlerini etkileme çabasıdır. İfade özgürlüğü söz konusu olduğunda ise bir gazeteci ile en "gayrisiyasi" kurmaca yazarı arasında fazla bir fark yoktur. Yalan yazmaya ya da kendisine önemli gelen haberleri sansürlemeye zorlandığında gazeteci özgür değildir ve özgür olmadığının bilincindedir. Kurmaca yazarıysa, kendi bakış açısından bakıldığında birer gerçek olan öznel duygularını çarpıtmak zorunda bırakıldığında özgür değildir. Anlatmak istediğini daha açık kılmak için hakikati çarpıtabilir ya da karikatürize edebilir, ama kendi kafasındaki manzarayı yanlış yansıtamaz; inanmadığı şeye inandığını, beğenmediği şeyi beğendiğini inanarak söyleyemez. Bunu yapmaya zorlanmasının yegane sonucuysa yaratıcılık yetisinin solmasıdır. Aynı şekilde, tartışmalı konulardan uzak durarak da sorunu çözemez. Tümüyle gayrisiyasi olan bir yazın yoktur, özellikle de bizimkisi gibi doğrudan siyasi türden korkuların, nefretlerin ve sadakatlerin tüm insanların bilincinin yüzeyine yakın olduğu bir çağda. Tek bir tabunun bile aklı tamamen felç edici bir etkisi olabilir, çünkü serbestçe peşinden gidilen herhangi bir düşüncenin yasak düşünceye götürmesi tehlikesi her zaman vardır. Buradan çıkardığımız sonuç, totalitarizm ortamının düzyazı kaleme alan her tür yazar için ölümcül olduğu, ancak belki bir şairin, en azından bir lirik şairin bu ortamda nefes alabileceğidir. Ve birkaç nesilden uzun bir süre hayatta kalmayı başaran her totaliter toplumda, son dört yüz yıl boyunca var olan türden düzyazı muhtemelen ortadan kalkmak zorundadır.

Yazın kimi zaman despot rejimlerde gelişti; ama sıkça vurgulandığı üzere, geçmişteki despotizmler totaliter değildi. Baskı aygıtları daima verimsiz, yönetici sınıfları genelde ya yozlaşmış ya kayıtsız ya da yarı liberal görüşteydi ve egemen dini doktrinler genellikle mükemmeliyetçiliğe ve insanın yanılmazlığı mefhumuna karşı işliyordu. Böyle olsa bile düzyazının demokrasi ve özgür düşünce dönemlerinde doruk noktasına ulaştığı genel anlamda doğrudur. Totalitarizmde yeni olan, doktrinlerin yalnızca değiştirilemez değil; aynı zamanda değişken olmasıdır. Cehennem azabıyla kabul edilmek zorunda olsalar da, diğer yandan her zaman apar topar değiştirilme eğilimindedirler. Örneğin, bir İngiliz komünistinin ya da bir sempatizanın Britanya ile Almanya arasındaki savaşa dair takınması gereken birbiriyle uyumsuz çok sayıda tutumu ele alalım. 1939 Eylülü'nün dört yıl öncesinde böyle birinin "nazizmin korkunçluğu"ndan sürekli endişe duyması, yazdığı her şeyi bir Hitler suçlamasına çevirmesi bekleniyordu. 1939 Eylülü'nden sonra, yirmi ay boyunca Almanya'nın işlediği günahların kendisine karşı işlenenlerden az olduğuna inanması ve yazarken "nazi" sözcüğünü lügatından çıkarması; 22 Haziran 1941 sabahı, sekiz haberlerini dinledikten hemen sonra ise yeniden nazizmin dünyanın gördüğü en korkunç kötülük olduğuna inanmaya başlaması gerekiyordu. Bu tür değişiklikler yapmak politikacılar için kolay olsa da yazarlar açısından durum farklıdır. Eğer bağlılığını tam doğru anda değiştirecekse, ya öznel duyguları hakkında yalan söylemek ya da onları tamamıyla bastırmak zorunda kalacaktır. Her iki durumda da enerji kaynağını yok etmiş olur. Yalnızca fikirler aklına gelmeyi reddetmeyecek, aynı zamanda kullandığı sözcükler dokunuşu karşısında taş kesilecektir. Günümüzde siyasi yazılar yazmak, neredeyse tamamen bir çocuğun meccano* setinin parçalarını birbirine geçirmesi gibi

* Meccano: Farklı metal parçalardan oluşan, lego benzeri bir inşa oyunu. (ç.n.)

önceden hazırlanmış cümlelerin birbirine geçirilmesinden oluşuyor. Bu, otosansürün kaçınılmaz sonucudur. Yalın ve coşkulu bir dille yazabilmek için insanın korkusuzca düşünmesi gerekir ve eğer insan korkusuzca düşünürse politik açıdan ortodoks olamaz. Bu, egemen ortodoksinin uzun zamandır kurulu olduğu ve pek de ciddiye alınmasının gerekli olmadığı bir "inanç çağı"nda farklı olabilir. Bu durumda insan aklının büyük bir kısmı resmi olarak inandığı şeyden etkilenmemeyi sürdürebilir ya da sürdürmesi mümkün olabilir. Bu böyle olsa dahi Avrupa'nın geçirdiği yegane inanç çağı süresince düzyazının neredeyse ortadan kalktığını belirtmekte fayda var. Tüm Ortaçağ boyunca nerdeyse hiç kurmaca düzyazı yoktu ve çok az tarih yazını mevcuttu; toplumun entelektüel liderleri en ciddi düşüncelerini bin yıl süresince neredeyse hiç değişmemiş olan ölü bir dilde ifade ediyorlardı.

Ancak totalitarizm, bir inanç çağından çok bir şizofreni çağı vaat eder. Toplum, yapısı belirgin bir biçimde yapay hale gelince; yani yönetici sınıfı işlevlerini kaybetmesine rağmen güç kullanarak ya da sahtekarlıkla iktidara tutunmakta başarılı olunca totaliterleşir. Böyle bir toplum ne kadar uzun var olursa olsun asla ne hoşgörülü olabilir ne de entelektüel açıdan istikrarlı. Asla ne olayların gerçeğe uygun bir şekilde kaydedilmesine ne de yazınsal yaratımın ihtiyaç duyduğu duygusal samimiyete izin verir. Ancak totalitarizm tarafından yozlaştırılmak için insanın totaliter bir ülkede yaşaması zorunlu değildir. Belirli fikirlerin yalnızca yaygınlığı bile yazın için konuları birbiri ardına erişilmez hale getirir. Nerede zorunlu bir –hatta sıkça olduğu gibi iki– ortodoksi varsa orada artık iyi yazılar yazılmaz. İspanya içsavaşı buna çok güzel bir örnek sundu. Savaş, pek çok İngiliz entelektüelinin derinden etkilendiği, fakat hakkında dürüstçe yazamadığı bir deneyimdi. Söylemenize izin olan yalnızca iki şey vardı ve bunların her ikisi de düpedüz yalandı: Sonuç olarak, savaş yığınla yayın ürettiyse de okumaya değer neredeyse hiçbir şey üretemedi.

Totalitarizmin şiire etkisinin düzyazıya olduğu kadar ölümcül olup olmayacağı kesin değil. Bir şairin kendisini otoriter bir toplumda rahat hissetmesinin düzyazı kaleme alan bir yazara oranla neden daha kolay olduğuna işaret eden bir dizi ikna edici neden var. En başta bürokratlar ve diğer "pratik adamları" genelde şairi o kadar küçük görürler ki, ne söylediği ile fazla ilgilenmezler. İkincisi, şairin söylediği –yani şiirinin düzyazıya tercüme edildiğinde "ne anlama geldiği"– kendisi için bile nispeten önemsizdir. Şiirin içerdiği düşünce her zaman basittir ve hikayenin resimde yaptığından daha fazla şiirin temel amacını oluşturmaz. Resmin fırça darbelerinin bir düzenlemesi olması gibi, şiir de sesler ile çağrışımların bir düzenlemesidir. Bir şarkının nakaratı gibi küçük parçalarda şiir gerçekten de anlamdan tamamıyla vazgeçebilir. Bu nedenle bir şairin tehlikeli konulardan uzak durması ve aykırı görüşlerini açığa vurmaktan kaçınması oldukça kolaydır, ki açığa vursa dahi gözden kaçabilirler. Ancak hepsinden önemlisi, iyi düzyazının aksine iyi şiir bireysel bir ürün olmak zorunda değildir. Baladlar gibi belirli şiir türleri ya da oldukça yapay şiir biçimleri, işbirliği yapan insan grupları tarafından yazılabilirler. Kadim İngiliz ve İskoç baladlarının başlangıçta bireyler tarafından mı, yoksa genel anlamda halk taradından mı üretilmiş olduğu tartışmalıdır; ancak ne olursa olsun ağızdan ağıza geçerken sürekli olarak değişmeleri anlamında gayribireyseldirler. Basılı halde dahi bir baladın iki versiyonu asla tamamen aynı değildir. Çoğu ilkel halk, şiirleri ortak olarak yazar. Birisi, muhtemelen bir müzik aleti eşliğinde, doğaçlamaya başlar; ilk şarkıcı tükendiğinde başka birisi bir dize ya da uyakla lafa girer ve kimliği saptanabilir bir yazarı olmayan tam bir şarkı ya da balad oluşuncaya dek bu süreç böyle devam eder.

Düzyazıda bu tür yakın bir işbirliği neredeyse imkansızdır. Bir grubun parçası olma heyecanı belirli şiir türlerinin yazımın-

da gerçekten yardımcı olurken, ne olursa olsun, ciddi bir düzyazı tek başına yazılmak zorundadır. Şiirin –belki de kendi türünün en muhteşemi olmasa da iyileri arasında olan şiirin– en engizisyoncu rejimde dahi hayatta kalması mümkündür. Özgürlük ve bireyselliğin ortadan kaldırıldığı bir toplumda bile vatansever şarkılara ve zaferleri öven ya da özenli bir dalkavuklukla hazırlanmış kahramanlık baladlarına ihtiyaç olacaktır; ve bu tür şiirler sanatsal değerlerini kaybetmek zorunda kalmadan sipariş üstüne ya da ortaklaşa yazılabilir. Düzyazı kaleme alan yazar, yaratıcılığını öldürmeden düşüncelerinin kapsamını daraltamayacağı için düzyazı başka bir alandır. Ancak totaliter toplumların ya da totaliter dünya görüşünü benimseyen insan gruplarının tarihi, özgürlüğün kaybının her türden yazına zararlı olduğu izlenimini uyandırıyor. Alman yazını, Hitler rejimi boyunca neredeyse ortadan kalktı; İtalya'da da durum pek farklı değildi. Çevirilerden hüküm verebileceğimiz kadarıyla Rus yazını da –kimi şiirler, düzyazılardan daha iyi dursa da– devrimin ilk günlerinden bu yana gözle görülür biçimde kötüleşti. Son on beş yılda çevrilen Rus romanları arasında ciddiye alınabilecek olanlar varsa bile sayıları çok az. Batı Avrupa ve Amerika'da yazın entelijansiyasının büyük bir bölümü Komünist Parti'ye üye veya ciddi biçimde sempati duyar oldu; ancak tüm bu sol hareket son derece az sayıda okunmaya değer kitap üretti. Aynı şekilde ortodoks katolikliğin de yazının belirli türleri, özellikle de roman üstünde ezici bir etkisi var gibi görünüyor. Üç yüz yıllık bir süre boyunca kaç kişi aynı zamanda hem iyi bir romancı, hem de iyi bir katolik olmayı başardı ki? Gerçek şu ki, kimi konular sözcüklerle övülemez ve tiranlık da bunlardan biri. Engizisyonu öven iyi bir kitap yazmayı hiçkimse beceremedi. Totaliter bir çağda belki şiir var olmayı sürdürebilir ve mimari gibi belirli yarı sanatlar tiranlıktan kazanç dahi sağlayabilir, ancak düzyazı kaleme alan yazarın suskunluk ile ölüm

dışında bir seçeneği yoktur. Bildiğimiz düzyazı rasyonalizmin, Protestan yüzyılların, özerk bireyin ürünüdür. Ve entelektüel özgürlüğün yok edilmesi gazeteciyi, sosyoloji yazarını, tarihçiyi, romancıyı, eleştirmeni ve şairi –bu sırayla– kötürüm bırakır. Gelecekte kişisel duyguları ya da içten gözlemciliği içermeyen yeni bir yazın türünün doğması mümkün; ancak günümüzde böyle bir şeyi tasavvur etmek dahi mümkün değil. Rönesans'tan bu yana içinde yaşadığımız liberal kültürün son bulması ve yazınsal sanatın onunla birlikte can vermesi çok daha olası gözüküyor.

Yazılı yayınlar, tabii ki, kullanılmaya devam edecek ve sıkı sıkıya totaliter bir toplumda hangi okuma biçimlerinin var olmayı sürdürebilecekleri hakkında tahminde bulunmak ilginç olur. Gazeteler, televizyon teknolojisi daha yüksek bir aşamaya ulaşana dek muhtemelen var olmaya devam edecek; ancak gazetelerden bağımsız olarak, endüstriyelleşmiş ülkelerdeki büyük insan kitlelerinin şimdi dahi herhangi türden bir yazına ihtiyaç duyup duymadığı şüpheli. Ne olursa olsun, bu kitleler çeşitli eğlence türlerine harcadıkları parayı okumaya harcamaya gönülsüz. Filmler ve radyo yapımları muhtemelen romanları ve öyküleri tedavülden kaldıracak. Belki de insan inisiyatifini minimuma indiren bir çeşit üretim bandı sürecinin ürettiği düşük kalitede duygusal bir kurmaca var olmayı sürdürecek.

Makinelere kitap yazdırmak, büyük olasılıkla insan yaratıcılığının ötesinde bir eylem olmayacaktır. Ama bir çeşit makineleştirme sürecinin film ve radyoda, reklam ve propagandada ve gazeteciliğin düşük kaliteli sahalarında şimdiden iş başında olduğu görülebilir. Örneğin, Disney filmleri kısmen makinelerce, kısmen sanatçıların bireysel stillerinin tabi olduğu gruplarda olmak üzere özünde bir fabrika süreciyle üretiliyor. Radyo programları genelde konunun ve işleniş tarzının önceden dikte edildiği yorgun düşmüş ikinci sınıf yazarlar tarafından yazılıyor; bu durumda

dahi yazdıkları, yapımcılar ve sansürcüler tarafından şekle şemale sokulmayı bekleyen bir hammadde oluyor. Aynı durum devlet kurumlarının sipariş verdiği sayısız kitap ve broşür için de geçerli. Hatta kısa öykülerin, yazı dizilerinin ve ucuz dergiler için yazılan şiirlerin üretimi daha da makineleşmiş durumda. *Writer* gibi dergiler, hepsi de önceden hazırlanmış taslakları tanesi birkaç şiline teklif eden yazarlık okullarının reklamları ile dolup taşıyor. Kimileri taslakların yanında her bölümün açılış ve kapanış cümlelerini de veriyor. Diğerleri, sizi kullandığınızda kendi başınıza taslak oluşturabileceğiniz bir çeşit cebir formülüyle donatıyor. Bir diğerinde, üstlerinde karakterler ve durumlar olan; otomatik olarak usta işi öyküler yaratmak için sadece karıştırılmayı ve dağıtılmayı bekleyen kart paketleri var. Eğer hâlâ gerekli görülürse totaliter bir toplumda yazın muhtemelen bu ya da benzeri bir yolla üretilecek. Hayalgücü –hatta mümkün olduğunca bilinç– yazma sürecinden tasfiye edilmiş olacak. Kitaplar büyük ölçüde bürokratlar tarafından planlanacak ve o kadar çok elden geçecekler ki, bittiklerinde Ford marka bir otomobilin montaj sürecinin sonunda olduğundan daha bireysel ürünler olmayacaklar. Bu şekilde üretilecek her şeyin çerçöp olacağını belirtmeye gerek yok. Zaten çer çöp olmayan tüm kitapların da devlet yapısını tehlikeye sokacakları için geçmişten arta kalan yazmlar gibi yasaklanması ya da en azından dikkatle yeniden yazılması gerekecektir.

Bu arada, totalitarizm her yerde tamamıyla zafer kazanmış değil. Bizim toplumumuz hâlâ –genel anlamda– liberal. Konuşma özgürlüğü hakkınızı kullanabilmek için ekonomik baskılara ve kamuoyunun güçlü kesimlerine göğüs germeniz gerekiyor olabilir, ancak henüz gizli polis teşkilatlarıyla uğraşmak zorunda değilsiniz. Bu işleri gizli kapaklı yapmaya hazır olduğunuz sürece her şeyi söyleyebilir ya da yazabilirsiniz. Ancak, makalenin başında da söylediğim gibi, esas kötü olan özgürlüğün bilinçli

düşmanlarının aynı zamanda özgürlüğün en fazla şey ifade etmesi gerekenler olması. Halk yığınları bu konuda ne olduğuyla ilgilenmiyor. Ne sapkınlara eziyet edilmesi taraftarılar ne de onları savunmak için çaba sarf edecekler. Totaliter dünya görüşüne sahip olmak için hem fazla aklı başında hem de fazla aptallar. Entelektüel ahlaka karşı doğrudan ve bilinçli saldırı, yine entelektüellerin kendisinden geliyor.

Eğer bu mit karşısında diz çökmemiş olsa Russever entelijansiyanın da hemen hemen aynı şekilde bir diğeri karşısında diz çökecek olduğu düşünülebilir. Ancak ne olursa olsun bir Rus miti mevcut ve bu mit, kokuşmuş bir yozlaşmaya yol açıyor. Son derece eğitimli insanların baskı ve zulümlere umursamazca baktığını gördüğünde insan, sinizmlerine mi, yoksa geleceği görme yetisinden bu kadar yoksun olmalarına mı sinirleneceğini şaşırıyor. Örneğin, çok sayıda bilim insanı SSCB'nin şakşakçısı. Kendi çalışma sahalarına bir şey olmadığı sürece özgürlüğün ortadan kaldırılmasının önemsiz olduğunu düşündükleri izlenimini uyandırıyorlar. SSCB büyük ve hızlı gelişen bir ülke ve bilim emekçilerine şiddetle ihtiyacı var; dolayısıyla onlara karşı cömert davranıyor. Bilim insanları, psikoloji gibi tehlikeli konulardan uzak durdukları sürece ayrıcalıklı konumdalar. Diğer yandan yazarlara acımasızca zulmediliyor. İlya Ehrenburg ve Alexei Tolstoy gibi iktidarın fahişesi olan yazarlara büyük paralar ödendiği doğru; ancak yazar için değerli olan yegane şey –ifade özgürlüğü– elinden alınıyor. Rusya'daki meslektaşlarının sahip olduğu olanaklar hakkında büyük bir coşkuyla konuşan İngiliz bilim insanlarının en azından bir bölümü bunu anlayabilecek çapta. Ancak düşünceleri şu yönde: "Rusya'da yazarlara zulmediliyormuş. Ne fark eder? Ben yazar değilim." Entelektüel özgürlüğe ve nesnel gerçeklik tasavvuruna yapılan her saldırının uzun vadede tüm düşünce dallarını tehdit ettiğini göremiyorlar.

Totaliter devlet, ihtiyaç duyduğu için şimdilik bilim insanlarına hoşgörüyle yaklaşıyor. Nazi Almanyası'nda dahi Yahudi olmayan bilim insanlarına görece iyi davranılıyordu ve bir bütün olarak Alman bilim camiası Hitler'e karşı direniş göstermedi. Kısmen liberal düşünce alışkanlıklarının kolayca aşılamaması, kısmen de savaş hazırlığı ihtiyacı nedeniyle tarihin bu aşamasında en zorba hükümdar bile fiziksel gerçekliği dikkate almak zorunda. Fiziksel gerçeklik tamamıyla görmezden gelinemeyeceği –örneğin bir uçak projesi tasarlanırken iki artı iki dört etmeye devam ettiği– sürece bilim insanının bir işlevi vardır ve bir dereceye kadar özgür olmasına bile bırakılabilir. Uyanış daha sonra, ancak totaliter devlet iyice pekiştikten sonra gerçekleşecektir. Bu arada bilim insanı eğer bilimin bozulmasının önüne geçmek istiyorsa yazar arkadaşlarıyla bir şekilde dayanışması ve yazarlar susturulduğunda ya da intihara sürüklendiğinde ve gazetelerde sistematik olarak tahrifat yapıldığında, bunu ilgilenmeye değmeyecek bir mesele olarak görmemelidir.

Ancak fen bilimlerinde ya da müzik, resim ve mimaride durum nasıl olursa olsun, göstermeye çalıştığım üzere, düşünce özgürlüğünün ortadan kalktığı yerde yazının ölüme mahkum olduğu kesindir. Yalnızca totaliter bir yapı edinen ülkelerde yazın ölüme mahkum olmakla kalmaz; aynı zamanda, totaliter bir dünya görüşünü benimseyen, zulüm ve hakikatin tahrif edilmesi için bahaneler üreten yazar da, bir yazar olarak kendini yok eder. Bu durumun çıkışı yoktur. Ne "bireycilik" ve "fildişi kule"ye karşı nutuklar ne de "gerçek bireyselliğe ancak toplumla özdeşleşerek ulaşılabilir" sonucuna varan göstermelik klişeler satılık bir aklın bozulmuş bir akıl olduğu gerçeğinin üzerini örtebilir. Bir noktada kendiliğindenlik devreye girmediği sürece yazınsal yaratıcılık imkansızdır ve dilin kendisi kaskatı kesilir. Gelecekte bir gün insan aklı şu anda olduğundan tamamen farklı bir şeye evrilirse, yazınsal yaratıcılığı entelektüel dürüstlükten ayırmayı öğrenebi-

liriz. Şu anda tek bildiğimiz, kimi vahşi hayvanlar gibi hayalgücünün de esaret altında üreyemeyeceği. Bu gerçeği görmezden gelen her yazar ya da gazeteci –ki Sovyetler Birliği'ne yönelik neredeyse her övgü bu tür bir inkar anlamına geliyor– aslında kendi mahvoluşuna çağrıda bulunmuş oluyor.

Polemic, Sayı 2, Ocak 1946

Ülkem Sağ mı, Sol mu?

Yaygın inanışın aksine geçmiş, günümüzden daha fazla olaylarla dolu değildi. Öyle görünüyorsa bunun nedeni, geçmişe baktığınızda arasında yıllar olan şeylerin iç içe geçmiş şekilde görülmesi ve anılarınızın çok azının size gerçekten bakir olarak ulaşmasıdır; büyük ölçüde 1914-18 savaşı dönemine ait kitapların, filmlerin ve anıların, şimdikilerin sahip olmadığı muhteşem, destansı bir niteliğe sahip olduğunun sanılmasıdır.

Ancak savaş sırasında hayattaydıysanız ve gerçek anılarınızı sonraki gelişimlerinden ayırabiliyorsanız, sizi o zamanlar heyecanlandıranın genellikle büyük olaylar olmadığını fark edersiniz. Örneğin, Marne Muharebesi'nin halkın geneli için, o sonradan atfedilen melodram niteliğini taşıdığına inanmıyorum. Üstünden yıllar geçene dek, "Marne Muharebesi" lafını duyduğumu bile hatırlamıyorum. Yalnızca, Almanlar Paris'e yirmi iki mil kalacak kadar yaklaşmış –ve bu Belçika'dan gelen zulüm hikayelerinin ardından yeterince korkunçtu– ve nedense geri dönmüşlerdi. Savaş başladığında on bir yaşındaydım. Anılarımı dürüstçe ayıklayıp sonradan öğrendiklerimi bir kenara bıraktığımda, savaştaki hiçbir şeyin beni birkaç yıl öncesindeki *Titanik*'in kaybı kadar derinden etkilememiş olduğunu itiraf etmek zorundayım. Bu görece küçük facia bütün dünyayı şok etmişti ve o şok bugün dahi kaybolmuş değil. Kahvaltı sofrasında yüksek sesle okunan o korkunç, ayrıntılı haberleri hatırlıyorum (o zamanlar gazeteyi

sesli okumak yaygın bir alışkanlıktı) ve o uzun korkunç olaylar listesinin içinde beni en çok etkileyenin, *Titanik* en sonunda birden altüst olup tam pruva batarken geminin kıçına sıkıca tutunan insanların dipsiz derinliklere gömülmeden önce doksan metreden fazla havalanması olduğunu hatırlıyorum. Başımdan aşağı kaynar sular dökülmüş gibi oldum; zaman zaman yine böyle hissederim.

Savaşın çıkmasıyla ilgili küçük ve bağımsız olduklarından, daha sonra gelişen hiçbir şeyden etkilenmemiş olan üç canlı anım var. Biri, temmuzun son günlerinde çıkan "German Emperor" (Alman İmparatoru) adlı çizgi romanla ilgili (sanırım nefret edilen o "Kaiser" sözcüğü kısa bir süre sonra yaygınlaşmıştı). Kraliyet ailesinin alaya alınması, savaşa ramak kalmış olmasına rağmen insanları hafiften şok etmişti. ("Ama o çok yakışıklı bir adam, gerçekten!") Bir diğeri, ordunun küçük kasabamızdaki tüm atlara el koyduğu zamana ait. Bir taksici, yıllardır onun için çalışan atı elinden alınınca pazar yerinde gözyaşlarına boğulmuştu. Ötekisiyse, bir grup genç adamın tren istasyonunda Londra treniyle yeni gelmiş akşam gazetelerine ulaşmak için çabalamasıydı. Ve bezelye yeşili gazete yığınını (o zamanlar bazıları hala yeşildi), kalkık yakaları, dar pantolonları ve melon şapkaları, Fransız sınırında çoktan patlak vermiş olan korkunç muharebelerin isimlerinden çok daha iyi hatırlıyorum.

Savaş yıllarının ortalarına dair en çok üniformalarını kesinlikle süvarilerinkine tercih ettiğim topçuların geniş omuzlarını, şişmiş baldırlarını, şıngırdayan mahmuzlarını hatırlıyorum. Savaşın son dönemiyle ilgili başlıca anımın ne olduğunu dürüstçe söylememi isteyecek olursanız en basitinden margarin demek zorundayım. 1917'den itibaren savaşın bizi midelerimizin aracılığı olmaksızın etkilememeye başlaması, çocukların korkunç bencilliğine bir örnek. Okul kütüphanesinin panosunda raptiyelerin zikzaklarının üzerinde uzandığı kırmızı ipekten bir iplikten oluşan dev bir batı

cephesi haritası asılıydı. Arada sırada ip oraya buraya iki buçuk santim kayıyor, her hareketi bir ceset dağını gösteriyordu. Hiç aldırmıyordum. Okulda ortalama zeka seviyesinin üstündeki oğlanlar arasındaydım, ama yine de o dönemin tek bir büyük olayının bile önemini kavrayabildiğimizi düşünmüyorum. Örneğin Rus Devrimi, aileleri Rusya'ya yatırım yapmış olan birkaçımız hariç hiçbirimizi etkilememişti. Çok genç olanlar arasında pasifist tepkiler, savaşın bitiminden çok öncesinde baş göstermişti. Officers' Training Corps* geçitlerinde olabildiğince laçka davranmak ve savaşa hiç ilgi göstermemek, aydınlanma belirtisi kabul ediliyordu. Korkunç deneyimleri yüzünden katılaşmış ve bu deneyimin hiçbir şey ifade etmediği genç kuşağın tavrından iğrenmiş olan genç subaylar, bizi gevşekliğimiz nedeniyle paylarlardı. Tabii ki, anlayabileceğimiz bir argüman sunamaz; sadece savaşın "iyi bir şey" olduğunu, sizi "sağlam kıldığını", "zinde tuttuğunu" vs. haykırırlardı. Onlara yalnızca kıs kıs gülerdik. Bizimkisi, deniz kuvvetleri güçlü olan korunaklı ülkelere özgü tek gözlü bir pasifizmdi. Savaşın ardından, askeri konularda bilgi sahibi olmak ya da bu konulara yalnızca ilgi göstermek, hatta kurşunun silahın hangi ucundan çıktığını bilmek bile "aydın" çevrelerde şüpheli görülüyordu. 1914-18 anlamsız bir katliam olarak algılanıyor, hatta katledilen insanlar bile bir şekilde kınanıyordu. Bir çocuğun utanç içindeki babasına, "Dünya Savaşı'nda ne yaptın baba?" diye sorduğu o asker toplama afişini ve o afişin ordunun tuzağına düşürdüğü, sonradan vicdani retçi olmadıkları için çocukları tarafından hor görülen tüm o adamları düşünürken hep gülerdim.

Ancak ölüler sonunda intikamlarını aldılar. Savaş geçmişte kaldıkça, tam da "kıl payıyla fazla genç" olan benim kuşağım, kaçırdığı deneyimin büyüklüğünün bilincine vardı. Kaçırdığınız için kendinizi tam bir adam gibi hissedemiyordunuz. 1922-27

* OTC: "Asker Eğitim Birliği" anlamında, Britanya üniversitelerinde öğrencilere askeri liderlik eğitimi veren kara kuvvetlerine bağlı kurum. (ç.n.)

yıllarını çoğunlukla benden biraz daha büyük, savaşı yaşamış adamlarla geçirdim. Hiç durmadan, kuşkusuz dehşetle, ama aynı zamanda giderek artan bir nostaljiyle savaştan bahsediyorlardı. Bu nostaljiyi İngiliz savaş kitaplarında mükemmel biçimde görebilirsiniz. Ayrıca, pasifist tepki yalnızca bir dönemlikti ve "kıl payıyla fazla genç" olanlar bile savaş için eğitilmişlerdi. İngiliz orta sınıfının büyük bölümü beşikten itibaren, teknik açıdan olmasa da manevi açıdan savaş için eğitilir. Anımsayabildiğim en eski politik slogan, "Sekiz (sekiz zırhlı savaş gemisi) istiyoruz ve beklemeyeceğiz." Yedi yaşındayken Deniz Kuvvetleri Birliği'ne üyeydim ve denizci forması ile üstünde "H.M.S. *Invincible*"* yazan bir kep giyiyordum. Hatta seçkin bir okul olan OTC'den önce özel okul harbiyeli birliğindeydim. On yaşından beri arada kesintilerle elimde tüfek tutuyor ve yalnızca herhangi bir savaşa değil, silahların çılgın bir ses orgazmına eriştiği, kararlaştırılan anda tırnaklarınızı kum torbalarına çarpıp kırarak siperden güçlükle dışarı tırmandığınız ve çamur ile tellerin arasından sendeleyerek geçip makineli tüfeklerden çıkan yaylım ateşinin üstüne koştuğunuz bir tür savaşa hazırlanıyordum. Ben yaşlardaki insanların İspanya içsavaşı'nın cazibesine kapılmasında, bazı anlamlarda Büyük Savaş'a çok benzemesinin de payı olduğuna eminim. Franco, belirli anlarda savaşı modern düzeye çıkarmaya yetecek sayıda uçağı bir araya toplayabildi ve bu anlar dönüm noktası oldu. Ancak geri kalanı 1914-18'in kötü bir kopyası; yani siperli, toplu, akınlı, keskin nişancılı, çamurlu, dikenli telli, bitli ve durağan bir mevzi savaşıydı. 1937'nin başlarında, benim de bulunduğum Aragon cephesinin bir parçası, 1915'te Fransa'nın bir bölgesine bayağı benziyor olmalı. Eksik olan yalnızca toplardı. Huesca ve çevresindeki bütün silahların aynı anda ateşlendiği nadir anlarda dahi, yalnızca gök gürültülü bir fırtınanın bitişini andıran, kesintili ve etkileyici olmaktan uzak bir ses çıkaracak

* "Namağlup" anlamında, bir Britanya muharebe kruvazörünün adı. (ç.n.)

kadar silah vardı. Franco'nun 6 inçlik silahlarından çıkan fişekler yeterince ses çıkarıyordu, ama aşla aynı anda bir düzineden fazlası bir araya gelmezdi. Topların "hedef gözeterek" ateşlendiğini ilk duyduğumda hissettiğim şeyin en azından kısmen hayal kırıklığı olduğunu biliyorum. Duyularımın yirmi yıldır beklediği kesintisiz, muazzam gürlemeden çok farklıydı bu.

Şimdiki savaşın geleceğini ilk hangi yıl kesin olarak bildiğimi tam olarak bilmiyorum. 1936'dan sonra tabii ki aptallar hariç herkes için durum aşikardı. Birkaç yıl boyunca savaş, kabusum olmuştu ve hatta zaman zaman savaş karşıtı konuşmalar yapıp bildiriler yazdım. Ama Alman-Rus paktının ilan edilmesinden önceki gece rüyamda savaşın başladığını gördüm. Freudyen iç anlamları ne olursa olsun bazen duygularınızın gerçek durumunu açığa çıkartan rüyalardan biriydi. Bana iki şey düşündürdü: Birincisi, uzun süredir korkuyla beklenen savaş başladığında sadece rahatlamam gerektiği; ikincisi, aslında vatansever olduğumu, kendi tarafımı sabote etmeyeceğimi ve ona karşı bir davranışta bulunmayacağımı, savaşı destekleyeceğimi ve eğer mümkün olursa savaşacağımı. Merdivenlerden aşağıya inip Ribbentrop'un Moskova'ya uçtuğunu ilan eden gazeteyi buldum. *[21 Ağustos 1939'da Ribbentrop Moskova'ya davet edildi ve 12 Ağustos'ta Molotof'la birlikte Alman-Rus paktını imzaladı.]* Böylece savaş geliyordu ve hükümet, hatta Chamberlain hükümeti bile sadakatimden emin olabilirdi. Bu sadakatin yalnızca bir jest olduğunu belirtmeye gerek yok. Herkes gibi ben de hükümetin beni herhangi bir mevkide, hatta katip ya da er olarak dahi görevlendirmeyi kesinlikle reddettiğini biliyorum. Fakat bu, insanın hislerini değiştirmiyor. Ayrıca eninde sonunda bizden yararlanmak zorunda kalacaklar.

Savaşı destekleme nedenlerimi savunacak olsaydım bunu yapabilirdim herhalde. Hitler'e direnmek ve ona teslim olmak haricinde gerçek bir alternatif yok ve sosyalist bir bakış açısından di-

renmenin daha iyi olduğunu söylemek zorundayım. Ne olursa olsun, teslim olmak için İspanya'daki cumhuriyetçi direnişi, Çin'in Japonya'ya karşı direnişini vs. komik duruma düşürmeyecek bir neden göremiyorum. Ama bu, eylemlerimin duygusal temeliymiş gibi yapmıyorum. O gece rüyamda farkına vardığım şey, orta sınıfın uzun süredir karşı karşıya olduğu beyin yıkayıcı vatanseverliğin hedefine ulaştığı ve İngiltere bir kez ciddi biçimde onun kıskacına girdikten sonra benim için bu durumu sabote etmenin imkansız olacağıydı. Ancak kimse bunu yanlış anlamasın. Vatanseverliğin muhafazakarlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Değişen, ama mistik olarak değişmiyormuş gibi hissedilen bir şeye bağlılıktır; aynı eski Bolşeviklerin Rusya'ya olan bağlılığında olduğu gibi. Eğer insan bunun gündelik bir fenomen olduğunu bilmezse hem Chamberlain'in hem de yarının İngilteresi'ne bağlı olmak imkansız gibi görünebilir. İngiltere'yi yalnızca devrim kurtarabilir, bu yıllardır açık; ancak devrim artık başladı ve Hitler'i dışarıda tutabilirsek oldukça hızlı bir şekilde ilerleyebilir. İki, belki de bir yıl içinde dayanmayı becerebilirsek öngörüsü olmayan salakları şaşırtacak değişiklikler görebiliriz. Londra'nın su yollarının kanla dolup taşacağını söyleme cüretini gösteriyorum. Peki o zaman, zorunluysa öyle olsun. Ama kızıl milisler Ritz'e yerleştiğinde de çok uzun zaman önce bambaşka nedenlerle sevdiğimi düşündüğüm İngiltere'nin var olmayı sürdürdüğünü hâlâ hissedeceğim.

Militarizm kokan bir ortamda yetiştim ve ardından borazan sesleri içinde beş sıkıcı yıl geçirdim. O gün bu gündür "God Save The King" (Tanrı Kralı Korusun) söylenirken hazırola geçmemek, bana hafif bir kutsala saygısızlık hissi veriyor. Bu tabii ki çocukça, ancak bu tarz bir terbiye almış olmayı, çoğu sıradan duyguyu anlayamayacak kadar "aydınlanmış" olan solcu entelektüeller gibi olmaya tercih ederim. Doğru an geldiğinde devrimden kaçacak olanlarla, Union Jack*'i gördüklerinde hiç coşmamış olanlar aynı

* Birleşik Krallık'ın bayrağına verilen ad. (ç.n)

insanlar. Herhangi birisine, John Cornford'un ölmeden kısa bir süre önce yazdığı şiir ("Hueska Fırtınasında Önce") ile Sir Henry Newbolt'un "There's a breathless hush in the close tonight"ını (Bu Gece Yakınlarda Nefessiz bir Sükunet Var) karşılaştırın. Yalnızca dönemle ilgili olan teknik farkları bir kenara bıraktığınızda, iki şiirin duygusal içeriklerinin neredeyse tamamen aynı olduğu görülecektir. Uluslararası Tugaylar'da kahramanca ölen genç komünist, köküne kadar halk adamıydı. Bağlı olduğu şeyi değiştirmiş, ama duygularını değiştirmemişti. Bu neyi kanıtlar? Sadece bir vatanseverin iskeletinden bir sosyalistin inşa edilebileceğini, bir bağlılık çeşidinin kendini diğerine dönüştürebilme gücünü, soldaki kafasında birkaç tahtası eksiklerin ne kadar az hoşuna gidiyor olursa olsun, yerlerine geçecek bir şey henüz bulunamamış olan vatanseverliğe ve askeri erdemlere olan manevi ihtiyacı.

Folios of New Writing, Sonbahar 1940

Yoksulların Ölümü

1929 yılında Paris'te 15. bölgesindeki X hastanesinde birkaç hafta geçirmiştim. Danışmadakiler beni kabul masasında alışıldık işkenceli sorguya tabi tutmuş ve gerçekten de içeriye girmeme izin verilene kadar yaklaşık yirmi dakika boyunca sorulanlara cevap vermek zorunda kalmıştım. Eğer daha önce Latin ülkelerinden birinde form doldurmak zorunda kaldıysanız, ne tür sorulardan bahsettiğimi biliyorsunuzdur. Birkaç gündür Réaumur'u Derece'ye çevirmekte zorlansam da ateşimin aşağı yukarı 39,5 derece olduğunu biliyordum ve mülakatın sonuna doğru ayakta durmakta zorlanmaya başlamıştım. Arkamda kaderine boyun eğmiş küçük bir hasta kitlesi, renkli mendillerden yapılmış bohçalarını taşıyarak kendi sorgulanma sıralarının gelmesini bekliyordu.

Sorgulamadan sonra banyo faslı geldi; görünüşe göre bu tıpkı hapishane ve düşkünler evinde olduğu gibi bütün yeni gelenler için zorunlu ve rutin bir uygulamaydı. Elbiselerim elimden alındı ve on iki santimetrelik sıcak suyun içinde titreyere titreye birkaç dakika oturduktan sonra keten bir gecelik ve tüylü kumaştan kısa, mavi bir sabahlık verdiler. Dediklerine göre ellerinde bana olacak kadar büyüğü olmadığından terlik vermediler ve açık havaya çıkarıldım. Bir şubat gecesiydi ve zatürreydim. Gittiğimiz koğuş yaklaşık 200 metre uzaklıktaydı ve oraya ulaşmak için hastane sahasını bir başından öteki başına geçmeniz gerekiyordu.

Birisi, önümde sokak lambasına takılıp tökezledi. Çakıl patikanın zemini buz tutmuştu ve rüzgar, geceliğimi çıplak baldırlarıma yapıştırıyordu. Koğuşa girdiğimizde gecenin geç saatlerine kadar kaynağını belirlemeyi başaramadığım garip bir tanıdıklık hissinin ayırdına vardım. Uzun, basık tavanlı, kötü aydınlatılmış, mırıldanan seslerle dolu ve birbirine şaşırtıcı derecede yakın üç yatak sırasından oluşan bir odaydı. Pis ama şekerli bir dışkı kokusu vardı. Yatağa yattığımda hemen hemen karşımda duran bir yatakta yuvarlak omuz başları, saman sarısı saçları olan ufak tefek bir adamın oturduğunu ve bir doktor ile öğrencinin adama garip bir tedavi uyguladığını gördüm. Önce doktor siyah torbasından şarap kadehine benzeyen bir düzine küçük bardak çıkardı; sonra öğrenci, havayı tüketmek için her bardağın içinde bir kibrit yaktı; ardından bardaklar adamın sırtına ya da göğsüne yapışıverdi ve vakum kocaman, sarı, su toplamış kabarcıklar oluşturdu. Ancak bir süre sonra ne yaptıklarının farkına varabildim. Bardak çekmek adı verilen, eski tıp ders kitaplarında rastlayabileceğiniz, ancak o zamana kadar atlara uygulanan bir şey olarak hayal meyal anımsadığım bir tedavi yöntemiydi.

Dışarıdaki soğuk hava muhtemelen ateşimi düşürmüştü ve bu barbarca tedaviyi kayıtsızca, hatta biraz eğlenerek izliyordum. Ancak hemen sonra doktorla öğrenci yatağıma gelerek beni dikleştirdiler ve tek kelime bile etmeden, hiçbir şekilde sterilize etmedikleri aynı bardak setini bende kullanmaya başladılar. Dile getirdiğim cılız itiraz, bir hayvan olsaydım daha az karşılık bulmazdı. İki adamın benimle ilgilenişlerinin gayrişahsiliği beni oldukça etkilemişti. Daha önce hiçbir hastanenin halk koğuşunda bulunmamıştım ve bu, konuşmaksızın ya da insani anlamda hiçbir şekilde farkına varmaksızın insanı tedavi eden doktorlarla ilk deneyimimdi. Bende yalnızca altı bardak kullandılar, ancak bunu yaptıktan sonra su toplamış kabarcıkları kazıyıp tekrar bardaklara yöneldiler. Bardakların her biri, bir tatlı kaşığına yakın

koyu renkli kan toplamıştı. Bana yaptıklarından korkmuş, aşağılanmış ve tiksinmiş bir şekilde tekrar yattığımda en azından beni artık rahat bırakacaklarını düşündüm. Ama hiç de öyle olmadı. Uygulanacak bir tedavi daha vardı. Anlaşılan, hardal lapası da aynı sıcak banyo gibi rutin bir uygulamaydı. İki pasaklı hemşire, hazırda tuttukları lapayı göğsüme deli gömleği giydirir gibi iyice yedirdiler. O sırada, koğuşta gömlek-pantolon dolaşan adamlar, yarı sempatik bir sırıtışla yatağımın etrafında toplaşmaya başladı. Sonradan, hardal lapası tedavisi uygulanan hastaları izlemenin koğuşta en sevilen zaman geçirme yöntemlerinden biri olduğunu öğrenecektim. Bu yöntem on beş dakika boyunca uygulanıyordu ve sürülen siz değilseniz kesinlikle epey eğlenceliydi. İlk beş dakika boyunca sert ama dayanılabilecek bir ağrı oluyor. İkinci beş dakikada, bu dayanma hissi buhar olup uçuyor, ancak sırtınızla bütünleştiğinden lapayı söküp atamıyorsunuz. Seyircilerin en çok haz aldığı evre bu oluyor. Son beş dakikada ise bir tür uyuşma geliverdiğini fark ettim. Lapa söküldükten sonra kafamın altına buz dolu, su geçirmez bir yastık dayadılar ve kendi halime bırakıldım. Uyumadım ve kesinlikle biliyorum ki bu, hayatımda bir dakika bile uyumadığım yegane geceydi, daha doğrusu yatakta geçirmeme rağmen uyumadığım yegane geceydi.

X hastanesinde geçirdiğim ilk bir saat boyunca bir dizi farklı ve tutarsız tedavi görmüştüm, ancak bu durum yanıltıcıydı, zira ilginç ve öğretici bir hastalığınız olmadığı sürece, iyi ya da kötü, genelde çok az tedavi görüyordunuz. Sabah beşte hemşireler geldi; hastaları uyandırıp ateşlerini ölçtülerse de kimseyi yıkamadılar. Eğer yeterince iyi durumdaysanız kendi kendinizi yıkıyordunuz, aksi halde yürüyebilen hastalardan birinin insafına kalmıştınız. *La casserole* lakabı takılmış olan ölesiye iğrenç lazımlıkları ve ördekleri taşıyan da yine genellikle hastalar oluyordu. Sekizde, ordu usulü *la soupe* adı verilen kahvaltı geldi. Çorbaydı bu; ama içinde sümüğümsü iri ekmek parçaları yüzen, su kıvamında bir sebze

çorbası. Günün ilerleyen saatlerinde uzun boylu, heybetli, kara sakallı doktor; peşisıra yürüyen bir stajyer ve bir grup öğrenciyle birlikte viziteye çıktı, ama koğuşta altı kişiydik ve başka koğuşlarla da ilgilenmesi gerektiği açıktı. Her gün, kimi zaman yalvaran çığlıklar eşliğinde yanından geçtiği bir sürü yatak vardı. Öte yandan, eğer öğrencilerin tanımak istedikleri bir hastalığınız varsa epey ilgi görüyordunuz. Bronşlarımdaki örnek olacak hırıltıyla, bazen benim önümde bir düzine kadar öğrencinin göğsümü dinlemek için sıraya girdiği oluyordu. Çok acayip bir histi. Acayipti, çünkü mesleklerini öğrenmekteki aşırı isteklilikleri, hastaların insan olduğunu algılamakta başarısız olmalarıyla birleşiyordu. Karşılaştırmak garip kaçacak, ama kimi zaman genç bir öğrenci sizi ellemek için öne çıktığında heyecandan o kadar gergin olurdu ki, pahalı bir makineyi nihayet eline geçirebilmiş bir oğlana benzerdi. Ve sırtınıza dayanan kulaklar –genç adamların, kızların, zencilerin kulakları– birbirini izler, parmak uçları ağırbaşlı bir biçimde, ancak acemice sırtınıza dokunurken öğrencilerin bir tanesi olsun tek kelime muhabbet etmeyecek ya da doğrudan yüzünüze bakmayacaktır. Para ödemeyen, tek tip geceliğe bürünmüş bir hasta olarak her şeyden önce bir *örnek*sinizdir; bu, kızmasam da bir türlü alışamadığım bir şeydi.

Birkaç gün sonra doğrulup oturacak ve çevremdeki hastaları inceleyecek kadar iyileşmiştim. Komşunuzun eline dokunabileceğiniz kadar birbirine yakın yataklarıyla bu boğucu ve dar odada çok bulaşıcı vakalar hariç her tür hastalık mevcuttu sanırım. Bir bacağı diğerinden daha kısa olan kızıl saçlı bir ayakkabıcı olan sağ komşum bana ıslık çalıp, *"Numéro 43!"* (ya da her neyse) diye bağırarak ve kollarını kafasının üstüne savurarak tüm diğer hastaların ölümünü duyuran kişiydi. (Bu olay birkaç sefer gerçekleşmiş ve ilk duyan hep komşum olmuştu.) Bu adamın fazla bir şeyi yoktu, ancak görüş açıma giren diğer yatakların çoğuna sefil bir trajedi ya da su katılmamış bir dehşet hükmediyordu. Ayaku-

cumdaki yatakta, bilmem ne hastalığından ölene dek (ölümünü görmedim; başka bir yatağa geçirmişlerdi), ama tüm vücudunu, yatakta dönerken, hatta kimi zaman nevresimlerin ağırlığından bile acı çığlıkları atacak derecede hassas hale getiren bir şeyden mustarip, pörsümüş bir adam yatıyordu. En büyük acıyı, büyük zorluklarla idrar çıkarırken çekiyordu. Adam en sonunda acılı bir *"Je pisse"** çığlığıyla işemeye başlayana dek, ördeği getirdikten sonra yatağının yanında uzun süre bekleyen hemşire, seyislerin atlara yaptığı gibi ıslık çalardı. Onun yanındaki yatakta, bardak çekilişini izlediğim, saat başı kanlı balgam çıkaran saman sarısı saçlı bir adam vardı. Sol tarafımdaki komşum uzun boylu, yumuşak görünüşlü, düzenli aralıklarla sırtına bir tüp sokulup, vücudunun bir yerlerinden inanılmaz miktarlarda köpüklü bir sıvı çekilen genç bir adamdı. Onun arkasındaki yatakta beyaz keçi sakallı yaşlı bir adam olan bir 1870 savaşı gazisi ölüyordu. Ziyaret saatinde her zaman yatağının çevresinde siyahlar kuşanmış dört yaşlı kadın akrabası kargalar gibi oturur, belli ki üç kuruşluk mirası için entrikalar çevirirdi. Uzak sırada benimkinin karşısında olan yatakta sarkık bıyıklı, kel kafalı bir ihtiyar yatıyordu. Kafası ve vücudu kütük gibi şişmişti, neredeyse aralıksız işemesine neden olan bir hastalıktan mustaripti. Camdan dev bir kap sürekli yatağının yanında duruyordu. Bir gün karısı ile kızı ziyaretine geldiler. Onları görünce yaşlı adamın davul gibi şişmiş yüzü şaşırtıcı derecede tatlı bir gülümsemeyle aydınlandı ve yirmi yaşlarındaki hoş kızı yatağa yaklaştığında elinin yavaşça yorganın altından çıktığını gördüm. Ardından gelecek hareketi ise önceden görür gibi oldum; kız diz çökecek, yaşlı adamın eli, ölüm öncesi hakkını helal etme duygusuyla kızın başını okşayacaktı. Ancak öyle olmadı, adam kıza sadece ördeğini uzattı, kız ise şişeyi elinden alıp kaba boşalttı.

* "İşiyorum" anlamındaki Fransızca cümle. (e.n)

Benden aşağı yukarı bir düzine yatak ötede bir karaciğer sirozu vakası olan *Numéro 57* (sanırım numarası buydu) vardı. Zaman zaman tıp dersine konu olduğundan, koğuştaki herkes onu simaen tanıyordu. Uzun boylu vakur doktor haftada iki akşam koğuşta bir grup öğrenciye ders verir ve yaşlı *Numéro 57*, çoğu sefer bir tür sedyeyle koğuşun ortasına getirilirdi. Ardından doktor, geceliğini kaldırıp adamın belindeki kocaman gevşek yumruyu –sanırım hastalıklı karaciğeri– parmaklarıyla şişirir ve yüzünde ciddi bir ifadeyle bunun alkolden kaynaklanan bir hastalık olduğunu ve şarap içilen ülkelerde daha sık görüldüğünü açıklardı. Her zamanki gibi, ne hastasıyla konuşur ne ona gülümser ne başını eğerek selam verir ne de başka herhangi bir şekilde tanıdığını belli ederdi. Konuşurken son derece vakur ve dimdik durur, adamın tükenmiş vücudunu ellerinin altında tutar, kadınların merdaneyle yaptığı gibi, arada bir o tarafa bir bu tarafa çevirirdi. *Numéro 57*, bu tür şeylere aldırış etmezdi. Belli ki hastanenin eski sakinlerinden biri, derslerde düzenli olarak teşhir nesnesiydi ve karaciğeri epeydir bir patoloji müzesinde sergilenmek üzere kaydedilmişti. Doktor onu Antik Çin'den bir parça gibi sunarken, renksiz gözleri kendisi hakkında ne söylendiği ile hiç ilgilenmeksizin boşluğa bakakalırdı. Altmış yaşlarında, inanılmaz derecede küçülmüş bir adamdı. Kireç gibi soluk yüzü kaşık kadar kalmıştı. Bir sabah ayakkabıcı komşum yastığımı çekiştirerek beni hemşireler gelmeden uyandırdı. "*Numéro 57*!", kollarını başının üstüne savuruyordu. Koğuşta görmeye yetecek kadar ışık vardı. Yaşlı *Numéro 57*'nin, başı yatağın yanından dışarı, bana doğru uzanacak şekilde, yana devrilmiş halde yattığını görebiliyordum. Gece bir ara ölmüştü, kimse ne zaman olduğunu bilmiyordu. Gelen hemşireler ölüm haberini kayıtsızca karşılayıp işe koyuldular. Uzun zaman, belki bir saat, belki de daha uzun süre geçtikten sonra asker gibi yan yana yürüyen iki hemşire, sabolarının sesi

yankılanarak gelip cesedi çarşafa doladılar, ancak ceset götürülene kadar bir süre daha geçti. Bu arada benim de *Numéro 57*'ye aydınlıkta iyice bakacak zamanım olmuş oldu. Hatta ona bakmak için yan döndüm. İlginçtir ki, gördüğüm ilk ölmüş Avrupalıydı. Daha önce de ölü adamlar görmüştüm, ama gördüklerimin hepsi Asyalıydı ve şiddet sonucu ölmüşlerdi. *Numéro 57*'nin hem gözleri hem de ağzı hâlâ açıktı, yüzü ise can çekiştiğini gösterir biçimde büzüşmüştü. Ancak beni en çok etkileyen yüzünün beyazlığı oldu. Daha önce de soluk olan yüzü, şimdi çarşaflardan sadece biraz daha koyu renkteydi. Gözlerimi ufacık, harap haldeki yüzüne diktiğimde götürülüp teşrih odasındaki bir tablaya atılmayı bekleyen bu tiksinç atik parçasının, ayinlerde uğruna dua ettiğimiz "doğal" ölümün bir örneği olması beni derinden etkiledi. Al işte, dedim; yirmi, otuz, kırk yıl sonra senin de sonun böyle olacak; şanslı olanlar, yaşlanacak kadar uzun yaşayanlar böyle ölüyor. İnsan, tabii ki yaşamak istiyor; gerçekten de ölüm korkusundan ötürü hayatta kalıyor; ama tıpkı o zaman olduğu gibi şimdi de şiddet sonucunda ve fazla yaşlanmadan ölmenin daha iyi olduğunu düşünüyorum. İnsanlar savaşın dehşetinden bahsediyor, fakat hangi insan icadı silah gaddarlıkta sıradan hastalıklara yaklaşabilir ki? "Doğal" ölüm, adeta tanımı gereği, yavaş; kokuşmuş ve ıstıraplı bir şey anlamına geliyor. Böyleyken dahi, bir devlet hastanesinde mi, yoksa evinizde mi öldüğünüz fark ediyor. Bitmek üzere olan bir mum gibi titreyip sönen bu zavallı gariban, ölüm döşeğinde başında bekleyecek birisine sahip olacak kadar bile önemli değildi. O, yalnızca bir numara ve öğrencilerin neşterleri için bir "ders"ti. Ve böyle bir yerde ölmenin iğrenç umuma açıklığı! X hastanesinde yataklar birbirine çok yakındı ve aralarında paravan yoktu. Örneğin, bir süre yatağı benimkinin ayakucunda olan ufak tefek adam gibi nevresimler vücudunuza değdikçe çığlıklar atarak öldüğünüzü hayal edin! Duyulan son sözleri, *"Je*

pisse!" idi herhalde. Belki ölenler böyle şeylere aldırmıyordur, en azından hep böyle olduğu söylenir; bununla birlikte, yaklaşık son bir güne kadar ölmekte olan insanların aklı iyi kötü yerindedir.

Sanki belirli hastalıklar sadece düşük gelirli insanlara musallat olurmuş gibi, bir hastanenin halk koğuşunda, kendi evlerinde ölmeyi başaran insanlar arasında rastlamayacağınız dehşet verici şeyler görürsünüz. Ancak, X hastanesinde gördüğüm kimi şeyleri hiçbir İngiliz hastanesinde görmeyeceğiniz de bir gerçek. Örneğin, insanların hayvanlar gibi, yanlarında hiç kimse olmadan, kimsenin ruhu duymadan ölmesi, ölümlerinin sabahtan önce fark bile edilmemesi vakası çok kez gerçekleşti. İngiltere'de bunu kesinlikle görmezsiniz, hatta bir cesedin diğer hastaların gözünün önünde bırakıldığını görmeniz iyice ihtimal dışıdır. Hatırlıyorum da, İngiltere'deki bir taşra hastanesinde adamın biri biz çay içerken ölmüş ve koğuşta yalnızca altı kişi olmamıza rağmen hemşireler çayımız bitene dek adamın öldüğünü ve naaşının götürüldüğünü duyamayacağımız kadar hünerli bir şekilde işin üstesinden gelmişti. Belki de, İngiltere'de değerini yeterince bilmediğimiz şeylerden biri, çok sayıda iyi eğitimli ve son derece disiplinli hemşireye sahip olma şansına nail olmamızdır. Şüphesiz, İngiliz hemşireler de ziyadesiyle aptal; çay yapraklarıyla fal bakıyor, Union Jack rozetleri takıyor ve şöminelerinin üstüne kraliçenin fotoğraflarını koyuyor olabilirler, ama en azından sırf tembellikten sizi yıkanmamış ve kabız halde, yapılmamış bir yatakta bırakmıyorlar. X hastanesindeki hemşireler yine bir nebze olsun Mrs. Gampvariydiler; sonradan, Cumhuriyetçi İspanya'nın askeri hastanelerinde hastaların ateşini ölçmek için bile fazlasıyla cahil hemşireler görecektim. Aynı şekilde İngiltere'de, X hastanesindeki gibi bir pislik de göremezsiniz. Kendimi yıkayabilecek kadar iyileştikten sonra banyoda koğuşun yemek artıklarının ve kirli kıyafetlerin atıldığı kocaman bir sandık olduğunu ve banyonun cırcır böceklerinin istilası altında olduğunu keşfettim.

Giysilerimi geri alıp ayağa kalkacak kadar güç topladığımda vaktim dolup da taburcu olmayı beklemeden hastaneden kaçtım. Kaçtığım yalnızca hastane değil, aynı zamanda kasveti ve çıplaklığı, hastalık kokusu ve hepsinden çok da hafızamda olağanüstü bir şey olarak yer eden havasındaki bir şeydi. Bulunduğum bölgenin hastanesi olduğu için oraya götürülmüştüm ve orada bulunmadan önce de kötü bir ünü olduğunu bilmiyordum. Bir ya da iki yıl sonra tutukluluğu sırasında hastalanan ünlü dolandırıcı Madame Hanaud, X hastanesine götürülmüş ve birkaç gün sonra gardiyanlarını atlatmayı başararak bir taksiye binmiş ve hapishaneye dönerek orada daha rahat ettiğini açıklamıştı. X hastanesinin o tarihte bile Fransız hastaneleri için oldukça alışılmışın dışında olduğundan şüphem yok. Fakat neredeyse hepsi işçilerden oluşan hastalar şaşırtıcı derecede kaderlerini kabullenmişlerdi. Bazıları, koşulları neredeyse konforlu buluyor gibiydi; zira içlerinden en az ikisi, bunu kışı geçirmenin iyi bir yolu olarak gören ve hasta numarası yapan muhtaç insanlardı. Hemşireler bu duruma göz yumuyordu, çünkü hasta numarası yapanlar arada sırada çeşitli görevler üstlenip bir işe yarıyorlardı. Ama çoğunluğun yaklaşımı, "Tabii ki burası berbat bir yer, ama başka ne bekliyorsunuz ki?" şeklindeydi. Beşte uyandırılıp, güne su kıvamında bir çorbayla başlayana dek üç saat beklemek zorunda olmak ya da insanların yanlarında kimse olmaksızın ölmesi, hatta tıbbi yardım görme şansınızın geçerken doktorun gözüne takılmanıza bağlı olması onlara garip gelmiyordu. Onların geleneklerine göre hastane zaten böyle bir yerdi: Ciddi bir hastalığınız varsa ve kendi evinizde tedavi edilmek için paranız yoksa hastaneye gitmek zorundaydınız ve bir kez orada olduktan sonra da, aynı orduda olduğu gibi, rahatsız koşullarda ve sertçe ağırlanırdınız. Ancak bunun yanı sıra İngiltere'nin hafızasından artık neredeyse silinmiş eski hikayelere, örneğin sadece meraktan içinizi açıp bakan ya da siz yeterince "dalmadan" ameliyata başlamanın eğlenceli

olacağını düşünen doktorlar hakkındaki hikayelere ben de inanmak istiyordum. Banyonun tam arkasında olduğu rivayet olunan küçük bir ameliyathane hakkında karanlık hikayeler vardı. Bu odadan tüyler ürpertici çığlıklar geldiği söylenirdi. Bu hikayelerin gerçekliğini kanıtlayacak hiçbir şey görmedim ve hepsi saçmalıktan ibaretti elbette; ancak yine de iki öğrencinin, para ödeyen bir hasta üstünde büyük ihtimalle yapamayacakları muzip bir deney sonucunda on altı yaşında bir oğlanı öldürdüğüne ya da öldürmek üzere olduğuna şahit oldum. (Ben hastaneden ayrıldığımda ölecek gibi görünüyordu, sonradan iyileşmiş de olabilir.) Londra'da bazı büyük hastanelerin hastalarının teşrih nesnesi ihtiyacını karşılamak için öldürüldüğü inancı hafızalarda hâlâ tazeliğini koruyor. X hastanesinde bu efsanenin anlatıldığını hiç duymadım, ama adamların bazılarının bu hikayeyi inandırıcı bulacağını düşünüyorum. Çünkü 19. yüzyılın, belki yöntemlerinin olmasa da atmosferinden bir şeylerin hâlâ yaşamayı sürdürdüğü bir hastaneydi ve kendine has ilginçliği tam da bundan kaynaklanıyordu.

Son elli yılda doktor-hasta ilişkisinde büyük bir değişim oldu. 19. yüzyılın son dönemlerinden önce yazılmış neredeyse her metinde halk arasında hastanenin hapishaneyle, hem de zindanımsı bir hapishaneyle hemen hemen aynı görüldüğünü fark edersiniz. Hastane bir pislik, işkence ve ölüm mekanı, bir çeşit mezar öncesi bekleme salonudur. Çok yoksul olmayan hiç kimse tedavi için böylesi bir yere gitmeyi düşünmezdi. Özellikle de geçtiğimiz yüzyılın başlarında, tıp bilimi daha başarısı artmadan önce cüretkar hale geldiğinde sıradan insanlar arasında doktorluk mesleğine tamamıyla dehşet ve korkuyla bakılırdı. Bilhassa cerrahlık, sadizmin özellikle dehşet verici bir biçimindan başka bir şey olarak görülmez ve ancak mezar soyguncularının yardımıyla mümkün olduğu düşünülen teşrih, nekromansiden ayırt edilemezdi. 19. yüzyıla ait doktorlar ve hastanelerle ilgili büyük bir korku edebi-

yatı seçkisi oluşturabilirsiniz. Bunaklığında, cerrahlarının kendisine "bilincini kaybedene dek kanatmak" üzere yaklaştığını gördüğünde merhamet çığlıkları atan zavallı III. George'u düşünün! Bob Sawyer ile Benjamin Allen arasındaki parodi olma ihtimali neredeyse hiç olmayan muhabbetleri ya da *La Débâcle** ile *Savaş ve Barış*'taki sahra hastanelerini ya da Melville'in *Whitejacket*** adlı romanında bir ampütasyonun şok edici betimlemesini düşünün hele bir! 19. yüzyıl İngiliz edebiyatında doktorların adları dahi Slasher, Carver, Sawyer, Fillgrave vesairedir ve takılan "sawbones" lakabı gülünç olduğu kadar zalimdir de.*** Cerrahlık karşıtı gelenek, belki de Tennyson'ın aslında kloroform öncesi döneme ait bir metin olsa da ancak 1880'de yazılmış gibi görünen The Children's Hospital (Çocuk Hastanesi) adlı şiirinde en iyi ifadesini bulur. Dahası, Tennyson'ın şiirinde kayıt altına aldığı manzaranın büyük ölçüde haklılık payı vardır. Eğer anestezisiz bir ameliyatın nasıl bir şey olmuş olabileceğini, halkın diline düşmüş halinin nasıl olduğunu gözünüzün önüne getirecek olursanız, bu türden bir şeyi yapacak insanların saiklerini şüpheli bulmamanın zor olduğunu fark edersiniz. Zira öğrencilerin heves ve sabırsızlıkla beklediği bu kanlı ve dehşet verici şey ("Slasher yaparsa görüntü muhteşem olacak!"), itiraf etmek gerekiyor ki neredeyse tamamen boşunaydı: Şoktan ölmeyen hastalar, genelde, olacağına kesin gözüyle bakılan kangrenden ölürdü. Şimdi bile şüpheli saiklere sahip doktorlar bulunabilir. Hastaların ya da tıp öğrenci-

* "Hezimet": Émile Zola'nın 1892 tarihli, III. Napolyon'un hükümdarlığına ve İkinci İmparatorluğa son veren politik ve askeri olaylara değinen romanı. (ç.n.)

** "Beyaz Ceket ya da Bir Savaş Gemisinde Dünya": Herman Melville'in 1850 tarihli, yazarın 1843-44 tarihinde *USS United States* gemisindeki gözlemlerine dayanan romanı. (ç.n.)

*** *Slasher*: yaralayıcı, yarıcı; *carver*: parçalayıcı; *sawyer*: bıçkıcı; *fillgrave*: *fill* doldurmak, *grave* ise mezar anlamına geliyor. *Sawbones*: *Saw* testere, *bone* ise kemik, iskelet anlamında. (ç.n.)

lerinin konuşmalarını dinlemiş olan herkes ne demek istediğimi anlayacaktır. Axel Munthe'nin *The Story Of San Michele*'de (San Michele'in Hikayesi) tasvir ettiği, kolalı gömleğinin önüne kan ve irin sıçramış, silindir şapkalı ve fraklı kötücül cerrahın, hastaları birbiri ardına aynı bıçakla kestiği ve kopardığı uzuvları masanın yanında üst üste yığdığı sahneye muhtemelen bugün dünyanın hiçbir yerinde rastlayamazsınız. Dahası, ulusal sağlık sigortası işçi sınıfına mensup hastaların pek de üstünde durulmaya layık olmayan yoksullar olduğu fikrini kısmen ortadan kaldırmış durumda. "Bedava" hastaların anestezi kullanılmaksızın dişlerinin çekilmesi bu yüzyıla kadar olağandı. "Para ödemiyorlarsa neden anestezi verilsin ki?"; tutum buydu. Bu da değişti.

Ve yine de her kurum, daima geçmişinden kalma anılarla ilişkilendirilecektir. Barakalarda hâlâ Kipling'in hayaleti dolaşır ve bir düşkünler yurduna girerken *Oliver Twist*'i hatırlamamak güçtür. Başlangıçta hastaneler, cüzzamlılar ve benzerlerinin ölmesi için sıradan koğuşlardı ve tıp öğrencilerinin yoksulların vücutları üstünde mesleklerini öğrendikleri mekanlar olarak var olmaya devam ettiler. Karakteristik olan kasvetli mimarilerinde, hâlâ tarihleri hakkında belli belirsiz fikir veren bir şeyler yakalayabilirsiniz. Hiçbir İngiliz hastanesinde gördüğüm tedaviden şikayetçi değilim; ama insanları mümkün olduğu sürece hastanelerden, özellikle de halk koğuşlarından uzak durmaları konusunda uyaran güçlü bir his olduğunu biliyorum. Hukuki durum ne olursa olsun, "ya disiplini kabul et ya da defol" durumlarında tedaviniz üzerinde çok daha az etkiniz olduğu, üstünüzde anlamsız deneyler yapılmayacağından çok daha az emin olabileceğiniz şüphe götürmez. Ve her ne kadar hâlâ ayaktayken ölmek daha iyi olsa da, kendi yatağında ölmek muazzam bir şeydir. Hastaneler ne kadar şefkatli ve verimli olursa olsun her hastane ölümünde, her gün insanların yabancılar arasında öldüğü bir mekanın gayrişahsiliğinden, acelesinden ve yoğunluğundan doğan acımasızca, sefil

bir ayrıntı, belki anlatılmak için fazlasıyla küçük, ama arkasında korkunç derecede acı veren anılar bırakan bir şey olacaktır.

Hastane korkusu en yoksullar arasında muhtemelen hâlâ varlığını sürdürüyor ve çoğumuzda kısa bir süre önce yok oldu. Zihnimizin yüzeyinin çok da altında olmayan karanlık bir alan bu. Daha önce X hastanesindeki koğuşa girdiğimde garip bir tanıdıklık hissinin bilincine vardığımı söylemiştim. Manzaranın bana anımsattığı, tabii ki, hiç görmemiş olsam da hakkında geleneksel bilgiye sahip olduğum 19. yüzyılın pis kokan, acı dolu hastaneleriydi. Ve bir şey, belki küf kokulu siyah çantasıyla siyahlara bürünmüş doktor, belki de hastalık kokusu bana tuhaf bir oyun oynayarak Tennyson'ın yirmi yıldır aklımdan geçirmediğim o şiirini, "The Children's Hospital"ı (Çocuk Hastanesi) hafızamın derinliklerinden gün ışığına çıkardı. O şiiri bana, çalışma hayatı Tennyson'ın yazdığı günlere kadar uzanıyor olabilecek hasta ruhlu bir hemşire, çocukluğumda okumuştu. Eski tarz hastanelerin dehşet vericiliği ve oralarda çekilen acılar, o hemşire için canlı birer anıydı. Şiir, ikimizin de tüylerini ürpertmişti, ancak sonra görünürde unutmuştum. Muhtemelen adı bile bana hiçbir şey çağrıştırmayacaktı. Ama birbirine çok yakın yataklarıyla, kötü aydınlatılmış, mırıltılarla dolu oda ilk bakışta şiirin ait olduğu düşünce silsilesini canlandırdı ve bir sonraki gece kendimi şiirin tüm hikayesini ve ortamını, çoğu dizelerinin tamamıyla birlikte hatırlar buldum.

Now, 6. sayı, Kasım 1946

Ne Günlerdi!

I

St Cyprian'a geldikten kısa bir süre sonra (hemen değil, ama bir ya da iki hafta sonra, tam da okul yaşamının günlük düzenine alışır gibi olduğumda) yatağımı ıslatmaya başladım. Sekiz yaşındaydım; yani bu, en geç dört yıl önce büyüyüp bırakmış olmam gereken bir alışkanlığa geri dönüş anlamına geliyordu.

Artık, böyle koşullar altında yatağı ıslatmanın doğal karşılanması gerektiğine inanıyorum. Evlerinden alınıp yabancı bir yere götürülen çocuklar için normal bir tepki bu. Ancak o zamanlar buna çocuğun bilerek işlediği iğrenç bir suç gibi bakılıyordu ve uygun görülen çare de dayaktı. Kendi adıma bunun suç olduğunun söylenmesine ihtiyaç duymuyordum. Her gece daha önce hiç sahip olmadığım bir coşkuyla dua ediyordum, "Lütfen tanrım, yatağımı ıslatmama izin verme! Ah, lütfen tanrım, yatağımı ıslatmama izin verme!" Ama bu hiçbir şeyi değiştirmiyordu. O şey bazı geceler oldu, diğerlerinde olmadı; üstünde bir iradem, ona dair bir bilincim yoktu. Aslını söylemek gerekirse, eylemi *yapmıyordunuz*: Yalnızca uyanıyor ve çarşafların sırılsıklam olduğunu fark ediyordunuz.

Suçu ikinci ya da üçüncü işleyişimden sonra bir dahaki sefere dövüleceğim yönünde uyarıldım, ama uyarı bana garip derecede dolaylı bir şekilde ulaştı. Bir öğleden sonra, biz çay koyarken okul

müdürünün karısı Bayan W masalardan birinin başında oturmuş, daha önce bir öğleden sonra okulu ziyaret etmiş olması haricinde hakkında hiçbir şey bilmediğim bir kadınla konuşuyordu. Kadın göz korkutucu, erkeksi görünümlü birisiydi ve binici kıyafeti ya da benim binici kıyafeti sandığım bir şey giymişti. Bayan W sözde ziyaretçiye tanıtacakmış gibi beni çağırdığında odadan tam çıkmak üzereydim.

Bayan W'nin lakabı Flip'ti*; bu yazıda da onu böyle anacağım, zira onu düşündüğümde aklıma başka isim gelmiyor. (Fakat resmi olarak "hamfendi" diye hitap ediliyordu, muhtemelen okul çocuklarının müdürlerinin karısına hitap ederken kullandıkları "hanımefendi"den bozma bir kelimeydi.)** Tıknaz, sert ve kırmızı yanaklı kadının kafasının üstü yamyassıydı; dikkat çekici kaşları, derin göz çukurlarının içinde şüpheyle bakan gözleri vardı. Çoğu zaman sahte bir samimiyet gösterip insanı erkeksi bir argoyla ("Canlan moruk!" vesaire) harekete geçirse ve hatta bize adımızla seslense bile gözlerindeki huzursuz edici, suçlayıcı bakıştan bir şey eksilmezdi. Belirli bir suç işlemediğiniz anlarda dahi kendinizi suçlu hissetmeden yüzüne bakmak çok zordu.

Flip, "İşte her gece yatağını ıslatan küçük bir oğlan," diyerek beni garip bayana gösterdi ve bana dönerek, "Bir daha yatağını ıslatırsan ne yapacağımı biliyor musun?" dedi ve ekledi: "Seni orta sonlara dövdüreceğim."

Garip kadın, inanılmaz derecede şaşırmış bir ifade takınarak, "Size katılmak zorunadayım," diye çığlığı bastı. İşte bu noktada, çocuklukta günlük yaşamın bir parçası olan acayip, hatta neredeyse çılgın yanlış anlamalardan biri meydana geldi. Orta sonlar, "karakterli" ilan edilip daha küçük oğlanları dövme yetkisi veril-

* Flip: küstah, saygısız. (ç.n.)

** "Mum", hanımefendi ya da anne anlamında kullanılıyor; "ma'am", Fransızca "madame"ın bozulmasıyla ortaya çıkmış İngilizce'de hanımefendi anlamına gelen sözcük. (ç.n.)

miş olan bir grup gençti. Daha varlıklarından bihaberdim ve "orta sonlar"ı yanlışlıkla "Bayan Sonlar" diye anladım. Bununla garip bayanı kastettiğini, yani onun adının Bayan Sonlar olduğunu düşündüm. Olmayacak bir isimdi, ama bu tür konularda çocukların pek muhakeme yeteneği yoktur. O yüzden, *kadının* beni dövmekle görevlendirileceğini sandım. Bu işin okulla hiçbir alakası olmayan sıradan bir ziyaretçiye devredilecek olması bana garip gelmemişti. "Bayan Sonlar"ın insanları dövmekten zevk alan acımasız bir disiplin delisi olduğuna hükmetmiştim (görünüşü, bir şekilde, bu düşünceyi destekliyor gibiydi) ve birdenbire kadın gözümde binici kıyafeti giymiş ve av kamçısıyla silahlanmış bir şekilde bana yaklaşırken canlandı. Bugün bile kadife şortlu, yuvarlak yüzlü küçük bir oğlan olarak iki kadının önünde dururken duyduğum utancı hatırlayınca bayılacak gibi oluyorum. Konuşamıyor, "Bayan Sonlar" beni dövecek olursa ölürmüşüm gibi hissediyordum. Ancak baskın olan his, korku ya da gücenme değil, basbayağı utançtı; çünkü bir insan daha, üstelik de bir kadın benim iğrenç suçumu öğrenmişti.

Sonuçta kısa bir süre sonra nasıl olduğunu hatırlamadığım bir şekilde beni dövecek olanın "Bayan Sonlar" olmadığını öğrendim. Yatağımı yeniden ıslattığım o gece miydi hatırlamıyorum, ancak her halükarda yatağımı epey kısa bir süre sonra tekrar ıslatmıştım. Ah, o çaresizlik, o amansız adaletsizlik; tüm dualarımdan ve kararlarımdan sonra birden tekrar nemli çarşafların arasında uyanmak! Yaptığımı saklamanın hiçbir yolu yoktu. Margaret adlı, o asık suratlı, endamlı müdire özellikle benim yatağımı kontrol etmek için yatakhaneye geldi. Yorganı kaldırdı, yaklaştı ve korkunç sözler gök gürültüsü gibi ağzından saçıldı:

"Kahvaltıdan sonra müdüre RAPOR VERECEKSİN!"

RAPOR VERECEKSİN'i büyük yazdım, çünkü kafamda o şekilde belirmişti. St Cyrian's'taki ilk yıllarımda bu cümleyi kaç defa duyduğumu bilmiyorum, ama dayak yemekle sonuçlanma-

dığı zamanlar çok nadirdi. Bu sözlerin kulaklarımda hep sesi bastırılmış davullar ya da idam hükmünün açıklanması gibi uğursuz bir yankısı olurdu.

Rapor vermeye gittiğimde Flip çalışma odasındaki uzun cilalı masanın başında bir şeylerle meşguldü. Yanından geçip giderken huzursuz edici bakışları beni izliyordu. Sambo yuvarlak omuzlu, iri olmasa da badi badi yürüyen, yüzü –aşırı büyük bir bebeğinki gibi– tombul, acayip sersem görünüşlü ve istediğinde güleryüzlü olabilen bir adamdı. Tabii ki kendisine neden gönderildiğimi biliyordu ve kemik kulplu binici sopasını çoktan dolaptan çıkarmıştı. Ancak, işlediğin suçu kendi ağzınla beyan etme zorunluluğu, rapor verme cezasının bir parçasıydı. Söyleyeceğimi söylediğimde tumturaklı bir azar çektikten sonra ensemden tutup beni belimden büktü ve binici sopasıyla vurmaya başladı. Döverken azarlamaya devam etmek gibi bir huyu vardı ve darbelere eşlik eden "seni gidi pis küçük çocuk" sözlerini hatırlıyorum. Dayak (belki de ilk sefer olduğu için çok sert vurmadığından) acıtmamıştı ve dışarı çıkarken kendimi çok daha iyi hissediyordum. Dayağın canımı yakmamış olduğu gerçeği bir çeşit zaferdi ve yatağımı ıslatmış olmanın verdiği utancı kısmen siliyordu. Hatta gülümseyecek kadar da şuursuzdum. Birkaç küçük oğlan bekleme odasının kapısının ardındaki koridorda bekleşiyordu.

"Sopa yedin mi?"

Gururla, "Canım yanmadı," dedim.

Flip her şeyi duymuştu. Aniden bağırtısı geldi:

"Buraya gel! Derhal buraya gel! Ne dedin sen?"

"Acımadı, dedim," diye kekeledim.

"Böyle bir şey söylemeye utanmıyor musun? Sence böyle söylemek yakışık alır mı? İçeri git ve TEKRAR RAPOR VER!"

Bu sefer Sambo gerçek bir hevesle üstüme atıldı. Beni korkutacak ve afallatacak kadar uzun süre (bana beş dakika gibi gel-

mişti), binici sopasını kırana dek devam etti. Sopanın kemik kulbu odanın diğer ucuna uçtu.

Elinde kırık sopa, öfkeyle, "Bak bana ne yaptırdın!" dedi.

Kendimi bir sandalyeye bırakmış, hafif hafif inliyordum. Bunun, ilk gençliğim boyunca dayak yemenin beni gerçekten ağlayacak hale getirdiği yegane sefer olduğunu hatırlıyorum ve ilginçtir ki, o zaman bile acıdan ağlamıyordum. İkinci dayak da canımı fazla yakmamıştı. Korku ve utanç beni uyuşturmuş gibiydi. Kısmen benden beklenenin bu olduğunu düşündüğümden, kısmen pişmanlıktan, kısmen de çocukluğa özgü ve aktarması kolay olmayan bir kahır, bir yalnızlık ve çaresizlik, yalnızca bu düşman dünyaya değil, kuralların uymamı olanaksız kılacak türden olduğu iyinin ve kötünün dünyasına hapsedilmişlik hissinden ağlıyordum.

Biliyordum ki, yatak ıslatmak birincisi fenaydı, ikincisi kontrolümün dışındaydı. İkinci gerçeğin farkındaydım, birinci gerçeğiyse sorgulamamıştım. Bu yüzden işlediğini bilmeden, işlemek istemeden ve engelleme şansın olmadan bir günah işlemek mümkündü. Günah, işlediğin bir şey olmak zorunda değildi; başına gelen bir şey de olabilirdi. Bunun tam o anda Sambo'nun sopasının darbeleriyle birden aklıma gelen yeni bir fikir olduğunu iddia etmiyorum. Evden ayrılmadan önce de aklımdan geçmiş olmalı, çünkü çocukluğumun ilk yılları baştan sona mutlu geçmemişti. Ama ne olursa olsun bu, çocukluğumda aldığım büyük ve kalıcı bir dersti: İyi olmamın *mümkün olmadığı* bir dünyadaydım. Ve içine fırlatılıp atıldığım çevrenin acımasızlığını ilk kez fark etmemi sağlayan bu çifte dayak bir dönüm noktasıydı. Hayat hayal ettiğimden daha berbat, bense daha kötücüldüm. Her halükarda müdür bana esip gürlerken ayağa kalkacak gücü bile gösteremeden Sambo'nun çalışma odasındaki bir sandalyenin köşesine oturmuş ağlayıp sızlanırken daha önce hiç olmadığı kadar günahkar, ahmak ve zayıf olduğuma kanaat getirmiştim.

Genelde, insanın bir döneme ait anılarının üzerlerinden zaman geçtikçe hatıraların ister istemez silikleşmesi gerekir. İnsan sürekli yeni şeyler öğrenir ve onlara yer açmak için eskilerin hafızayı terk etmesi gerekir. Yirmi yaşındayken okul günleri hatıralarımı, şimdi asla yapamayacağım bir kesinlikte yazabilirdim. Fakat üstünden uzunca bir zaman geçtikten sonra geçmişe başka gözlerle baktığımdan ve bir bakıma geçmişte fark edilmeden bir yığının içinde kaybolup gitmiş olguları yalıtarak farklarına varabileceğinden, insanın anıları belirginleşebilir de. Bir şekilde anımsadığım ama yakın zamana dek bana garip ya da ilgi çekici gelmeyen iki şey var: Birincisi, ikinci dayak bana adil ve mantıklı bir ceza gibi gelmişti. Bir kez dayak yemek ve canının yanmadığını gösterecek kadar akılsız olduğun için ardından bir kez daha, üstelik çok daha acımasızca dövülmek oldukça doğaldı. Tanrılar kıskançtır ve şansınızın yaver gittiğini onlardan gizlemeniz gerekir. Diğeriyse, binici sopasının kırılmasının kendi suçum olduğunu kabul etmiş olmam. Kulbun halının üstünde durduğunu gördüğüm anki hislerimi hâlâ anımsayabiliyorum: terbiyesizce bir sakarlık yapmış ve pahalı bir nesneyi mahvetmiş olma duygusu. *Ben* kırmıştım; Sambo bana öyle demiş ve ben de inanmıştım. Bu suçu kabul edişim, yirmi ya da otuz yıl boyunca fark ettirmeden hafızamda kaldı.

Yatak ıslatma hadisesine dair söyleyeceklerim bu kadar. Ancak dile getirmem gereken bir şey daha var: Yatağımı bir daha ıslatmadım; aslında bir kez daha ıslattım ve yine dayak yedim ve ardından bu sorun son buldu. Yani her ne kadar bedeli ağır olsa da bu barbarca çare muhtemelen işe yaramıştı.

II

St Cyprian's pahalı ve züppe bir okuldu ve sanırım giderek daha da züppeleşmekte ve pahalılaşmaktaydı. Özel olarak bağlantılı olduğu özel okul Harrow'du, ama benim zamanımda öğrencilerin giderek artan bir bölümü Eton'a geçiyordu. Çoğu, Bournemouth ya da Richmond'da etrafı çalılarla kaplı devasa evlerde oturan; arabaları ve uşakları olan ama taşrada malikaneleri olmayan; zengin, fakat genellikle aristokrat olmayan ailelerin çocuklarıydı. Aralarmda egzotik ülkelerden gelen birkaç kişi vardı: Arjantinli sığır baronlarının oğulları olan birkaç Güney Amerikalı çocuk, bir iki Rus ve hatta bir Siyam prensi ya da prens olduğu söylenen birisi mesela.

Sambo'nun iki büyük tutkusu vardı. Biri, soylu çocukları okula çekmek; diğeriyse, öğrencileri özel okullardan, bilhassa da Eton'dan burs alacak şekilde yetiştirmekti. St Cyprian'da geçirdiğim sürenin sonlarına doğru gerçek İngiliz unvanlarına sahip iki çocuğu okula kaydettirmeyi başardı. Onlardan biri hatırladığım kadarıyla acınası derecede boş konuşan küçük bir yaratıktı. Neredeyse albino olan bu çocuk daha iyi görmek için zayıf gözlerini kısarak bakardı ve ucunda sürekli bir çiğ damlası titreşiyormuş gibi duran uzun bir burnu vardı. Bu çocuklar hakkında konuşurken Sambo daima unvanlarını kullanırdı ve ilk günlerde gerçekten de onlara "Lord Bilmem Kim" diye hitap ediyordu. Herhangi bir ziyaretçiye okulu gezdirirken bir şekilde onlara dikkat çekmenin yolunu bulduğunu söylemeye gerek yok. Hatırlıyorum da bir keresinde küçük, sarışın bir çocuk akşam yemeğinde bir öksürük krizi geçirmişti ve uzunca bir sümük, göreni iğrendirecek şekilde burnundan tabağa akmıştı. Daha önemsiz olan herhangi birisi bu durumda pis, küçük bir hayvan olarak adlandırılır ve odadan kovulurdu; ama Sambo ile Flip "çocuktur ne olacak" edasıyla gülüp geçmişlerdi.

Çok zengin olan çocukların hepsine az çok iltimas geçiliyordu. Okulun hâlâ "ayrıcalıklı öğrencileri" ile belli belirsiz bir Viktorya dönemi "özel akademi"si havası vardı ve sonradan Thackeray'in romanlarında bu tür okullarla ilgili şeyler okuduğumdan benzerlik anında gözüme çarpmıştı. Zengin çocuklara sabahları süt ve bisküvi ikram ediliyor, haftada bir ya da iki kere binicilik dersi veriliyor, Flip onlara annelik ediyor ve onları adlarıyla çağırıyordu. Her şeyden önemlisi, hiç sopa yemiyorlardı. Ebeveynleri güvenli bir uzaklıkta olan Güney Amerikalılar haricinde Sambo'nun, babasının geliri 2,000 sterlinden daha fazla olan hiçbir oğlana sopa atmış olduğunu sanmıyorum. Fakat kimi zaman mali çıkarı, okulun prestiji için feda etmeye hazırdı. Arada sırada özel düzenlemelerle burs kazanıp okulun itibarını arttırması muhtemel çocukları son derece düşük ücretlere okula kabul ederdi. Ben de bu koşullarda St Cyprian's'taydım; öteki türlü anne babamın beni bu kadar pahalı bir okula gönderme masrafının altından kalkması mümkün değildi.

İlk önce düşük ücretle kabul edildiğimi anlamamıştım; yaklaşık on bir yaşına geldiğimde Flip ile Sambo'nun bu gerçeği yüzüme vurmaya başlamasıyla durumu ancak idrak edebildim. İlk iki üç yıl sıradan eğitim değirmeninde öğütüldüm; ardından Yunanca aldım (Latinceye sekiz, Yunancayaysa on yaşında başlanıyordu); klasiklerin izin verdiği kadarıyla, büyük ölçüde Sambo'nun kendisinin ders verdiği burslular sınıfına geçtim. İki ya da üç yıllık bir dönem boyunca burslu çocuklar Noel'de içi doldurulan bir kaz gibi gülünç bir şekilde tıka basa dersle dolduruluyordu. Hem de nasıl derslerle! Yetenekli çocukların kariyerini rekabete dayanan bir sınava bağlama faaliyeti yalnızca on iki ya da on üç yaşında olduğu düşünüldüğünde, en iyi ihtimalle kötü bir şey; ama her şeyi not açısından görmeyi öğretmeden Eton, Winchester ve benzerlerine burslu öğrenci gönderen hazırlık okulları da mevcut. St Cyprian's'ta bu süreç alenen üçkağıtçılık hazırlığıydı.

Göreviniz, sınavı yapan kimsede gerçekten bildiğinizden daha fazlasını bildiğiniz izlenimi bırakacak şeyleri öğrenmek ve mümkün olduğunca beyninizi başka bir şeyle doldurmaktan kaçınmaktı. Coğrafya gibi sınavda sorulma ihtimali olmayan dersler neredeyse tümüyle boşlanıyor; "klasik eğitim"e tabiyseniz matematik de ihmal ediliyor; bilim hiçbir şekilde öğretilmiyor –hatta o kadar hakir görülüyordu ki, doğa tarihine ilgi duyanların hevesi kırılıyordu– ve boş zamanınızda okumaya teşvik edildiğiniz kitaplar bile bir yandan "İngilizce sınavı" düşünülerek seçiliyordu. Önemli olan, burs için temel dersler olan Latince ve Yunanca'ydı, ancak onlar dahi kasten cafcaflı bir biçimde ve bölük pörçük öğretiliyordu. Örneğin, Latince ya da Yunanca yazan bir yazarın tek bir kitabını dahi asla baştan sona okumadık; sadece "görülmemiş bir çeviri" olarak değerlendirilmesi olası tarzda oldukları için seçilmiş kısa pasajlar okuyorduk. Burslu eğitime başlamamızdan önceki yaklaşık son bir yılda zamanımızın çoğunu önceki yılların burs sınavlarıyla uğraşarak geçirdik. Sambo'nun elinde büyük özel okulların her birine ait sınavlardan tomar tomar vardı. Fakat rezaletlerin en büyüğü tarih dersiydi.

O zamanlar hazırlık okullarının çoğunun katıldığı yıllık bir yarışma olan Harrow Tarih Ödülü adı verilen bir saçmalık vardı. Bu yarışmayı kazanmak St Cyprian's için bir gelenekti; biz de kazanabilirdik, çünkü yarışmanın başladığı günden bu yana tüm sınavları ineklemiştik ve olası soruların miktarı sonsuz değildi. Alıntının kaynağını söyleyerek cevap vereceğiniz salakça sorular soruluyordu. Begümleri kim yağmaladı? Kimin kellesi açık bir teknede uçuruldu? Kim liberalleri yüzerken yakalayıp kıyafetleriyle kaçtı? Tarih hakkında öğrendiğimiz neredeyse her şey bu düzeydeydi. Tarih ilişkisiz, anlaşılmaz ama –bize hiç açıklanmayan bir biçimde– önemli olaylarla birbiriyle bağlantılı bir yankılanan cümleler dizisiydi. Disraeli onurlu barışı getirdi. Clive, ılımlılığına şaşırmıştı. Pitt Yeni Dünya'da, Eski Dünya'nın den-

gesini düzeltme çağrısında bulundu. Ve tarihler ile hatırlamaya yardımcı olan hileler. (Örneğin, "A black Negress was my aunt: there's her house behind the barn," cümlesinin baş harflerinin, aynı zamanda Güller Savaşı'ndaki muharebelerin baş harfleri olduğunu biliyor muydunuz?) Üst sınıfların tarih dersine giren Flip, bu tür şeylerden zevk alıyordu. Hevesli çocukların, doğru cevapları haykırmak için can atarak yerlerinde hop oturup hop kalkarken adını andıkları gizemli olayların anlamına hiç ilgi göstermedikleri esaslı tarih cümbüşleri hatırlıyorum.

"1587?"

"St Bartolomeo Katliamı!"

"1707?"

"Alemgir Şah'ın ölümü!"

"1713?"

"Utrecht Antlaşması!"

"1773?"

"Boston Çay Partisi!"

"1520?"

"Ah, Hamfendi, lütfen, Hamfendi—'

"Lütfen, Hamfendi, lütfen Hamfendi! İzin verin ben söyleyeyim, Hamfendi!'

"İyi! 1520?"

"Altın Halı Meydanı!"*

Vesaire.

Ancak sıkıcı dersler, tarih ve diğer tali dersler değildi. Esas zorluk, "klasikler"de devreye giriyordu. Dönüp geriye baktığımda, o zaman sonradan hiç olmadığı kadar çok çalıştığımı hatırlıyorum ve yine de insanın kendinden beklenen başarıyı göstermesi asla mümkün olmuyordu. Soluk renkli sert bir ağaçtan yapılma, uzun,

* Fransa'da, Calais yakınlarında, 7-24 Haziran 1520'te İngiltere Kralı VII. Henry ve Fransa Kralı I. Francis arasındaki görüşmenin gerçekleştiği yer. (e.n.)

parlak masanın çevresinde otururken Sambo bizi kışkırtır, tehdit eder, yüreklendirir, kimi zaman şaka yapar, çok nadir över, ama hep sataşır, uyanık tutmak için uykulu birine toplu iğne batırır gibi insanın aklını doğru konsantrasyon sahasına gelene kadar ayakta tutardı.

"Devam et, seni küçük tembel! Devam, seni tembel, değersiz küçük oğlan! Senin tek sorunun, doğma büyüme tembel olman. Çok fazla yiyorsun, işte bu yüzden. Koskoca öğünleri aç kurtlar gibi mideye indiriyorsun, ondan sonra buraya geldiğinde yarı uyuklar haldesin. Devam, canını dişine tak. *Düşünmüyorsun.* Beynin terlemiyor."

Onu ya muz kadar büyük ve vurduğu yeri şişirecek kadar ağır gümüş kalemiyle insanın kafasına hafifçe vururken ya insanın kulağının çevresindeki kısa saçları çekerken ya da arada sırada masanın altından uzanıp insanın kaval kemiğine tekme atarken hatırlıyorum. Bazı günler hiçbir şey yolunda gitmediğinde, "Tamam o zaman, ne istediğini biliyorum. Bütün sabah aynı şeyi istedin durdun. Acele et, seni küçük tembel. Çalışma odasına gel," derdi. Ardından küt, küt, küt ve insan dayaktan kızarmış biçimde ve canı yanarak tekrar çalışmak üzere yerine geri dönerdi. (Sonraki yıllarda Sambo, binici sopasını bırakıp çok daha fazla acıtan hint kamışı bir sopaya geçmişti.) Bu çok sık yaşanmazdı, ama çok defa birdenbide Latince bir cümlenin ortasında odanın dışına götürülüp dayak yediğimi ve ardından cümleye kaldığım yerden devam ettiğimi hatırlıyorum. Bu tür yöntemlerin işe yaramadığını düşünmek bir hata. Özel amaçları doğrultusunda oldukça işe yararlar. Doğruyu söylemek gerekirse bedensel cezalar olmaksızın klasik eğitim hiç başarıyla yürütülmüş mü ya da yürütülebilir mi, şüpheliyim. Çocukların kendisi de bu yöntemin etkililiğine inanıyordu. Bahsetmeye değecek bir beyni bile olmayan, ancak belli ki bursa çok ihtiyacı olan Beacham adında bir oğlan vardı. Sambo onu bataklığa saplanmış bir at gibi hedefe

doğru kamçılıyordu. Burs almak için Uppingham'a gitti, becerемediğinin bilincinde geri döndü ve bir ya da iki gün sonra tembelliği yüzünden sıkı bir dayak yedi. Üzülerek, "Keşke o sopayı sınava gitmeden önce yeseydim," demişti. Rezil bulsam da çok iyi anladığım bir yorumdu.

Burslular sınıfındaki çocukların hepsi aynı muameleyi görmüyordu. Zengin bir ailenin okul ücretinden tasarruf etmeyi çok da önemsemeyen oğlu söz konusu olduğunda Sambo şakayla parmağını azarlar gibi göğüsüne tıklatarak ve belki nadiren bir kalem darbesiyle görece babacan bir tavırla uyarır, ancak saçlarını çekmez ve dayak atmazdı. En çok çekenler, yoksul ama zeki çocuklardı. Beyinlerimiz, para yatırdığı birer altın madeniydi ve bizi sıkıp kâr payını çıkarmalıydı. Sambo'yla aramdaki para ilişkisinin doğasını idrak edişimden çok önce, diğer çocukların çoğuyla aynı seviyede olmadığımı anlamam sağlanmıştı. Aslına bakılırsa, okulda üç kast vardı: aristokrat ya da milyoner ailelerden bir azınlık, okulun çoğunluğunu oluşturan sıradan banliyö zenginlerinin çocukları ve rahiplerin, Hindistanlı devlet memurlarının, zorlu bir hayat yaşayan dulların vb. çocukları olan benim gibi birkaç ast. Daha yoksul olan bu öğrenciler atıcılık ya da marangozluk gibi "ekstralar" ile ilgilenmekten alıkonur ve giysileri ve eşyaları nedeniyle küçük düşürülürlerdi. Örneğin, benim hiç kendi kriket sopam olmadı, çünkü "ebeveynlerinin parası buna yetmez" dendi. Bu cümle okul yıllarım boyunca peşimi bırakmadı. St Cyprian's'ta yanımızda getirdiğimiz parayı elimizde tutmamıza izin yoktu; parayı dönemin ilk gününde teslim edip, sonra arada bir denetim altında harcamamıza izin veriliyordu. Ben ve durumu benimkine benzeyen çocuklar, hesaplarında yeterince para olsa bile model uçak gibi pahalı oyuncaklar almaktan hep kaçınıyorlardı. Özellikle Flip, yoksul çocuklara bilinçli olarak mütevazı bir yaklaşım aşılamak niyetindeydi: "Bunun, senin gibi

bir çocuğun satın almasının uygun olacağı türden bir şey olduğuna emin misin?" Birisine bunu, hem de tüm okulun önünde söylediğini hatırlıyorum. "Paralı büyümeyeceğini biliyorsun, değil mi? Ebeveynlerin zengin değil. Tutumlu olmayı öğrenmek zorundasın. Kendini olduğundan üstün görme!" Ayrıca Flip'in büyük bir masadan dağıttığı tatlılara harcadığımız haftalık harçlığımız vardı. Milyonerlerin eline haftada altı peni geçse de normal meblağ üç peniydi. Bana ve bir iki kişiye daha yalnızca iki peni verilirdi. Annem ve babam bu yönde bir talimat vermemişlerdi ve haftada bir peni daha az harcamak muhtemelen onlar için bir şey fark ettirmiyordu. Bu, bir statü belirtisiydi. Daha da kötüsü doğum günü pastası mevzusuydu. Her çocuğa doğum gününde mumlarla birlikte büyük bir soğuk tart verilir ve çay saatinde bütün okula dağıtılırdı. Bu adettendi ve gereken para çocuğun ailesinden tahsil edilirdi. Ailem parasını canı gönülden ödeyecek olsa da hiç bu tür bir pastam olmadı. Asla sormaya cesaret edemesem de her yıl pastanın bu sefer boy göstereceğine dair acınası bir umut besliyordum. Hatta bir iki kere arkadaşlarıma bu kez pastam *olacakmış* gibi davrandım. Çay saati geldiğindeyse ortada pasta filan yoktu ve bu beni hiç de popüler yapmadı.

Bir özel okuldan burs kazanmadığım sürece iyi bir geleceğe sahip olma şansımın olmadığı düşüncesi daha en baştan aşılanmıştı bana. Ya bursumu kazanacaktım ya da on dört yaşında okulu bırakacak ve –Sambo'nun en sevdiği ifadeyle– "yılda 40 sterlin kazanan küçük bir büro elemanı" olacaktım. İçinde bulunduğum koşullarda buna inanmam doğaldı. Gerçekten de "iyi" bir özel okula (ve yalnızca on beş kadar okul bu unvana layık görülüyordu) gitmediğin sürece hayatının kayacağı, St Cyprian's'ta herkesçe kabul ediliyordu. Aşırı gayretin, her şeye karar verecek korkunç bir mücadelenin, sınav tarihi yaklaştıkça –on bir yaş, on iki yaş, ardından on üç yaş; ölümcül yılın ta kendisi!– insanı germesinin ne anlama geldiğini yetişkin bir insana anlatmak hiç de ko-

lay değil. Yaklaşık iki yıllık bir süre boyunca, benim söylediğim şekliyle "sınav"ın uyandığımda ilk aklıma gelen şey olmadığı bir gün dahi olduğunu sanmıyorum. Sınavlar, dualarımın değişmez bir parçasıydı ve ne zaman elime bir dilek kemiği geçse, bir nal bulsam, yedi kez yeniaya eğilsem ya da bir dilek kapısından kenarlara dokunmadan geçsem, dileğim elbette "sınav"la ilgili oluyordu. Ancak garip bir biçimde de neredeyse karşı konulmaz bir *çalışmama* dürtüsünden mustariptim. Önümdeki işlerden kalbimin sıkıştığı ve en basit zorluklar karşısında bir hayvan kadar aptal kaldığım günler olurdu. Tatil günlerinde de çalışamazdım.

Burslu öğrencilerin bir bölümü kaba kesimli takım elbiseler giyen, oldukça kıllı, sempatik bir adam olan Mr Batchelor'dan ek ders alıyordu. Mr Batchelor kasabada bir yerlerde, tipik bir bekar "mağarası"nda yaşıyordu: kitaplarla kaplı duvarlar, bunaltıcı bir tütün kokusu. Tatillerde haftada bir, bir dolu alıştırmanın özeti gönderirdi bize. Bir şekilde bunları yapamazdım. Masamın üstündeki boş kağıtla siyah Latince sözlüğü, basit bir görevden kaytarma isteğiyle boş zamanımı zehirler, ancak yine de çalışmaya-başlayamazdım ve tatilin sonunda Mr Batchelor'a sadece elli ya da yüz satır gönderirdim. Bunun nedenlerinden biri, kuşkusuz Sambo ile sopasının uzakta olmasıydı. Fakat okul zamanında da tembellik ve aptallık dönemlerine girer, gittikçe daha çok gözden düşüp, suçumun tamamen bilincinde olsam da daha iyisini yapmak için fazlasıyla aciz ya da isteksiz –hangisi olduğumdan emin olamıyordum– bir halde zayıf, ağlak bir isyana yönelirdim. Ardından Sambo veya Flip beni çağırtırdı ve bu sefer başıma gelen, dayak yemek bile olmazdı.

Flip beni meşum gözlerle incelerdi. (O gözler ne renkti, merak ediyorum. Yeşil olduklarını hatırlıyorum, ama doğrusu hiçbir insanın gözleri yeşil değildir. Belki de elaydılar.) İnsanın gardını aşıp iyi yanına etki etmeyi hiç ıskalamayan, kendine has, yaltaklanan ve efelenen davranışlara başlardı.

"Bu şekilde davranmanın makul olduğunu düşünmüyorum gerçekten, yanlış mıyım? Haftalarca, aylarca zamanını tembellikle geçirerek ailene karşı dürüst davrandığını düşünüyor musun? Tüm şansını çöpe atmak ını *istiyorsun*? Ailenin zengin olmadığını biliyorsun, değil ıni? Diğer çocukların ebeveynlerinin karşıladığı şeyleri karşılayamacaklarını biliyorsun. Eğer burs kazanamazsan seni nasıl özel okula göndersinler? Annenin seninle ne kadar gurur duyduğunu biliyorum. Onu hayal kırıklığına mı uğratmak *istiyorsun*?"

Ben orda değilmişim gibiymişçesine Flip'e hitap ederek, "Artık özel okula gitmeyi istediğini düşünmüyorum," derdi. "Bu fikirden vazgeçmiş. Yılda 40 sterlin kazanan küçük bir oğlan olmak istiyor."

Korkunç gözyaşı seli –göğsümde bir yumru, burnumun arkasında bir gıdıklanma– çoktan üstüme çökmüş olurdu. Ve Flip en büyük kozunu oynardı:

"Senin için tüm yaptıklarımızdan sonra bu davranış biçiminin *bize* karşı adil olduğunu düşünüyorsun musun? Senin için neler *yaptığımızı* biliyorsun, değil mi?" Bakışları içime işlerdi ve hiçbir zaman doğrudan söylemese de biliyordum: "Bunca yıldır seni burada tutuyoruz; hatta Mr Batchelor ders verebilsin diye tatillerde bile bir hafta burada kalmana izin veriyoruz. Seni göndermek *istemiyoruz*, biliyorsun; ama sadece her dönem yemeğimizi yiyip bitirsin diye bir çocuğu burada tutamayız. Davranış biçimin, *bence* pek de dürüstçe değil. Sence?"

Hiçbir zaman, duruma göre, perişan bir "Hayır, Hamfendi," ya da "Evet, Hamfendi" dışında verecek bir cevabım olmazdı. Belli ki, davranış biçimim dürüst *değildi*. Bir yerden sonra istenmeyen gözyaşı gözümün köşesinden aşağıya akacağı yolu bulur, burnumun üstünden akıp damlardı.

Para ödemeyen bir öğrenci olduğumu Flip hiç açıkça söylemediyse bu kuşkusuz "senin için tüm yaptıklarımızdan sonra"

gibi muğlak cümlelerin çok daha büyük bir duygusal cazibeye sahip olmasındandı. Öğrencileri tarafından sevilme peşinde olmayan Sambo, aynı şeyi daha acımasız bir şekilde, alışılageldik tumturaklı diliyle söylerdi. Bu bağlamda kullanmayı en sevdiği cümle, "Benim cömertliğimden geçiniyorsun," olurdu. Bu sözleri en az bir kez sopa darbeleri arasında dinlemek zorunda kalmıştım. Söylemem gerekiyor ki, bu sahneler sık tekrarlanmazdı ve bir istisna haricinde hiç diğer çocukların gözleri önünde gerçekleşmedi. İnsanların önünde yoksul olduğum ve ebeveynlerimin şuna ya da buna "parasının yetmeyeceği" hatırlatılır, ama muhtaçlığım dile getirilmezdi. Derslerim özellikle kötüleştiğinde bir işkence aleti gibi kullanılacak, cevaplanması olanaksız, bitirici bir argümandı bu.

Bu türden bir şeyin on ya da on iki yaşındaki bir çocuk üstündeki etkisini anlamak için çocuğun oran ve olasılık hissinin gelişmemiş olduğunu hatırlamalı. Çocuk bir egoizm ve isyankarlık yığını olabilir, ama kendi değerlendirmelerine güvenecek deneyim birikiminden yoksundur. Genellikle kendine söylenen şeyi kabul edecektir ve çevresindeki yetişkinlerin bilgisi ile iktidarına son derece fantastik bir biçimde inanacaktır. Size bir örnek:

St Cyprian's'ta kendi paramızı bulundurmamıza izin olmadığını söylemiştim. Ancak, bir ya da iki şilin saklamak mümkündü ve bazen kaçamak bir şekilde abur cubur satın alır, oyun alanının duvarındaki gevşek sarmaşıkta saklardım. Bir gün ayak işleri için dışarı gönderildiğimde okulun birkaç kilometre yakınlarda bir yerdeki abur cubur dükkanına gidip çikolata aldım. Dükkandan çıktığımda karşı kaldırımda keskin yüz hatlarına sahip, ufak tefek bir adamın, gözlerini sert bir şekilde okul kepime diktiğini gördüm. Anında içimi acayip bir korku kapladı. Adamın kim olduğu konusunda şüpheye yer yoktu. Sambo'nun oraya yerleştirdiği bir ajandı! İlgisizce başka bir tarafa döndükten sonra sanki bacaklarım kendi arzularıyla hareket ediyorlarmışçasına

dört nala koşmaya başladım. Fakat bir sonraki köşeyi döndükten sonra kendimi yeniden yürümeye zorladım, çünkü koşmak bir suçluluk belirtisiydi ve kasabanın orasına burasma yerleştirilmiş başka ajanlar da olacağı açıktı. O gün ve sonraki gün boyunca çalışma odasına çağrılmayı bekledim ve bu gerçekleşmediğinde çok şaşırdım. Bir özel okul müdürünün, muhbir ordusunun olması bana garip gelmiyordu ve onlara para ödemesi gerekeceğini hayal dahi edemiyordum. Okulun içinde olsun dışında olsun, her yetişkinin, kuralları ihlal etmemizi engellemek için gönüllü olarak işbirliği yapacağını varsayıyordum. Sambo her şeye kadirdi; ajanlarının her yerde olması doğaldı. Bu olay olduğunda on iki yaşından küçük olduğumu sanmıyorum.

Sambo ve Flip'ten mahcup, pişmanlık dolu bir kinle nefret ediyordum; fakat kararlarının doğruluğundan şüpheye düşmek aklımın ucundan bile geçmiyordu. Ya bir özel okul bursu kazanmam ya da on dört yaşında ofisboy olarak çalışmaya başlamam gerektiğini söylediklerinde bunların, önümdeki kaçınılmaz iki seçenek olduğuna inanmıştım. Ve hepsinden önemlisi, velinimetlerim olduklarını söylediklerinde de Sambo ile Flip'e inanmıştım. Şimdi, tabii ki bunun Sambo'nun bakış açısından iyi bir spekülasyon olduğunu görebiliyorum. Bana para yatırmıştı ve yatırdığı parayı prestij olarak geri almayı hedefliyordu. Umut veren çocukların kimi zaman yaptığı gibi çalışmamaya başlasaydım çabucak benden kurtulacaklardı herhalde. Zamanı geldiğinde onun adına burslar kazandığımda kuşkusuz broşürlerinde bunu sonuna kadar kullandı. Ancak çocuğun, okulun öncelikle ticari bir kurum olduğunu anlaması zor. Çocuk okulun eğitim vermek için var olduğuna ve müdürünse ya kendi iyiliği için ya da zorbalık sevgisinden kendisini disipline ettiğine inanır. Flip ile Sambo elimden tutmaya karar vermişlerdi ve arkadaşlıkları, iyiliğime olan ve beni bir büro sandalyesinden kurtaran sopa, azar ve aşağılama anlamına geliyordu. Bu, onların yöntemiydi ve ben

de buna inanıyordum. Bu yüzden onlara büyük şükran borcum olduğu açıktı. Ancak onlara minnettar değildim. Tam aksine, ikisinden de nefret ediyordum. Öznel duygularımı kontrol edemiyor ve kendimden saklayamıyordum. Ancak velinimetlerinden nefret etmek habistir, öyle değil mi? Bana bu öğretilmişti ve buna inanıyordum. Çocuklar, ihlal etseler dahi kendilerine gösterilen davranış kurallarına inanırlar. Sekiz yaşından, hatta daha öncesinden itibaren bende günah bilinci hiç eksik olmadı. Duyarsız ve cüretkar olmanın bir yolunu bulmuş gibi gözüküyordumsa da bu, utanç ve dehşet yığınının etrafına sarılmış ince bir örtüden ibaretti. İlk gençliğim boyunca işe yaramazın teki olduğuma, zamanımı boşa harcadığıma, yeteneklerimi mahvettiğime ve inanılmaz derecede budalaca, habis ve nankör davrandığıma içten içe inanıyordum. Ve yerçekimi kanunu gibi mutlak, ancak uymamın mümkün olmadığı kurallar içinde yaşadığımdan tüm bunlar bana kaçınılmaz geliyordu.

III

Kimse, dönüp okul günlerine baktığında dürüstçe o günlerin tümden mutsuz geçtiğini söyleyemez.

St Cyprian's'a dair bir dolu kötü anımın yanında iyi olanları da var. Kimi zaman, mesela cumartesi öğleden sonraları Downs*'ı aşarak ulaştığımız Birling Gap adında bir köye ya da tehlikeli kayaların arasında yüzdükten sonra yüzümüz gözümüz çizik içinde eve döndüğümüz Beachy Head'e muhteşem geziler düzenlenirdi. Ayrıca, yaz ortasında istisnai bir şekilde yatağa gönderilmek yerine uzun süren alacakaranlıkta gezmemize izin verildiği, sonunda saat dokuz civarında yüzme havuzuna atladığımız başka muhteşem akşamlar da olurdu. Yaz sabahları erken uyanıp güneşin aydınlattığı, herkesin uyuduğu yatakhanede bir saat boyunca rahatsız edilmeden okuma keyfi vardı (Ian Hay, Thackeray, Kipling and H. G. Wells ilk gençliğimde en sevdiğim yazarlardı). Ayrıca, iyi olmasam da, yaklaşık on sekiz yaşına gelene dek bir çeşit umutsuz bir aşk ilişkisiyle bağlı olduğum kriket vardı. Bir de tırtıl bakmanın keyfi. İpeksi yeşil ve mor kedi güvesi, hayaletimsi yeşil kavak atmaca güvesi, insanın orta parmağı kadar büyük kurtbağrı atmaca güvesi, kasabadaki bir dükkandan altı peniye alabileceğiniz türlerdi. Ve "yürüyüşü yöneten" hocadan yeterince uzun süre kaçabilirsek Downs'taki sulama göletlerinde turuncu belli devasa semenderler aramak heyecan vericiydi. Rastladığınız inanılmaz ilginç şeylerden hocanın bağırmasıyla –tasmasının yürümeye zorladığı bir köpek gibi– zorla uzaklaştırıldığınız bu yürüyüşler, okul yaşantısının önemli bir öğesiydi ve –birçok çocuğun kesin olarak sahip olduğu– en çok yapmak istediği şeylerin her zaman ulaşılmaz olduğu kanısını güçlendirmeye yarıyordu.

* Manş Denizi'nin Kuzey Denizi ile birleştiği yerde, Goodwin Sands ile Doğu Kent arasındaki bölgeye verilen ad. (ç.n.)

Çok nadir, belki her yaz bir defa, ikinci müdür yardımcısı Brown'ın bir ya da iki çocuğu birkaç kilometre uzaktaki bir parkta kelebek avlamaya götürmesine izin verildiğinde okulun kışlamsı atmosferinden tamamıyla kaçmak mümkün oluyordu. Beyaz saçlı ve çilek kırmızısı suratlı bir adam olan Brown doğa tarihi, model ve alçıdan heykel yapmak, büyülü fener* kullanmak gibi şeylerde ustaydı. Okulla herhangi bir şekilde ilişkili olan yetişkinler arasında ne korktuğum ne de sevmediğim –Mr Batchelor hariç– yegane insandı. Bir keresinde beni odasına götürmüş ve aramızda sır olarak kalmak koşuluyla yatağının altındaki bir kutuda tuttuğu, üstünde inci işlemeler olan, "altıpatlarım" dediği bir toplu tabanca göstermişti. Ah, o nadir gezilerin verdiği haz! Issız bir iltihak hattında dört beş kilometrelik bir yolculuk, büyük yeşil ağlarla bir o yana bir bu yana taarruz ederek geçen bir öğleden sonra, otların üstünde uçan dev yusufçukların güzelliği, iğrenç kokusuyla meşum öldürme şişesi ve ardından bir pub salonunda soluk renkli büyük bir dilim kekle birlikte içilen çay! İşin sırrı, okulunuzla aranıza sihirli mesafeler koyuyormuş gibi duran tren yolculuğundaydı.

Flip, kendinden bekleneceği üzere bu gezileri tasvip etmese de, yasaklamıyordu. Geri döndüğünüzde saldırgan bir alayla, sesini olabildiğince çocuksulaştırarak "Yakaladınız mı *küçük kelebekler*inizi?" derdi. Onun bakış açısından doğa tarihi (ki o muhtemelen "böcek avcılığı" adını verirdi), erkek çocuklarıyla mümkün olduğunca erken yaşta dalga geçilmesini sağlayan çocukça bir uğraştı. Dahası, bir şekilde hafiften alt tabakaya özgü bir etkinlikti; geleneksel olarak sporda başarısız olan gözlüklü çocuklarla özdeşleştirilirdi. Sınavlarınızı geçmenize yardımcı olmaz ve her şeyin ötesinde de bilim koktuğu için klasik eğitimi tehdit ettiği izlenimi verirdi. Brown'ın davetini kabul etmek için kayda değer bir manevi çaba gerekirdi. O *küçük kelebekler* alayından nasıl da

* Büyülü fener, günümüzdeki slayt projektörlerinin ilkel bir atası. (ç.n.)

ödüm kopardı! Ancak ilk zamanlardan beri okulda olan Brown, kendine belirli bir bağımsızlık oluşturmuştu: Sambo'yu idare ediyor, Flip'i ise çoğunlukla görmezden geliyordu. İkisinin de okulda olmadığı nadir zamanlarda Brown müdür vekilliği yapar ve sabah duasında kararlaştırılmış olan ders yerine bize Apokrif'ten hikayeler okurdu.

Çocukluğuma ve yirmi yaşıma kadar olan zamana ait iyi anıların çoğu bir şekilde hayvanlarla bağlantılı. St Cyprian's söz konusu olduğundaysa dönüp geçmişe bakınca tüm iyi anılarım yaza dairmiş gibi geliyor. Kışın sürekli burnunuz akar, soğuktan parmaklarınız gömleğinizi iliklemek için fazlasıyla hissiz olurdu (Eton yaka taktığımız pazar günleri ayrı bir belaydı); her gün bir futbol kabusu yaşanırdı: soğuk, çamur, hızla insanın suratına gelen iğrenç derecede yağlı top, oyulan dizler ve ayağınıza basan yaşı büyük oğlanlar.

Sorun, kısmen de yaklaşık on yaşından itibaren kışları, en azından okul dönemi boyunca sağlığımın nadiren yerinde olmasıydı. Bronşlarım sorunluydu ve akciğerimin bir bölümünde keşfedilmesi yıllar alacak bir lezyon vardı. Bu yüzden yalnızca kronik öksürüğüm yoktu; aynı zamanda koşmak da benim için eziyetti. Yine de, zamanın ifadeleriyle "hırıltılılık" ya da "göğüslülük", o günlerde kuruntulu bir teşhis ya da aşırı yemekten kaynaklanan, özünde ahlaki bir rahatsızlık olarak görülüyordu. Sambo sandalyemin arkasında durduğunda onaylamaz bir tavırla "Konsertina gibi hırıldıyorsun," derdi; "Sürekli tıkınıp duruyorsun, o yüzden oluyor." Öksürüğüm, "mide öksürüğü" olarak görülüyor; bu da kulağa iğrenç gelmesine ve ayıplanmasına yol açıyordu. Tedavisi; yeterince uzun süre devam edersen hemen "göğsünü temizleyecek" sıkı bir koşuydu.

Dönemin üst sınıf okullarında normal kabul edilen –gerçek zorluk değil– bakımsızlık ve ihmal düzeyi tuhaftı. Sekiz ya da on yaşındaki bir oğlanın suratı neredeyse hep pis, elleri pütür pütür,

tırnakları yenmiş, mendili iğrenç ve sırılsıklam, kıçı çoğu zaman çürüyüp morarmış, acınacak halde ve saygısız bir mahluk olması neredeyse Thackeray'in zamanındaki kadar doğal kabul edilirdi. Okula geri dönme düşüncesinin, tatilin son günlerinde insanın göğsüne bir kurşun yumrusu gibi çökmesine yol açan ve kısmen de mevcut olan fiziki konforsuzluk beklentisiydi. St Cyprian's'a dair tipik anılardan biri dönemin ilk gecesi insanın yatağının hayret verici sertliğiydi. Pahalı bir okul olduğundan oraya giderek toplumsal hiyerarşide yukarıya doğru bir adım atsam da konfor düzeyi evimdekinden ya da hali vakti yerinde bir işçi evinde olacağından her açıdan daha düşüktü. Örneğin, sadece haftada bir kere sıcak suyla banyo yapabiliyordunuz. Yemekler sadece kötü değil, yetersizdi de. Tereyağı ve reçelin ekmeğe bu kadar ince bir şekilde sürüldüğünü ne öncesinde ne de sonrasında gördüm. Bu nedenle yiyecek çalmaya gittiğimiz zamanlar aklıma gelince yetersiz beslenmiş olduğumuzu uydurduğumu sanmıyorum. Birkaç sefer saat sabahın ikisi ya da üçünde yalın ayak, her adımdan sonra durup dinleyerek; Sambo, hayaletler ve hırsızlardan eşit derecede korku duyarak dona kalmış bir halde kilometrelerce uzunluktaymış gibi gelen zifiri karanlık merdiven ve koridorlardan geçip kilerden bayat ekmek aşırmak üzere sessizce aşağıya indiğimizi hatırlıyorum. Yardımcı hocalar yemeklerini bizimle birlikte yiyordu, ancak yemekleri bir nebze de olsa daha iyiydi ve tabakları götürüldüğünde insanın fırsat bulur bulmaz arta kalan domuz pastırmasının kenarını ya da patates kızartmasını aşırması olağandı.

Yetersiz beslenmemizin arkasında yatan akla yatkın ticari nedeni her zamanki gibi kaçırıyordum. Sonuçta Sambo'nun bir oğlanın iştahının mümkün olduğunca kontrol altında tutulması gereken bir hastalık olduğu görüşünü kabul etmiştim. St Cyprian's'ta sık sık tekrarlanan düsturlardan biri, yemek sofrasından kendinizi oturduğunuzdaki kadar aç hissederek kalkma-

nın sağlıklı olduğuydu. Bizden bir kuşak önce okul yemeklerine "oğlanların iştahını kapattığı" açıkça ifade edilen tatlandırılmamış içyağı pudingiyle başlanması yaygındı. Fakat çocukların tamamıyla resmi gıda rejimine tabi olduğu hazırlık okullarında yetersiz beslenme, kendisi için ekstra yiyecek satın almasına izin verilen –hatta satın alması beklenen– özel okullardaki kadar aşikar değildi. Kimi okullarda düzenli olarak yumurta, sosis, sardalya vb. takviyesi yapmadığı sürece öğrencilerin gerçekten yeterince yiyeceği olmazdı ve ebeveynlerinin bu amaçla para harcamalarına olanak sağlamaları gerekirdi. Örneğin Eton'da, en azından kolej kısmında, öğrencilere öğle yemeğinden sonra doğru düzgün bir öğün daha verilmiyordu. Beş çayında çorba ya da kızarmış balıktan oluşan sefil bir yemek veya çoğunlukla peynir- ekmek ve içecek olarak su veriliyordu. Ne kadar büyük olduğunu görmek için Eton'a gittikten sonra Sambo, öğrencilerin sahip olduğu lüksten mest olmuş bir halde geri dönmüştü. Ablak yüzü sevinçten ışıldayarak, "Yemekte kızarmış balık veriyorlar!" diye bağırıyordu. "Dünyada bunun gibi bir okul daha yok." Kızarmış balık! İşçi sınıfının en yoksul kesiminin alışılagelmiş yemeği! Çok ucuz yatılı okullarda durum şüphesiz daha kötüydü. İlk anılarımdan biri, bir lisenin –muhtemelen çiftçi ya da esnaf çocuğu olan– yatılı öğrencilerinin haşlanmış akciğerle beslendiğini görmemdi.

Çocukluğu hakkında yazan herkesin, durumu abartmaktan ve kendine acımaktan kaçınması gerekir. İşkence çektiğimi ya da St Cyprian's'ın bir çeşit Dotheboys Hall* olduğunu öne sürmüyorum. Fakat anılarımın büyük oranda tiksintiyle dolu olduğunu yazmasam, kendi anılarımı tahrif etmiş sayılırım. Aşırı kalabalıkta yetersiz beslenip yetersiz yıkanarak sürdüğümüz hayat, hatırladığım kadarıyla iğrençti. Gözlerimi kapatıp "okul" dediğimde ilk hatılardığım tabii ki fiziksel çevre: kriket çadırı ve poligonla yassı oyun alanı, cereyan eksik olmayan yatakhaneler, tozlu ve

* Charles Dickens'm *Nicholas Nickleby* adlı romanındaki okulun adı. (ç.n.)

kıymık dolu koridorlar, spor salonunun önündeki asfalt alan ve arkasındaki işlenmemiş çamdan yapılma küçük kilise. Neredeyse her noktada pis bir ayrıntı kendini zorla kabul ettiriyor. Örneğin, lapa yediğimiz kalaylı kapların çıkıntılı kenarlarının altında uzun şeritler halinde kaldırıp sökülebilen ekşimiş lapa atrıkları vardı. Lapanın kendisinde de, birisi bilinçli olarak katmadığı sürece insanın hayal bile edemeyeceği kadar çok topak, saç ve ne olduğu açıklanamayan siyah şeyler oluyordu. Lapayı incelemeden yemeye başlamak hiç güvenli değildi. Bir de her sabah bütün okulun girmesi gereken 3,5 ila 4,5 metre uzunluğundaki küvetin çamur gibi suyu vardı; suyunun arada sırada değiştirildiğinden şüpheliyim. Ve o berbat kokan ve her daim ıslak olan havlular. Kışın nadiren gittiğimiz, bir keresinde üzerinde insan dışkısı yüzdüğünü gördüğüm kasaba havuzuna sahilden gelen bulanık deniz suyu. Kaygan küvetli soyunma odasındaki ter kokusu ve tüm bunlar yetmezmiş gibi, kapılarında hiçbir kilit olmadığından ne zaman otursanız birisinin içeriye daldığı kırık dökük, iğrenç tuvaletler. Soğuk ve kötü kokan bir şeyin esintisini içime çekiyormuş gibi hissetmeden okul günlerimi düşünmek bana zor geliyor: terli çorap, kirli havlu, koridorlara yayılan dışkı kokusu, dişlerinin arasına yemek artığı sıkışmış çatal, koyun boynu yahnisi, tuvaletlerin çarparak kapanan kapıları ve yatakhanede yankılanan lazımlıklar.

Doğam gereği topluluk içinde bulunmaktan hoşlanmadığım doğru. Bu durum, hayatın tuvalet ile kirli mendil tarafı, çok sayıda insan küçük bir mekanda sıkıştığında iyice rahatsız edici oluyor. Durum, orduda en az bu kadar kötü; hapishanedeyse içler acısı bir halde. Ayrıca, çocukluk bir tiksinti çağıdır. Fark etmeyi öğrenmesi ile karakterinin oturmaya başlaması –diyelim ki, yedi ile on sekiz yaş– arasında insan, foseptik çukurunun üstündeki ince bir ipte yürüyor gibidir. Yine de temiz hava, soğuk su ve antrenmanda sağlam durma yaygarasına karşın sağlık ve temizliğin

nasıl da ihmal edildiğini hatırladığımda okulun pisliğini abarttığımı düşünmüyorum. Günlerce kabız olmak öğrenciler arasında epey yaygındı. Hatta hoşgörülen müshil çeşitleri yalnızca hintyağı ve neredeyse aynı derecede korkunç bir içecek olan meyankökü tozu olduğundan, insan bağırsaklarını açık tutma konusunda hiçbir yardımcı etken yoktu. Her sabah küvete girmeniz gerekiyordu, fakat bazı oğlanlar günlerce kaytarıyordu. Ya zil çalınca topukluyor ya da kalabalığın arasında küvetin köşesinden geçip sadece saçlarını yerdeki kirli suyla biraz ıslatıyorlardı. Sekiz dokuz yaşlarındaki bir çocuk, kontrol eden birisi olmadığı sürece kendisini temiz tutma konusunda ısrarcı olmayacaktır. Hazel adında, ben gitmeden kısa bir süre önce gelen, güzel, ana kuzusu yeni bir çocuk vardı. İlk fark ettiğim özelliği, dişlerinin inci gibi güzel beyazlığıydı. O dönemin sonuna gelindiğinde dişleri alışılmışın dışında bir yeşil renge bürünmüştü. Anlaşılan tüm bu süre boyunca kimse dişlerini fırçalayıp fırçalamadığına yeterince dikkat etmemişti.

Fakat ev ile okul arasındaki farklar tabii ki sadece fiziksel değildi. Sert şiltedeki tümsek dönemin ilk gecesi bana ani bir ayılma hissi verirdi: "Gerçeklik bu, karşı karşıya olduğun şey bu." Eviniz mükemmellikten uzak olabilir; ama en azından korkunun hakim olduğu, çevrenizdeki insanlar karşısında sürekli gardınızı almanız gereken bir yer değil, sevginin hakim olduğu bir yerdir. Sekiz yaşında birden bu sıcak yuvadan alınır ve turnalarla dolu bir depoya atılan bir Japon balığı gibi zor, hile ve gizlilikle dolu dünyasına fırlatılıp atılırsınız. Zorbalığın derecesi ne kadar büyük olursa olsun çaresizsinizdir. Kendinizi savunmak için yapabileceğiniz yegane şey, birkaç katı bir şekilde tanımlanmış durum haricinde affedilmez bir günah olan ispiyonculuktur. Eve mektup yazıp ailenizden sizi okuldan almalarını istemek daha da olanaksızdır; zira bunu yapmak, mutsuzluğunuzu ve popüler olmadığınızı itiraf etmek anlamına gelir, ki hiçbir oğlan bunu yapmayacaktır.

Oğlanlar Erewhon'ludur: Bedbahtlığın utanç verici olduğunu ve her ne pahasına olursa olsun gizlenmesi gerektiğini düşünürler. Yemekler, haksız dayaklar ya da oğlanların değil de hocaların kötü muamelesini ailenize şikayet etmeniz belki izin verilebilir bir şey olarak görülüyor olabilir. Sambo'nun zengin çocukları asla dövmediği gerçeği, bu tür şikayetlerin arada sırada gerçekleştiğini düşündürüyor. Ancak içinde bulunduğum kendine has koşullarda ailemin benim lehime müdahalede bulunmasını talep etme şansım yoktu. Düşük ücretleri idrak etmeden önce dahi Sambo'ya karşı bir çeşit minnet duyduklarını ve bu yüzden beni ondan koruyamayacaklarını fark etmiştim. St Cyprian's'ta geçirdiğim süre boyunca kendime ait bir kriket sopam olmadığından daha önce bahsetmiştim. Bana bunun sebebi, "Ailen parasını karşılayamayacak çünkü," diye açıklanmıştı. Bir gün tatilde öylesine konuşurken kriket sopası satın almam için ailemin on şilin vermiş olduğu ortaya çıktı. Ancak yine de kriket sopam gelmedi. Aileme şikayet etmediğim gibi, konuyu Sambo'ya da açmadım. Nasıl yapabilirdim ki? Ona muhtaçtım ve 10 şilin, ona borçlu olduğumun paranın sadece cüzi bir kısmıydı. Sambo'nun parayı öylece cebine atmasının tamamıyla olasılık dışı olduğunu şimdi tabii ki kavrıyorum. Şüphesiz mesele kafasından çıkmıştı. Fakat asıl mesele benim, onun parayı cebine attığını ve eğer isterse bunu yapmaya hakkı olduğunu varsaymış olmam.

Çocukların gerçekten bağımsız bir tutum sahibi olmasının ne kadar zor olduğu, Flip'e yaklaşımımızda görülebilir. Okuldaki her çocuğun ondan hem nefret ettiğini hem de korktuğunu söylemek herhalde doğru olur. Ancak hepimiz ona küçük düşürücü bir şekilde yalakalık yapıyorduk ve ona beslediğimiz duyguların en üstünde, suçluluk içinde kıvranan bir çeşit vefa vardı. Okul disiplini Sambo'dan çok ona bağlı olsa da Flip kati bir adalet uyguluyormuş gibi davranmazdı. Gayet değişkendi. Bir gün sopa yemenize yol açacak bir eylemi, başka bir gün oğlanların yaptığı

türden bir eşek şakası olarak görüp gülüp geçebilir, hatta "yürekli olduğunuz için" bizi övebilirdi. Derindeki suçlayıcı gözleri karşısında herkesin korkudan sindiği günler olduğu gibi, maiyetindeki aşıklarıyla cilveli bir kraliçe gibi olduğu günler de olurdu. Böyle günlerde gülüp şakalar yapar, etrafına hoşgörü saçar ya da hoşgörü vaad eder ("Eğer Harrow Tarih Ödülünü kazanırsan sana kameran için yeni bir kılıf vereceğim!") ve hatta arada sırada gözdesi oğlanlardan üç dört tanesini Ford'una bindirip, kasabadaki kahve ile kek almalarına izin verdiği bir çayevine götürürdü. Kafamda Flip; Leicester, Essex ve Raleigh ile ilişkilerini küçük yaştan itibaren anlayabildiğim Kraliçe Elizabeth ile ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmişti. "Gözde olmak", Flip'ten bahsederken sürekli kullandığımız bir sözcüktü. "Gözdeyim," ya da "gözden düştüm," derdik. Bir avuç zengin ya da aristokrat oğlan hariç kimse sürekli gözde olmaz, ama dışlanan çocuklar dahi zaman zaman bir parça da olsa bu olanaktan yararlanırdı. Dolayısıyla Flip'le ilgili anılarım çoğunlukla düşmanca da olsa; gülücüklerinin tadını çıkardığım, bana "moruk" diye hitap edip adımı kullandığı ve ilk kez *Vanity Fair* ile karşılaştığım kişisel kütüphanesinde zaman geçirmeme izin verdiği epey dönem de hatırlıyorum. Gözde olmanın doruk noktası, pazar geceleri Flip ile Sambo'nun akşam yemeğinde konukları olduğunda masaya servis yapmak için çağrılmaktı. Tabii ki masayı toplarken arta kalanları yeme olanağınız oluyordu, fakat oturan konukların arkasında durup bir şey istendiğinde saygıyla öne atılmanın da zelil bir hazzı vardı. Ne zaman yağcılık yapma olanağınız olsa yağcılık yapardınız ve ilk gülücükte nefretiniz dalkavukça bir sevgiye dönüşürdü. Flip'i güldürmeyi her başardığımda kendimle gurur duyardım. Hatta onun emriyle *vers d'occasion*, yani okul yaşantısının unutulmaz olaylarını anmak için komik dizeler bile yazmıştım.

Şartlar zorlamadığı sürece asi olmadığımı açıkça ortaya koymak isterim. Karşılaştığım mevcut kuralları kabul etmiştim. Hat-

ta bir keresinde okuldaki zamanımın sonlarına doğru, şüpheli bir eşcinsellik vakasını Brown'a ispiyonlamıştım. Eşcinselliğin ne olduğunu pek bilmiyordum, ama gerçekleştiğini ve kötü olduğunu biliyordum ve bu, ispiyonculuğa açık durumlardan biriydi. Brown'ın "iyi bir dost" olduğumu söylemesi, korkunç derecede utanmama yol açmıştı. İnsan Flip'in önünde, bir yılanın yılan oynatıcısının karşısında olduğu kadar çaresizdi. Neredeyse hiç değişmeyen, her biri gerekli cevabı doğuran belirli ifade dizilerinden oluşan bir övgü ve kötüleme dağarcığına sahipti: İnsanın bir enerji patlaması yaşamasını sağlayan "Canlan moruk!", insanı doğuştan salakmış gibi hissettiren "Bu kadar budala olma!" (ya da "Acınası, değil mi?") ve insanı her seferinde ağlamanın eşiğine getiren "Bu davranışın pek de dürüst sayılmaz, değil mi?" vb. Yine de her zaman kalbinizin orta yerinde –ister gülmüş ya da sızlanmış, ister küçük iyilikler için aşırı minnettarlığa kapılmış olsun– bozulmaz bir benlik var gibiydi ve o benlik ne yaparsanız yapın yegane hissinizin nefret olduğunu bilirdi .

IV

Meslek hayatımın başlarında insanın istemeden yanlış bir şey yapabileceğini öğrendiğim gibi, çok geçmeden insanın aynı zamanda ne yaptığının farkında olmadan ya da yaptığının neden yanlış olduğunu bilmeden yanlış bir şey yapabileceğini de öğrendim. Açıklanamayacak kadar üstü kapalı ve açıkça dile getirilmek için fazlasıyla rezil günahlar vardı. Örneğin, yüzeyin altında daima canlı kalan bir ateş gibi yanan ve yaklaşık on iki yaşına geldiğimde birden alevlenerek dev bir patlamaya dönüşen seks vardı.

Kimi hazırlık okullarında eşcinsellik sorunu yoktu, fakat İngiliz oğlanlardan belki bir iki yıl erken olgunlaşan Güney Amerikalı oğlanların varlığı nedeniyle St Cyprian's "kötü bir ün" yapmış olabilir. O yaşta ilgilenmediğimden neler olup bittiğini gerçekten bilmiyorum, ama grup halinde mastürbasyon yapılmış olduğunu sanıyorum. Her ne olduysa olsun, bir gün aniden tepemizde kıyamet kopuverdi: Celpler, sorgular, itiraflar, dayaklar, tövbeler, "domuzluk" ya da "hayvanlık" olarak nitelenen, telafisi olmayan bir günahın işlenmiş olduğu dışında hiçbir şey anlamadığımız dini vaazlar. Görgü tanıklarının anlattığına göre elebaşlarından biri olan Horne adındaki oğlan, kovulmadan önce çeyrek saat boyunca sopayla dövülmüştü. Çığlıkları tüm binada çınlamıştı. Fakat hepimiz az ya da çok töhmet altındaydık ya da kendimizi töhmet altında hissediyorduk. Suçluluk hissi bir duman kütlesi gibi havada asılıydı. Sonradan parlamenter olacak embesil, ciddi görünüşlü, siyah saçlı bir yardımcı hoca, yaşça daha büyük olan oğlanları ayrı bir odaya götürmüş ve Vücut Tapınağı hakkında bir konuşma yapmıştı.

Ciddi bir ses tonuyla, "Vücudunuzun ne kadar muhteşem bir şey olduğunu idrak edemiyor musunuz?" demişti. "Otomobil motorlarınızdan, Rolls-Royce'larınızdan, Daimler'lerinizden falan bahsediyorsunuz. Üretilmiş hiçbir motorun insan vücuduy-

la karşılaştırılacak kadar zinde olmadığını anlamıyor musunuz? Sonra gidip vücunuzu mahvediyor, berbat ediyorsunuz; hem de sonsuza dek!"

Kocaman kara gözlerini bana çevirip oldukça üzüntülü bir şekilde ekledi:

"Ve sen! Hep kendi halinde, düzgün bir insan olduğuna inanmıştım; oysa sen en kötülerinden biriymişsin."

Üstüme bir lanetlenmişlik hissi çöküvermişti. Demek ben de suçluydum. Ben de artık vücudunuzu ve ruhunuzu sonsuza dek mahvederek intihar ya da akıl hastanesinde son bulan o dehşet verici şeyi yapmıştım. O zamana dek masum olduğuma inanmıştım. Bana o anda sahip olan günah inancı belki de en güçlüsüydü, çünkü ne yapmış olduğumu bilmiyordum. Sorgulanıp sopalananlar arasında değildim ve ancak kargaşanın son bulmasından çok sonra ismimin bu olayla birlikte anılmasına yol açan küçük kazadan haberdar oldum. O zaman bile hiçbir şey anlamadım. Bu Vücut Mabedi vaazının ne ile ilgili olduğunu ancak yaklaşık iki yıl sonra kavrayabildim.

O zamanlar neredeyse cinsiyetsiz bir haldeydim, ki bu da o yaştaki oğlanlarda normal ya da en azından yaygın bir şeydir. Bu yüzden, hayat gerçekleri adı verilen şeyi aynı zamanda hem bilecek hem de bilemeyecek durumdaydım. Çoğu çocuk gibi ben de beş altı yaşlarındayken bir cinsellik döneminden geçmiştim. Caddenin yukarısındaki tesisatçının çocuklarıyla arkadaştım ve zaman zaman belli belirsiz erotik olan oyunlar oynardık. Birinin adı "doktorculuk"tu ve stetoskop yerine geçen oyuncak trompeti küçük bir kızın beline dayarken ürkek ama zevkli bir heyecan duyduğumu anımsıyorum. Aşağı yukarı aynı zamanlarda gittiğim manastır okulundaki Elsie adındaki bir kıza bir daha hiç olmadığı kadar tapınır bir halde aşık olmuştum. Bana yetişkin geliyordu, o yüzden on beş yaşında olması gerektiğini tahmin ediyorum. Ondan sonra da sık sık olduğu gibi tüm cinsel hisler

yıllar boyunca benden uzak oldular. On iki yaşındayken, küçük bir çocukken olduğundan daha fazla biliyor, ama daha az anlıyordum, çünkü artık cinsel eylemlerin haz verici olduğuna dair temel gerçekten bihaberdim. Kabaca yedi ile on dört yaş arasındayken konu beni hiç alakadar etmiyordu ve herhangi bir nedenle hakkında düşünmek zorunda kaldığımdaysa iğrenç geliyordu.

Hayat gerçekleri adı verilen şey hakkındaki bilgim hayvanlardan elde edilmişti; bu yüzden çarpıktı ve her koşulda bölük pörçük olmaktan öteye gidemiyordu. Hayvanların çiftleştiğini ve insanların vücutlarının hayvanlarınkini andırdığını biliyordum; fakat insanların da çiftleştiğini, yalnızca İncil'deki bir cümle gibi bir şey beni hatırlamaya mecbur ettiğinde hatırlıyordum. Tutkulu değildim, merak etmiyordum ve çok sayıda soruyu cevapsız bırakmak niyetindeydim. Böylece, bebeğin nasıl kadının içine girdiğini prensipte biliyor, ancak nasıl tekrar dışarı çıktığını bilmiyordum, çünkü hiç bu konunun peşinden gitmemiştim. Tüm pis sözleri biliyor ve kötü anlarımda kendi kendime tekrar ediyordum, ancak aralarında en kötü olanın anlamını ne biliyor ne de bilmek istiyordum. Bu sözcükler, soyut bir şekilde şeytaniliği olan sözlü büyülerdi. Ben bu halde olmaya devam ederken işlediğim iddia edilen cinsel suçların anlatılıp durulmasını umursamamak ve arkası kesildikten sonra bile daha bilgili olmamak gayet kolaydı. Olsa olsa Flip, Sambo ve tüm diğerlerinin imalı ve korkunç uyarıları sayesinde hepimizin işlediği suçun bir şekilde cinsel uzuvlarla bağlantılı olduğunu kavrayabilmiştim. Fazla ilgi duymasam da insanın penisinin bazen kendiliğinden kalktığını fark etmiştim (bu durum oğlanların bilinçli cinsel arzulara sahip olmasından çok önce gelir başına) ve *bunun* söz konusu suç olduğuna inanma ya da yarı inanma eğilimindeydim. Ne olursa olsun penisle ilgili bir şeydi; bu kadarını anlıyordum. Diğer oğlanların çoğunun da aynı derecede karanlıkta olduğundan da şüphem yok.

Vücut Mabedi hakkındaki konuşmadan sonra (günler sonra; geçmişe dönüp bakınca kargaşa günler boyunca devam etmiş gibi geliyor), bir düzine çocuk Sambo'nun burs sınıfı için kullandığı uzun parlak masaya oturtulmuş, Flip'in alçaltıcı bakışlarına maruz bırakılmıştık. Yukarıda bir yerlerdeki bir odadan perişan çığlıklar geliyordu. Ronalds adında, on yaşından büyük olmayan, çok küçük yapılı bir çocuk bir şekilde olayla ilişkili olduğundan sopayla dövülüyor ya da dayaktan sonra yeni yeni kendine geliyordu. Sesler gelirken Flip'in gözleri yüzlerimizi izledikten sonra bana takılıp kaldı.

"*Görüyorsun, değil mi?*" dedi.

"Ne yaptığını görüyorsun ya," dediğine yemin edemem, ama sözlerinin anlamı buydu. Hepimiz utançtan başlarımızı eğmiştik. *Bizim* suçumuzdu. Şu ya da bu şekilde zavallı Ronalds'ın yoldan çıkmasına sebep olmuştuk; ıstırabından ve mahvoluşundan *biz* sorumluyduk. Sonra Flip, Heath adındaki diğer bir oğlana döndü. Otuz yıl önceydi, sadece İncil'den bir ayeti mi okudu, yoksa bir İncil çıkarıp ayeti Heath'e mi okuttu net olarak hatirlayamıyorum; ama ne olursa olsun sözünü ettiğim metin şöyleydi: "Bana inanan bu küçüklerden birini kim incitecek olursa olsun boynuna bir değirmen taşı asılıp denizin derinliklerinde boğulması onun için daha iyi olur."

Bu da korkunçtu. Küçüklerden biri olan Ronalds'ı biz incitmiştik; boynumuza değirmen taşı asılıp denizin derinliklerinde boğulmamız daha iyi olurdu.

Flip, "Hiç bunu düşündün mü, Heath? Ne anlama geldiğini hiç düşündün mü?" dedi. Ve Heath'in gözlerinden yaşlar boşaldı.

Daha önce de sözünü ettiğim Beacham, "gözlerinin çevresinde siyah halkalar olduğu" suçlamasından benzer bir şekilde bunalmıştı.

Flip, "Son zamanlarda aynaya baktın mı, Beacham?" dedi. "Böyle bir yüzle dolaşmaktan utanmıyor musun? Bir oğlanın

gözlerinin çevresinde siyah halkalar olmasının ne anlama geldiğini kimse bilmiyor mu sanıyorsun?"

Bir kez daha suçluluk ve korkunun yükü üstüme çöküyordu. *Benim* de gözlerimin çevresinde siyah halkalar var mıydı? Birkaç yıl sonra bunun sözde, mastürbasyoncuları tespit etmeye yarayan bir belirti olduğunu algılayacaktım. Fakat bunu bilmesem de daha o zamandan siyah halkalarm bir tür ahlaksızlık işareti olduğunu kabullenmiştim. Ve sözde anlamını kavramadan önce bile bu korkunç lekenin, gizli günahkarın yüzüne yazdığı itirafın ilk belirtisini arayarak birçok defalar endişeyle aynaya baktım.

Bu terör, resmi görüşlerim adını verebileceğimiz şeyi etkilemeden, yavaş yavaş azaldı ya da sadece kesik kesik görülür hale geldi. Tımarhane ve intihar mezarıyla ilgili söylenenler hâlâ doğruydu, fakat artık ciddi bir korku doğurmuyordu. Birkaç ay sonra, sopayla dövülen ve kovulan elebaşı Horne'u tekrar gördüm. Horne dışlananlardan biri, yoksul bir orta sınıf ailesinin oğluydu; Sambo'nun ona bu kadar sert davranmasının nedenlerinden birinin de bu olduğu şüphe götürmez. Okuldan atıldıktan sonraki dönem küçük yerel bir özel okul olan Eastbourne Koleji'ne gitmişti. Eastbourne Koleji, St Cyprian's'ta korkunç derecede küçümsenir, "aslında" özel okul olmadığı düşünülürdü. St Cyprian's'tan yalnızca çok az sayıda oğlan oraya gitti. Sambo da onlardan daima hakir gören bir acımayla bahsederdi. Böyle bir okula giderseniz şansınız yoktu; ilerde en iyi ihtimalle katip olurdunuz. Horne'un on üç yaşında her tür iyi gelecek umudundan çoktan mahrum kalmış bir insan olduğunu düşünmüştüm. Fiziksel, ahlaki ve toplumsal açıdan bitmişti. Dahası, ailesinin onu yalnızca rezaletinden sonra hiçbir "iyi" okul almayacağı için Eastbourne Koleji'ne gönderdiğini varsayıyordum.

Bir sonraki dönem boyunca her yürüyüşe çıktığımızda sokakta Horne'a rastladık. Tamamen normal görünüyordu. Sağlam yapılı, iyi görünen, siyah saçlı bir oğlandı. Son görüştüğümüz za-

mana oranla daha iyi göründüğünü hemen fark ettim; eskiden soluk olan benzi pembeleşmişti ve bizimle karşılaşmaktan utanır bir hali yoktu. Görünen o ki, ne atılmış olmaktan ne de Eastbourne Koleji'ne gitmekten utanıyordu. Yanından geçip giderken bize bakışından anlayabildiğimiz bir şey varsa o da St Cyprian's'tan kurtulmuş olmaktan hoşnut olduğuydu. Fakat rastlaşmamız beni oldukça az etkilemişti. Bedeni ve ruhunun mahvolmuş olduğunu düşündüğüm Horne'un mutlu ve sağlıklı duruyor olduğu gerçeğinden bir sonuç çıkarmamıştım. Hâlâ Sambo ile Flip'in bana öğrettikleri cinsel mitolojiye inanıyordum. Gizemli, korkunç tehlikeler var olmayı sürdürüyordu. Her sabah gözlerinizin çevresinde siyah halkalar ortaya çıkabilirdi ve o zaman kendinizin de kayıp olanlardan biri olduğunuzu bilirdiniz. Sadece artık bu fazla önemliymiş gibi gelmiyordu. Zihninin zindeliği nedeniyle bir çocuğun kafasında böyle çelişkiler rahatlıkla oluşabilir. Büyüklerin kendisine anlattığı saçmalığı kabul eder –başka türlüsünü nasıl yapabilir ki?– ancak genç bedeni ve fiziki dünyanın tatlılığı ona başka bir hikaye anlatır. Yaklaşık on dört yaşına gelene dek resmi olarak inandığım cehennem söz konusu olduğunda da durum aynıydı. Cehennem neredeyse kesin olarak vardı ve güçlü bir vaazın insanı korku krizine sokabildiği anlar olurdu. Fakat bu korku asla uzun sürmezdi. Sizi bekleyen ateş, gerçek ateşti; parmağınızı yaktığınızda olduğuyla aynı şekilde ve *sonsuza dek* canınızı yakardı; fakat çoğu zaman kaygısızca bunun üzerine düşünebilirdiniz.

V

St Cyprian's'ta size gösterilen çeşitli –dini, ahlaki, toplumsal ve entelektüel– kurallar, olası sonuçlarını göz önünde bulundurduğunuzda birbirleriyle çelişirdi. Temel çatışma, on dokuzuncu yüzyılın çileci geleneği ile 1914 öncesi dönemin fiili lüksü ve züppeliği arasındaydı. Bir yanda Aşağı Kilise* İncil Hıristiyanlığı, cinsel püritenlik, ağır çalışmada ısrar, akademik imtiyazlara saygı, rahata düşkünlüğün reddi; diğer yanda "zekanın" küçümsenmesi, oyunlara tapınma, yabancıların ve işçi sınıfının hakir görülmesi, neredeyse nevrotik bir yoksulluk korkusu ve hepsinden önemlisi de önemli olanın yalnızca para ve ayrıcalık olduğu değil, aynı zamanda onlara çalışmadan, miras yoluyla sahip olmanın daha iyi olduğu varsayımı. Daha açık ifadesiyle, aynı anda hem Hıristiyan olmanız hem de toplumsal açıdan başarılı olmanız bekleniyordu ve bu imkansızdı. O zamanlar bizden önce koyulan çeşitli ideallerin etkisinin ortadan kalkmakta olduğunu algılayamıyordum. Yalnızca ne yaptığınıza değil, aynı zamanda ne *olduğunuza* da bağlı olduklarından, hepsinin ya da neredeyse hepsinin benim için ulaşılmaz olduklarını görüyordum.

Oldukça erken bir yaşta, yani on ya da on bir yaşındayken, 100.000 sterlininiz olmadığı sürece bir hiç olduğunuz sonucuna varmıştım; bunu bana kimse söylememişti, ancak öylece kafamdan da uydurmamıştım: Bir şekilde bu, soluduğum havada vardı. Belki bu belirli meblağa Thackeray okumam sonucunda karar vermiştim. 100.000 sterlinin yıllık faizi 4.000 sterlin olurdu (güvenli yüzde 4'ün peşindeydim) ve bu, benim gözümde en üst tabakaya, kır evlerindeki insanlara dahil olmak için sahip olmanız gereken minimum gelirdi. Ancak hiçbir zaman, orada doğmadığınız sürece ait olamadığınız o cennete girmenin bir yolunu

* 18. Yüzyılda Anglikan kilisesinin özgürlükçü kanadına verilen ad. (e.n)

bulamayacağım açıktı. *Parayı vurmanın* tek yolu, tabii o da mümkün olursa, "City'ye gitmek"* adı verilen gizemli bir işlemdi ve 100.000 sterlin kazanıp bir şekilde City'den çıktığınızda şişmanlamış ve yaşlanmış olurdunuz. Fakat en tepedekilerin gerçekten gıpta edilecek özelliği gençken zengin olmalarıydı. Benim gibi hırslı orta sınıftan insanlar, sınav geçenler için başarı yalnızca kasvet ve zahmet çektikten sonra mümkün olurdu. Eğitim merdiveninden güçlükle tırmanarak kamu hizmetinde veya Hindistan kamu hizmetlerinde memurluğa yükselebilir ya da belki avukat olabilirdiniz. Ve eğer bir noktada "kaytarır" ya da "kesilir" ve merdivendeki basamaklardan birini kaçırırsanız, "yılda 40 sterlin kazanan küçük bir ofisboy" olurdunuz. Ancak erişebileceğiniz en yüksek nişe kadar tırmansanız bile en fazla bir ast, yani gerçekten önemli olan insanların dalkavuğu olabilirdiniz.

Bunu Sambo ile Flip'ten öğrenmemiş olsaydım bile diğer oğlanlardan öğrenirdim zaten. Geçmişe dönüp bakıyorum da, hepimiz ne kadar da içten ve zekice züppeymişiz; isimler ve adresler hakkında ne kadar bilgili; aksanlardaki, davranışlardaki ve giysilerin kesimindeki küçük farklılıkları tespit etmekte ne kadar hızlıymışız. Kimi oğlanların gözeneklerinden kış döneminin ortasındaki kasvetli sefalette bile para fışkırırdı. Özellikle dönemin başı ve sonunda İsviçre ve av uşakları ve harika kırlarıyla İskoçya, "amcamın yatı", "kır evimiz", "midillim" ve "peder beyin gezinti arabası" hakkında saflık derecesinde züppe bir tavırla gevezelik edilirdi. Sanıyorum dünya tarihinde zenginliğin o büsbütün bayağı kodamanlığının, 1914 öncesindeki o yıllarda olduğu kadar, kendisini telafi edecek bir aristokratik zarafet olmaksızın göze battığı başka hiçbir dönem olmamıştır. Bu, kıvrımlı melon şapkaları ve eflatun yelekleriyle çılgın milyonerlerin Thames Nehri'ndeki rokoko tekne evlerinde şampanya partileri verdiği çağdı; makara oyununun ve yukarıdan aşağıya darlaşan

* City: Londra'nın iş ve finans merkezi. (ç.n.)

eteklerin, gri melon şapkası ve frağıyla "Knut"un çağıydı; *Şen Dul*'un*, Saki'nin** romanlarının, *Peter Pan* ile *Gökkuşağının Bittiği Yer**** çağıydı; insanların Brighton'da aylaklık haftasonları geçirmeye gittiklerinde ve Troc'ta leziz çaylar içerken çikolata ve purolardan, harika ve birinci sınıf ve eşsiz güzellikte şeylerden konuştuğu çağdı. 1914 öncesindeki on yıldan geriye, son derece bayağı, yetişkinlikten uzak bir lüks türünün kokusu, briyantin, *crème de menthe* ve ortası yumuşak çikolatanın, adeta yeşil kırlarda Eton tekne gezisi şarkısı eşliğinde ardı arkası kesilmeyen çilekli dondurmaların atmosferinin kokusu arta kaldı. Olağanüstü olan şey, İngiliz üst ve üst-orta sınıfının bu koşulsuz ve abartılı zenginliğinin herkes tarafından olağan ve eşyanın tabiatının bir parçası kabul edilmesiydi. 1918'den sonra bir daha hiç aynı sefahat olmayacaktı. Züppelik ve pahalı alışkanlıklar elbette geri döndüler, ama bu defa utangaç ve savunma durumundaydılar. Savaştan önce, kaygısızca ve hiç vicdan azabı çekmeden paraya tapılıyordu. Paranın fazileti, tıpkı sağlık ya da güzelliğinki gibi şüphe götürmezdi ve şaşaalı bir araba, bir unvan ya da bir hizmetkar ordusu insanların kafasında gerçek ahlaki erdem fikriyle iç içe geçmişti.

St Cyprian's'ta dönem içindeki yaşantının genel yoksulluğu belirli bir demokrasiyi zorunlu hale getiriyordu; fakat tatilden açılan her sözde arabalar, uşaklar ve kır evleri hakkında birbirini izleyen rekabetçi gösteriş hemen sınıf ayrımı yaratıyordu. Okula, para durumlarımızdaki kökten karşıtlığı açığa çıkaran tuhaf bir İskoçya hayranlığı hakimdi. Flip, atalarının İskoç olduğunu iddia ediyor ve İskoç çocukları okul üniforması yerine atadan

* Franz Lehar tarafından bestelenmiş bir operet. (ç.n.)

**İngiliz yazar Hector Hugh Monro'nun Ömer Hayyam'ın bir dörtlüğünden esinlenerek aldığı mahlas. (ç.n.)

*** Clifford Mills ve John Ramsey tarafından yazılarak, ilk olarak 1911 Noelinde sahnelenen bir çocuk oyunu. (ç.n.)

kalma ekose kiltlerini giymeleri konusunda yüreklendiriyor, onlara iltimas geçiyordu. Hatta Flip en küçük çocuğuna Keltçe bir isim koymuştu. Görünüşte İskoçlara hayran olmamız gerekiyordu, zira "amansız" ve "inatçı" ("yavuz", belki de anahtar sözcüktü) ve savaş alanında karşı konulmazdılar. Büyük sınıfta Gri İskoçlar'ın* Waterloo taaruzunun, herkesin her anın tadını çıkarır gözüktüğü çelik bir gravürü vardı. Hayalimizdeki İskoçya derelerden, bayırlardan, kiltlerden, sporranlardan**, iki ağızlı büyük kılıçlardan, gaydalardan vb. oluşuyordu ve tüm bunlar bir şekilde yulaf lapasının, Protestanlığın ve soğuk iklim koşullarının canlandırıcı etkisiyle birbirine karışıyordu. Ancak tüm bunların arkasında yatan tamamen farklı bir şeydi. İskoçya hayranlığının gerçek nedeni yalnızca çok zengin olanların yazları orada geçirebiliyor olmasıydı. Ve İskoçların üstünlüğüne olan yapmacık inanç, karaca ormanlarına yer açmak için İskoç köylülerini çiftliklerinden eden ve karşılığında onları hizmetkarlarına dönüştüren işgalci İngilizlerin vicdan azabını gizlemek içindi. Ne zaman İskoçya'dan söz açsa Flip'in yüzü masum bir züppelikle parlardı. Arada sırada İskoç aksanını taklit etmeye bile kalkardı. İskoçya, hakkında az sayıda ayrıcalıklının konuşabildiği ve dışarıda kalanların kendini küçük hissettiği özel bir cennetti.

"Bu tatilde İskoçya'ya gidiyor musun?"

"Elbette, her yıl gideriz."

"Babamın dört buçuk kilometrelik nehri var."

"Babam bana on ikinci doğum günümde yeni bir silah verecek. Gittiğimiz yerde harika kayıntavuğu var. Defol Smith! Ne dinliyorsun? Sen hiç İskoçya'ya gitmedin. İddiaya girerim, siyah kekliğin neye benzediğini bile bilmiyorsundur."

* Royal Scotch Greys: İskoç süvari birliği. (ç.n.)

** Folklorik İskoç giysisinde, Kiltin önüne asılan yün ya da deriden yapılma kese. (ç.n.)

Bunun ardından siyah kekliğin ötüşünün, erkek geyik sesinin, "av uşaklarımızın" aksanının taklitleri vesaire vesaire.

Ve sosyal kökeni şüpheli olan yeni oğlanlara dayatılan sorgular; engizisyoncuların yalnızca on iki ya da on üç yaşında olduğu düşünülecek olursa kendilerine özgü alçaklıkları açısından oldukça şaşırtıcı sorgular!

"Baban yılda ne kadar kazanıyor? Londra'nın neresinde oturuyorsunuz? Bu, Knightsbridge mi, yoksa Kensington mı? Evinizde kaç banyo var? Sizinkilerin kaç hizmetçisi var? Uşağınız var mı? Peki, o zaman aşçınız var mı? Elbiselerinizi nerede diktiriyorsunuz? Tatilde kaç gösteriye gittin? Yanında kaç para getirdin?" Vesaire vesaire.

Sekiz yaşından büyük olamayacak, yeni gelmiş küçük bir çocuğun böylesi bir kateşizmden kurtulmak için çaresizce yalan söylediğini görmüştüm:

"Sizinkilerin arabası var mı?"

"Evet."

"Ne tür bir araba?"

"Daimler."

"Kaç beygir gücünde?"

(Duraklama, karanlığın içine atlayış.) "On beş."

"Farları hangi türden?"

Küçük çocuk şaşkına dönmüştü.

"Farları hangi türden? Elektrikli mi, asetilenli mi?"

(Daha uzun bir duraklama, karanlığın içine bir atlayış daha.) "Asetilenli."

"Ooo, babasının arabasının asetilenli farları varmış. Üretimleri yıllar önce durduruldu onların. Nuhnebiden mi kalma sizin araba?"

"Zırvaya bakın! Uyduruyor. Arabası yok. O yalnızca bir amele. Baban bir amele."

Vesaire.

Hayatımda hükmeden toplumsal normlara göre işe yaramazın tekiydim ve bunun değişme ihtimali de yoktu. Ancak her türden erdem gizemli bir şekilde birbiriyle bağlantılıymış ve hemen hemen aynı insanlara aitmiş gibi duruyordu. Önemli olan yalnızca para değildi; aynı zamanda güç, güzellik, cazibe, atletiklik ve "cesaret" ya da "karakter" adı verilen ve aslında kendi iradenizi başkalarına dayatabilmeniz anlamına gelen şey de vardı. Bu niteliklerden hiçbirine sahip değildim. Örneğin, oyunlarda umutsuz vakaydım. İyi bir yüzücüydüm, krikette çok kötü değildim, ancak bunların fazla süksesi yoktu; çünkü oğlanlar bir oyuna yalnızca güç ve cesaret gerektirdiği sürece önem atfederler. Önemli olan, felaket olduğum futboldu. Bu oyundan nefret ediyordum ve zevk alamadığım ve hiçbir yararını görmediğim için oynarken cesaret göstermek benim için çok zordu. Bana öyle geliyordu ki, futbol aslında topa vurmanın verdiği zevk için değil, mücadele etmek için oynanıyordu. Futbol sevdalıları büyük, sert, karşısındakini sakatlayacak türden oğlanlardı; kendilerinden biraz daha küçük oğlanları devirme ve çiğneyip geçmede başarılıydılar. Bu, okul yaşantısının düzeniydi; yani güçlünün zayıf karşısında sürekli zaferi. Erdem; kazanmaktan, diğer insanlardan daha büyük, daha güçlü, daha yakışıklı, daha zengin, daha popüler, daha zarif, daha vicdansız olmaktan, hükmetmekten, zorbalık etmekten, acı çekmelerine yol açmaktan, onları gülünç duruma düşürmekten, ne şekilde olursa olsun onlardan daha iyisini elde etmekten ibaretti. Yaşam hiyerarşikti ve ne olmuşsa iyi olmuştu. Ebediyen, kazanmayı hak eden ve hep kazanan güçlüler ve kaybetmeyi hak eden, hep kaybeden güçsüzler olacaktı.

Hüküm süren normları sorgulamadım, çünkü görebildiğim kadarıyla onların yerini alacak normlar yoktu. Nasıl olur da zenginler, güçlüler, zarifler, gözdeler haksız olabilirdi? Bu onların dünyasıydı ve koydukları kurallar doğru olmalıydı. Fakat yine de çok küçük yaştan itibaren *öznel* riayetimin imkansızlığının far-

kındaydım. Kalbimin merkezindeki özbenliğim daima uyanıktı ve ahlaki zorunluluklarla psikolojik *gerçek* arasındaki farka işaret ediyordu. İster bu dünyaya, isterse öteki dünyaya dair olsun bu her konuda böyleydi. Örneğin, dini ele alalım. Tanrıyı sevmeniz gerekiyordu ve ben bunu sorgulamadım. Yaklaşık on dört yaşına dek tanrıya ve hakkında söylenenlerin doğru olduğuna inandım. Ama onu sevmediğimin tamamen farkındaydım. Aksine, tıpkı İsa'dan ve İsrailoğulları'nın atalarından olduğu gibi ondan da nefret ediyordum. Eski Ahit'teki karakterler arasında olumlu duygular beslediklerim olduysa onlar da Kabil, Jezebel, Haman, Agag, Sisera gibileriydiler. Eğer Yeni Ahit'te arkadaşlarım olduysa da Ananias, Kayafa, Yehuda ve Pontius Pilatus olmuştu. Örneğin, dua kitabı tanrıyı sevmenizi ve ondan korkmanızı söylüyordu; fakat korktuğunuz birisini nasıl sevebilirsiniz ki? Kişisel duygularınız söz konusu olduğunda da aynısı geçerliydi. Ne hissetmeniz *gerektiği* genelde yeterince açıktı, ama doğru duygu emredilemezdi. Flip ile Sambo'ya minnet duymam gerektiği açıktır, ama ben minnettar değildim. İnsanın babasını sevmesi gerektiği de eşit derecede açıktı, ama sekiz yaşımdan önce hemen hemen hiç görmediğim ve benim gözümde sadece sürekli "yapma" diyen boğuk sesli bir ihtiyar olan babamdan hoşlanmadığımı çok iyi biliyordum. İnsan doğru niteliklere sahip olmak ya da doğru hisleri duymak istemiyor değildi, fakat bunları yapamıyordu. Doğru olan ile mümkün olan asla kesişmiyordu.

Aslında St Cyprian's'tayken değil de bir iki yıl sonra karşılaştığım ve kalbimde kasvetli bir yankı uyandıran bir dize var: "Değişmez kanunun orduları." Lucifer olmanın, yenilmiş, hiçbir intikam ihtimali olmaksızın haklı olarak yenilmiş olmanın ne anlama geldiğini mükemmel bir biçimde anlamıştım. Sopalarıyla okul müdürleri, İskoçya'daki kaleleriyle milyonerler, kıvırcık saçlı atletler; bunlar, değişmez kanunun ordularıydılar. O tarihte bunların aslında *değiştirilebilir olduğunu* anlamak kolay değildi.

Ve o kanuna göre ben lanetliydim. Param yoktu, güçsüzdüm, çirkindim, popüler değildim, geçmek bilmeyen bir öksürüğüm vardı, korkaktım ve kokuyordum. Bu tasvirin tamamıyla hayal ürünü olmadığını eklemeliyim. Sevimsiz bir çocuktum. Eğer önceden öyle değildiysem bile St Cyprian's beni kısa sürede sevimsizleştirmişti. Fakat bir çocuğun kendi kusurlarına olan inancı gerçeklerin pek de etkisinde değildir. Örneğin, "koktuğuma" inanıyordum. Ancak bu, yalnızca genel olasılığa dayanıyordu. Uyumsuz insanların kokar diye adı çıkmıştı, bu yüzden ben de büyük olasılıkla kokuyordum. Yine okulu bir daha dönmemek üzere terk edene dek doğa kanunlarına aykırı olacak derecede çirkin olduğuma inanmaya devam ettim. Okul arkadaşlarım bana öyle söylemişti ve başvurabileceğim başka bir otorite yoktu. Başarılı olmanın benim için *olanaksız olduğu* kanaati o kadar derine işlemişti ki, yetişkinken de uzun süre eylemlerimi etkilemeye devam etti. Aşağı yukarı otuz yaşına gelene kadar yalnızca yaşamım her zaman bütün büyük girişimlerimin başarısızlığa mahkum olduğu varsayımıyla planlamakla kalmadım, aynı zamanda ancak birkaç yıl daha yaşayacağım beklentisini de hesaba kattım.

Ama bu suçluluk ve kaçınılmaz başarızlık hissi başka bir şey tarafından dengeleniyordu: hayatta kalma içgüdüsü. Güçsüz, çirkin, korkak, kokan ve hiçbir açıdan mazur görülemeyecek bir yaratık bile yine de hayatta kalmayı ve kendi tarzında mutlu olmayı ister. Var olan değer yargılarını alt üst edemez ya da kendimi başarılı kılamazdım, ama başarısızlığımı kabul edebilir ve onu en iyi şekilde değerlendirebilirdim. Ne olduğumu kabullenebilir ve bu koşullarda hayatta kalmak için çabalayabilirdim.

Hayatta kalmak ya da en azından herhangi tür bir bağımsızlığı korumak, kendi tanıdığın kurallara uymamak anlamına geldiğinden gerçek bir suçtu. Bana aylarca korkunç eziyetler çektiren Johnny Hale adında bir oğlan vardı. Kıpkırmızı bir suratı ve kıvırcık siyah saçları olan, büyük, güçlü, terbiyesizce yakışıklı bu oğlan

hep ya birilerinin kolunu büker, ya binici sopasıyla birilerini döver (orta sonlardandı) ya da futbol sahasında mucizevi işler başarırdı. Flip onu severdi (bu yüzden onu adıyla çağırmayı alışkanlık edinmişti) ve Sambo onu "karakter sahibi" ve "düzeni sağlayabilen" bir oğlan olarak överdi. Ona Güçlü Adam lakabım takan bir yağcı sürüsü peşini hiç bırakmazdı.

Bir gün soyunma odasında paltolarımızı çıkarırken Hale her nedense bana sataştı. Ben de "ona karşılık verdim." Ardından bileğime yapıştı, kolumu çevirdi ve korkunç acı verecek biçimde arkaya büktü. Yakışıklı ve alaycı kırmızı suratını benimkine dayadığını hatırlıyorum. Sanırım benden çok daha güçlü olmasının yanında yaşça da daha büyüktü. Beni bıraktığında kalbime korkunç, şeytani bir azim kök salmıştı. Beklemediği bir anda vurarak ondan intikamımı alacaktım. Stratejik bir andı, çünkü yürüyüşü "yöneten" hoca neredeyse hemen geri gelecekti ve o zaman kavga etmek mümkün değildi. Birkaç dakika geçmesini bekledim, takınabileceğim en masum havayla Hale'e yaklaştım ve vücudumun ağırlığını vererek yumruğumu yüzüne indirdim. Darbenin etkisiyle geriye fırlamıştı ve ağzı epey kanıyordu. Hep neşeli olan yüzü öfkeden neredeyse kararmıştı. Ardından lavaboda ağzını çalkalamak için arkasını döndü.

Hoca bizi götürürken bana dişlerinin arasından "Pekala!" dedi.

Ondan sonra günlerce peşimi bırakmadı, kavga etmek için meydan okudu. Korkudan üç buçuk atsam da kavga etmeyi boyuna reddettim. Yüzüne inen yumrukla hak ettiği cezayı bulduğunu ve bu işin bittiğini söyledim. İlginçtir ki, yapması halinde muhtemelen diğer insanların desteğini alacak olmasına rağmen hemen oracıkta bana saldırmadı. Böylece mesele zamanla unutuldu ve kavga olmadı.

Şimdi onun kurallarına göre olduğu kadar kendi kurallarıma göre de yanlış davranmıştım. Ona habersizce vurmak yanlıştı. Fa-

kat sonradan kavga edersek beni döveceğini bilerek kavga etmeyi reddetmem çok daha kötü ve korkakçaydı. Eğer kavga etmeyi karşı olduğum ya da gerçekten meselenin kapandığını düşündüğüm için reddetmiş olsaydım bunda bir sorun olmazdı, ama sadece korktuğum için reddetmiştim. Bu, intikamımın bile içini boşaltıyordu. Düşüncesiz bir şiddet anında darbeyi indirmiştim, bile bile yeterince uzağa bakmamış ve sadece bir kereliğine kendi hıncımı çıkarmaya ve sonuçlarını boşvermeye karar vermiştim. Yaptığımın yanlış olduğunu idrak edecek zamanım olmuştu, ama bu zevk alabileceğiniz türden bir suçtu. Şimdi her şey hükümsüz kılınmıştı. İlk hareketimde bir çeşit cesaret vardı, ama sonraki korkaklığım onu ortadan kaldırmıştı.

Neredeyse hiç fark etmediğim şey, kavga etmek için bana usulen meydan okumuş olsa da Hale'in aslında bana bilfiil saldırmamış olmasıydı. Bunun anlamını idrak etmemden belki de yirmi yıl önceydi. O zamanlar güçlülerin yönettiği bir dünyada güçsüzlere sunulan ahlaki ikilemin ötesini göremiyordum: Kuralları çiğne ya da yok ol. Bu durumda güçsüzlerin kendileri için farklı kurallar belirleme hakları olduğunu göremiyordum, çünkü böyle bir fikir aklıma gelse bile çevremde bunu yapmamı onaylayabilecek kimse yoktu. Güçlünün kanununu kabul edip, kendi yaşadıkları aşağılanmaları kendilerinden daha küçük birisi üzerinde uygulayarak intikam alan, hiçbir şeyi sorgulamayan oğlanlar, sürü hayvanları dünyasında yaşıyordum. Durumum sayısız diğer oğlanınkiyle aynıydı ve yalnızca erkekçe ölçütlere göre daha zavallı bir tip olduğumdan potansiyel olarak çoğundan daha asiydim. Ama hiç düşünsel açıdan isyan etmedim, isyanım sadece duygusaldı. Kendimi korumak için elimde aptalca bencilliğimden, –kendimi küçük görmekte değilse de kendimden *hoşlanmamaktaki*– beceriksizliğimden, hayatta kalma içgüdümden başka bir şey yoktu.

St Cyprian's'tan sonsuza dek ayrılmam, Johnny Hale'in yüzüne yumruk indirmemden yaklaşık bir yıl sonra olmuştu. Bir kış döneminin sonuydu. Karanlıktan güneş ışığına çıkma hissiyle seyahate çıkarken mezuniyet kravatımı taktım. Sanki kravat hem bir erkeklik nişanı hem de Flip'in sesi ile Sambo'nun sopasına karşı bir tılsımmış gibi bir özgürleşme duygusu hissettiğimi iyi hatırlıyorum. Esaretten kurtuluyordum. Beklediğim, hatta istediğim şey bir özel okulda St Cyprian's'ta olduğundan daha başarılı olmak değildi. Ama yine de kurtuluyordum. Özel okulda daha fazla mahremiyet, daha fazla ilgisizlik, daha fazla tembel, rahatıma düşkün ve dejenere olma şansı bulacağımı biliyordum. Yıllardır –başlangıçta bilinçsiz, ama sonradan bilinçli olarak– bir kere burs kazandıktan sonra "salmaya" ve artık ineklememeye ahdetmiştim. Bu arada, bu kararı o kadar iyi hayata geçirdim ki, on üç ile yirmi iki ya da yirmi üç yaş arasında zorunlu olmadığım sürece hemen hemen hiç çalışmadım.

Flip güle güle demek için elimizi sıktı. Hatta ortam gereği bana adımla hitap etti. Ama yüzünde ve sesinde bir tür tenezzül, neredeyse bir istihza vardı. Güle güle derkenki ses tonu, *küçük kelebekler* derkendiyle hemen hemen aynıydı. İki burs kazanmama rağmen başarısızdım, çünkü başarı ne yaptığınız ile değil ne *olduğunuz* ile ölçülüyordu. "İyi bir oğlan" değildim ve okula itibar kazandıramayacaktım. Karakter, cesaret ya da sağlığa, güce ya da paraya ve hatta görgüye, bir beyefendi gibi görünme gücüne sahip değildim.

"Güle güle," Flip'in ayrılık gülümsemesi, "şimdi münakaşaya değmez. St Cyprian's'ta geçirdiğin günlerde çok da başarılı olamadın, değil mi? Ve özel okulda da işlerin çok iyi gideceğini sanmıyorum. Zamanımızı ve paramızı sana harcayarak gerçekten hata yapıyoruz. Bu tür bir eğitim, seninki gibi bir sosyal çevreden

gelen ve senin gibi görünen bir oğlana fazla bir şey veremez. Ah, seni anlamadığımızı sanma! Kafandaki o fikirler hakkında her şeyi biliyoruz. Sana öğrettiğimiz hiçbir şeye inanmadığını biliyoruz. Ve senin için yaptıklarımız için hiç de minnettar olmadığını biliyoruz. Artık senden sorumlu değiliz ve seni bir daha görmeyeceğiz. Hadi hatalarımızdan biri olduğunu itiraf edelim ve kendimizi kötü hissetmeden ayrılalım. İşte, güle güle." der gibiydi.

En azından yüzünden okuduğum şey buydu. Ve yine de trenin beni boynumda yepyeni ipek kravatımla (doğru hatırlıyorsam koyu yeşil, soluk mavi ve siyahtı) alıp götürdüğü o kış sabahı o kadar mutluydum ki! Dünya önümde küçük bir parça maviliği gösteren gri bir gökyüzü gibi açılıyordu. Özel okul, St Cyprian's'tan daha eğlenceli, fakat esasen bana aynı derecede yabancı olacaktı. Birincil gereksinimlerin para, asil akrabalar, atletiklik, terzi dikimi giysiler, düzgün taranmış saçlar, albenili bir gülümseme olduğu bir dünyada bir hiçtim. Elde ettiğim yegane şey, biraz olsun nefes alma olanağıydı. Biraz huzur, biraz rahatlık, biraz ineklemeye paydos ve ardından mahvoluş. Ne tür bir mahvoluş olacağını bilmiyordum: Belki koloniler ya da bir büro sandalyesi, belki hapishane ya da erken bir ölüm. Ama ilk önce insanın "kendini salabileceği" ve Doktor Faustus gibi günahlarından çıkar sağlayabileceği bir ya da iki yıl. Kötü kaderime gerçekten inansam da son derece mutluydum. Yalnızca anı yaşamaktan öte, bunu tamamen bilinçli olarak yapmak, geleceği öngörüp yine de umursamamak on üç yaşında olmanın avantajıydı. Bir sonraki dönem Wellington'a gidecektim. Eton'dan da burs kazanmıştım, ama kontenjan olup olmadığı kesin olmadığından ilk olarak Wellington'a gidecektim. Eton'da içinde belki bir şömine bile olan, kendinize ait bir odanız oluyordu. Wellington'da kendi bölmeniz oluyordu ve akşamları kendinize kakao yapabiliyordunuz. Bunun getirdiği mahremiyet, yetişkinlik! Ayrıca zaman geçirecek kütüphaneler vardı ve yazları spordan kaytarıp sizi güden bir

öğretmen olmadan kırlarda kendi başınıza dolaştığınız öğleden sonraları. Şimdi tatil zamanıydı. Önceki tatilde satın aldığım 22 kalibre tüfeğim vardı (adı Keskin Nişancı'ydı ve 22 sterlin 6 peni tutmuştu) ve haftaya Noel geliyordu. Ayrıca aşırı yemenin verdiği zevk vardı. Oturduğumuz şehirdeki bir dükkanda tanesi 2 peniye satın alabildiğiniz acayip lezzetli kremalı çörekler aklıma geliyordu. (Yıl 1916'ydı ve yiyecekler daha karneye bağlanmamıştı.) Seyahat ücretim hafif yanlış hesaplanıp –yolda bir yerlerde bir fincan kahve ve bir iki dilim keke yetecek– yaklaşık 1 şilin artması gibi bir ayrıntı bile içimi neşeyle doldurmaya yetiyordu. Gelecek hayatımı karartmadan önce bir parça mutluluk için zaman vardı. Ama geleceğin karanlık olacağını biliyordum. Başarısızlık, başarısızlık, barşarısızlık –arkamda başarızlık, önümde başarısızlık– beraberimde götürdüğüm en derine işlemiş kanıydı.

VI

Tüm bunlar otuz yıldan da uzun bir zaman önceydi. Sormamız gereken soru bugünlerde de çocukların okulda aynı türden deneyimler yaşayıp yaşamadığı.

Yegane dürüst cevabın, bunu kesin olarak bilmediğimiz olduğuna inanıyorum. Günümüzdeki eğitim *yaklaşımı*, geçmişte olduğundan inanılmaz derecede daha insancıl ve makul. Benim eğitimimin ayrılmaz bir parçası olan züppelik bugün düşünülemez bile, çünkü onu besleyen toplum öldü. St Cyprian's'tan ayrılmamdan bir yıl kadar önce gerçekleşmiş olduğunu düşündüğüm bir konuşmayı anımsıyorum. Benden bir yaş büyük, iri ve sarışın bir Rus oğlan bana soruyordu.

"Baban yılda ne kadar kazanıyor?"

Ne kadar olduğunu düşündüğümü, kulağa daha iyi gelsin diye birkaç 100 ekleyerek söyledim. İntizamlı olmaya alışkın Rus oğlan, bir kalem ile küçük bir not defteri çıkarıp hesaplamaya başladı.

Memnun bir küçümsemeyle, "Babamın, senin babanın 200 katından fazla parası var," diye ilan etti.

Bu, 1915'teydi. Merak ediyorum, acaba o paraya birkaç yıl sonra ne oldu? Ancak yine de bu tür konuşmaların hazırlık okullarında hâlâ yaşanıp yaşanmadığını daha çok merak ediyorum.

Bakış açısında çok büyük bir değişim olduğu; sıradan, düşünmeyen orta sınıf mensupları arasında bile genel olarak bir "aydınlanmanın" yayıldığı açık. Örneğin, dini inanç arkasına başka saçmalıkları da katarak büyük ölçüde ortadan kayboldu. Bugün çok az sayıda insan bir çocuğa mastürbasyon yapması halinde tımarhaneye düşeceğini söyleyecektir diye tahmin ediyorum. Dayak da gözden düştü ve hatta birçok okulda uygulamadan kaldırıldı. Aynı şekilde çocuklara yetersiz besin verilmesine de normal ya da övgüye değer bir şey olarak bakılmıyor. Günümüzde kimse

açıkça öğrencilerine idare edebilecekleri en az yemeği vermeyi planlamayacak ya da yemek sofrasından kendinizi oturduğunuzdaki kadar aç hissederek kalkmanın sağlıklı olduğunu anlatmayacaktır. Çocukların statüsü, kısmen sayıları görece azaldığından genel olarak iyileşti. Ve az da olsa psikoloji bilgisinin yayılması ebeveynlerin ve öğretmenlerin sapıklıklarını disiplin adı altında meşrulaştırmasını zorlaştırdı. Ama yine de şahsen tanık olmuş olmasam da kefil olabileceğim bir insanın tanık olduğu, benim yaşadığım dönemde gerçekleşmiş şöyle bir vaka var. Bir rahibin çocuğu olan küçük bir kız artık büyüyüp bırakması gereken bir yaşta yatağını ıslatmaya devam ediyordu. Bu korkunç eylemi nedeniyle cezalandırmak için babası onu büyük bir bahçe partisine götürdü ve orada herkese yatağını ıslatan küçük bir kız olarak tanıttı; kötülüğünü vurgulamak için yüzünü de önceden siyaha boyamıştı. Flip ile Sambo'nun böyle bir şeyi gerçekten yapabileceklerini iddia etmiyorum, ama onları şaşırtacağından şüpheliyim. Buna rağmen durum değişiyor. Ama yine de...!

Mesele oğlanlara pazar günleri Eton yaka takılıp takılmadığı ya da bebekleri leyleklerin getirdiğinin söylenip söylenmediği değil. Bu tür şeyler bitiyor artık tabii ki. Asıl mesele, okul çocuklarının beş yıl boyunca akıldışı terör ve aptalca yanlış anlamalar içinde yaşamasının hâlâ normal olup olmadığı. Ve bu noktada insan bir çocuğun gerçekte ne hissettiğini ve düşündüğünü bilmenin müthiş zorluğuyla karşı karşıya. Oldukça mutlu gözüken bir çocuk aslında açığa vurmayacağı ya da vuramayacağı korkunç şeylerden mustarip olabilir. Çocuklar, yalnızca anılarımız ya da tahminlerimiz aracılığıyla içine girebileceğimiz bize yabancı olan bir tür sualtı dünyasında yaşar. Başlıca ipucumuz bizim de bir zamanlar çocuk olduğumuz gerçeği; ancak çoğu insan kendi çocukluklarındaki ortamı neredeyse bütünüyle unutuyor gibi gözüküyor. Örneğin, insanların yanlış tarzda kıyafetlerle okula gönderip bunun önemini görmezden gelerek bir çocuğa çektirecekleri ge-

reksiz eziyetleri düşünün! Bu tür durumlarda çocuk kimi zaman tepkisini dışa vuracak olsa da pek çok zaman davranışı sadece sükuttur. Gerçek duygularım yetişkinlere göstermemek yedi ya da sekiz yaşından itibaren içgüdüsel bir davranış gibi duruyor. Hatta bir çocuğa karşı duyduğunuz hisler; onu koruma, üzerine titreme arzunuz bile onu yanlış anlamanıza neden olabilir. İnsan, belki bir çocuğu bir yetişkini sevebileceğinden daha içten sevebilir; fakat bundan, karşılığında çocuğun da sevgi duyduğu sonucunu çıkarmak acelecilik olacaktır. Kendi çocukluğuma dönüp baktığımda bebeklik yılları geride kaldığında annem hariç hiçbir yetişkine sevgi duyduğumu sanmıyorum; hatta ona dahi gerçek duygularımın çoğunu saklamama yol açacak türden, bir güvensizlik duyuyordum. İçten gelen mutlak sevgi duygusu sadece genç olan insanlar için hissedebildiğim bir şeydi. Yaşlı insanlara karşı –ki bir çocuk için "yaşlı" sözcüğünün otuzun, hatta yirmi beşin üstü demek olduğunu hatırlıyorum– hürmet, hayranlık ya da utanma hissedebiliyordum, ama fiziki tiksinti ile karışık bir korku ve utangaçlık perdesi beni onlardan ayırıyordu. İnsanlar, çocukların yetişkinler karşısında duyduğu *fiziksel* ürküntüyü unutmaya fazlasıyla hazır. Yetişkinlerin devasa büyüklüğü; hantal, kaskatı vücutları; kaba, buruşuk ciltleri; kocaman, gevşek göz kapakları; sararmış dişleri ve her an yaydıkları küflü giysi, ter ve bira kokuları! Çocukların gözünde yetişkinlerin çirkinliğinin nedenlerinden biri çocuğun genellikle aşağıdan yukarıya bakması ve pek az yüzün aşağıdan bakıldığında en güzel halleriyle görülmesidir. Bunun yanında kendisi diri ve lekesiz olan çocuk cilt, diş ve dış görünüşe dair inanılmaz yüksek standartlara sahiptir. Ancak engellerin en büyüğü çocuğun yaş konusundaki yanlış kanısıdır. Çocuk, otuzdan sonraki yaşamı neredeyse hiç tahayyül edemez ve insanların yaşını tahmin ederken olağanüstü hatalar yapar. Yirmi beş yaşındaki bir insanın kırk, kırk yaşındaki bir insanınsa altmış beş yaşında olduğunu falan düşünecektir. Bu yüz-

den Elsie'ye aşık olduğumda yetişkin olduğunu düşünmüştüm. On üç yaşındayken herhalde o da yirmi üç olmalıydı; Elsie'ye yeniden rastladığımda, artık bana iyi dönemlerini oldukça geride bırakmış orta yaşlı bir kadın gibi gelmişti. Çocuk, ihtiyarlamayı gizemli bir sebepten asla kendi başına gelmeyecek neredeyse tiksinç bir facia olarak tahayyül eder. Otuz yaşını geçmiş herkes önemsiz şeyler hakkında hiç durmadan şikayet eden ve çocuğun görebildiği kadarıyla yaşamak için hiçbir nedeni olmaksızın hayatta kalan, neşesiz, grotesk bir figürdür. Yalnızca çocuk yaşamı gerçek yaşamdır. Öğrencilerinin kendisini sevdiğini ve kendisine güvendiğini sanan öğretmenin arkasından aslında dalga geçiliyor, taklitleri yapılıyordur. Tehlikeli bulunmayan bir yetişkin, neredeyse her zaman gülünç bulunur.

Bu genellemeleri kendi çocukluk görüşlerimden hatırlayabildiklerime dayandırıyorum. Ne kadar aldatıcı olurlarsa olsunlar anılar bence yine de bir çocuğun kafasının nasıl çalıştığını keşfetmek için sahip olduğumuz başlıca araçtır. Çocuğun dünya görüşünün ne kadar çarpık olduğunu ancak kendi anılarımızı yeniden dirilterek kavrayabiliriz. Örneğin şunu ele alın: Bugünkü yaşımda geri dönüp 1915 yılındaki haliyle görebilseydim St Cyrian's bana nasıl gözükürdü? Sambo ile Flip adındaki o korkunç, her şeye kadir canavarlar hakkında ne düşünürdüm? Onları, kafası çalışan herkesin görebileceği üzere yıkılmanın eşiğinde olan bir toplumsal hiyerarşide hevesle yükselen, aptal, yüzeysel ve beceriksiz bir çift olarak görürdüm. Onlardan bir fındık faresinden korkacağımdan daha fazla korkmazdım. Dahası, o zamanlar bana olağanüstü yaşlı geliyorlardı, oysa –tam olarak emin olmasam da– sanırım şimdi olduğumdan biraz genç olmalılar. Peki, demirci silahları ve kırmızı, alaycı suratıyla Johnny Hale gözüme nasıl görünürdü? Sadece diğer yüzlerce hırpani küçük çocuktan ayırt etmenin neredeyse olanaksız olduğu, hırpani, küçük bir oğlan olarak. Bu iki gerçek grubu kafamda yan yana var olabilir, çünkü bunlar benim

kendi anılarım. Ancak tamamen yanlış tarafa yönelmeme neden olabilecek bir tasavvur haricinde olayları başka bir çocuğun gözlerinden görmem çok zor. Çocuklar ile yetişkinler farklı dünyalarda yaşar. Eğer bu böyleyse okulun, en azından yatılı okulun birçok çocuk için hâlâ eskiden olduğu kadar dehşet verici bir deneyim olup olmadığından emin olamayız. Tanrıyı, Latinceyi, sopayı, sınıf ayrımlarını ve cinsel tabuları bir kenara bıraktığınızda korku, nefret, züppelik ve yanlış anlamanın hepsi de hâlâ var olmaya devam edebilir. Benim temel sorunumun her tür orantı ve olasılık hissinden bütünüyle yoksunluk olduğu görülmüştür. Bu durum zorbalıkları kabul etmeme, saçmalıklara inanmama ve aslında hiçbir önemi olmayan şeyler yüzünden eziyet çekmeme yol açmıştı. Bunun "aptalca" olduğunu ve "daha iyi biliyor olmam gerektiği"ni söylemek yeterli değil. Dönüp kendi çocukluğunuza bakın ve inandığınız saçmalıkları ve acı çekmenize yol açan fasa fiso şeyleri bir düşünün. Benim durumumun tabii ki kendine özgü farklılıkları vardı, ama özünde sayısız diğer oğlanınki gibiydi. Çocuğun zayıf tarafı, hayata boş bir sayfayla başlamasıdır. Yaşadığı toplumu ne anlar ne de sorgular ve saflığı nedeniyle diğer insanlar aşağılık hissi bulaştırıp gizemli ve berbat kurallara karşı çıkmaktan korkutarak onu etkilerler. St Cyprian's'ta benim başıma gelenlerin hepsi, daha örtük biçimlerde de olsa, belki en "aydın" okulda dahi yaşanabilir. Ancak bir şeyden oldukça eminim ki, o da yatılı okulların gündüz okullarından daha kötü olduğu. Evi bir sığınak olarak elinin altında olan bir çocuk daha şanslıdır. Ve İngiliz üst ve orta sınıflarının karakteristik hatalarının kısmen, çocukları daha dokuz, sekiz, hatta yedi yaşında evden yollama uygulamasına dayandığını düşünüyorum; bu da çok yakın zamana kadar yaygın bir uygulamaydı.

St Cyprian's'a bir daha hiç geri dönmedim. Okul günleri, mezunlar yemekleri ve benzerleri, hoş anıları hatırladığımda bile bana hiç hoş gelmiyor. Hatta görece mutlu olduğum Eton'a bile

gitmedim; gerçi bir kez 1933'te içinden geçip dükkanların artık radyo satıyor olması dışında ilginç bir şekilde (görünüşte) hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu fark etmiştim. St Cyprian's'a gelince, yıllarca adından bile öylesine tiksindim ki, orada başıma gelen şeylerin ağırlığını görecek kadar önyargısız bakamadım. Bir şekilde anısı hiç aklımdan çıkmamış olsa da okul günlerime ancak son on yılda kafa yordum. Son zamanlarda, eğer hâlâ var olmayı sürdürüyorsa (birkaç yıl önce yangının yakıp kül ettiğine dair bir söylentinin kulağıma geldiğini hatırlıyorum) orayı tekrar görmenin beni pek az etkileyeceğine inanıyorum. Eastbourn'dan geçecek olsam okulu görmemek için yolumu değiştirmezdim en azından; hatta okulun yanından geçecek olsam bir an için bayırın sonundaki alçak tuğla duvarın yanında durup bakışlarımı oyun sahasının üstünden çirkin bina ile önündeki asfalt alana çevirebilirdim. Ve içeri girip büyük dersliğin mürekkep ve toz kokusunu, kilisenin reçine kokusunu, yüzme havuzunun durgun ve pis su kokusunu ve laboratuvarın leş gibi kokusunu tekrar duysam, insan çocukluğuna ait bir sahneyi tekrar ziyaret ettiğinde hep ne hissederse sadece onu hissedeceğimi düşünüyorum: Her şeyin ne kadar da küçüldüğünü ve kendimdeki yıpranmanın ne kadar korkunç olduğunu! Ancak uzun yıllar boyunca okuluma tekrar bakmayı hemen hiç arzulamadığım da bir gerçek. Büyük bir zorunluluk olmadığı sürece Eastbourne'a adım atmazdım. St Cyprians's'ın yer aldığı bölge olan Sussex'e karşı bile bir önyargı geliştirmişim ve yetişkinken de sadece bir kez kısa bir ziyaret amacıyla Sussex'e gittim. Ancak artık bu yerden sonsuza dek kurtuldum. Büyüsü işlemiyor ve içimde Flip ile Sambo'nun ölmüş olduklarını ya da okulun yanıp kül olduğu hikayesinin doğru olduğunu ummama neden olacak kadar bile kin kalmadı.

Yazım tarihi: Mayıs 1947. *Partisan Review*, Eylül-Ekim 1952

"Kitaplar, gerçekten de okuyucuların yakınmalarına neden olacak kadar pahalı mıdır?" Sıkça sorulan bu sorunun cevabını bu kez George Orwell arıyor. İşe elindeki kitapların envanterini çıkararak başlıyor ve sigaraya harcanan parayla kitaba harcanan para arasında bir kıyas yapıyor. Cevap sizce ne?

Kitaplar ve Sigaralar, eleştirmenlik ve sahaflık da yapmış olan Orwell'ın sansürden başlayıp eleştirmenliğin çelişkilerine uzanan geniş bir yelpazede edebiyat camiasına ilişkin gözlemlerinden oluşan makalelerini bir araya getiriyor. Edebiyat dünyasına ve bu dünyadaki ilişkileri yöneten ve yönlendiren etiğe ilişkin özgün bir bakış açısı sunan Orwell, yazar, eleştirmen ve okurların panoramasını dönemin politik atmosferi eşliğinde değerlendiriyor.

"Sahafta çalışırken –eğer sahafta çalışmıyorsanız bu mekanı kafanızda çekici yaşlı beyefendilerin uçsuz bucaksız deri ciltli kitap sayfalarının arasında gezindiği bir tür cennet olarak canlandırmanız ne kadar da kolay– beni en çok etkileyen şey gerçek kitapseverlerin az bulunurluğu olmuştu. İlk baskı züppeleri, edebiyat sevdalılarından daha fazlaydı; ucuz ders kitapları için pazarlık yapan doğulu öğrenciler onlardan da çoktu; ama en çok yeğenleri için doğum günü hediyesi arayan kafası karışık kadınlar geliyordu. Örneğin 1897'de çok hoş bir kitap okumuş olan, kendisi için o kitabın bir nüshasını bulup bulamayacağınızı soran sevgili yaşlı hanımefendi. Ne yazık ki kitabın adını ya da yazarını hatırlamıyor, tıpkı hangi konuyla ilgili olduğunu da hatırlamadığı gibi; fakat kırmızı bir kapağının olduğunu unutmamış."

yavincilik.com